

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 1

ЈАНУАР 1956

ГОДИНА VIII

Генерал-мајор **ПЕТАР БРАЈОВИЋ**

МИРНОДОПСКА ПОПУНА АРМИЈЕ ВОЈНИЦИМА

Класичан начин објаве рата стварно је већ преживео. То је у неколико махова показало искуство још у периоду после Првог и у току Другог светског рата, као и недавни рат у Кореји. Агресор напада своју жртву изјављујући да је сам „нападнут“ и да је предузео само мере за „самоодбрану“. Такви поступци — изненадни напади без објаве рата — могу се још више очекивати у доба кад је развој оружаних снага и војне технике достигао много веће размере него у прошлости, само ако се нека држава или група држава одлучи да загази у рат. У томе случају она би свакако рачунала на моменат изненађења и на све предности које тај фактор сам по себи обезбеђује ономе који га оствари. То изненађење се може постићи на неколико начина: изненадним упадом преко границе и продором у брачиочеву територију (благодарећи употреби јаких добро наоружаних, моторизованих и оклопних снага, уз моћну подршку тактичког и стратешког ваздухопловства и евентуалну примену атомског оружја), убацивањем јаких ваздушних десаната и диверзантских група, брзим заузимањем и држањем важних положаја у унутрашњости брачиочеве територије, изненадним моћним бомбардовањем градова, индустријских области и других важних објеката за живот и рад нападнуте земље, итд. итд.

Несумњиво је да сви ови и слични поступци агресора морају имати утолико више негативних утицаја на одбрану нападнуте земље уколико је изненађење веће и уколико је њена борбена готовост мања у моменту напада. Природно је да би мобилизација и концентрација војске, као и извођења операција били у знатној мери отежани, ако не и парализани, а тиме и отпор нападнуте земље доведен у питање ако још у време мира не би биле предузете разне мере у циљу спречавања изненађења или бар својења његовог ефекта на најмању могућу меру.

Због тога је неопходно да се још за време мира обезбеди високи степен непрекидне борбене готовости армије и земље у целини. Међутим, савремена борбена готовост се не може, као некада, постићи одређивањем једног дела армије који би био спреман да на најбржи

начин заштити гранични део државне територије у циљу стварања времена за извршење мобилизације, концентрације и стратегиског развоја. Напротив, данас се мора обезбедити перманентна готовост читавог народа, читаве државне територије и сваке војне јединице, без обзира да ли се она налази на граници или у ма ком делу државе. А да би се постигла таква борбена готовост мора се благовремено предузети низ организациских мера у погледу спремности и обучености људства, обезбеђења материјала, организације саобраћаја, снабдевања, извиђања, обавештавања, заштите објеката, итд. У сваком случају, међу тим мерама, начин упућивања регрутa у армију и начин попуне мирнодопске армије војницима има прворазредан значај. Од тога зависи не само борбена готовост армије, него и њена ударна моћ, тим пре што није свеједно да ли ће се у саставу армије налазити људство бољих или лошијих способности. Карактеристично је да се и погодним начином упућивања регрутa у армију са истим бројним стањем, тј. без повећања њених ефектива, може постићи далеко већа борбена готовост, а тиме у исто време и безбедност сопствене земље у целини. Како се то може остварити у пракси биће предмет разматрања у овом чланку.

Упућивање регрутa у армију и начин њене мирнодопске попуне војницима тесно су повезани са системом обуке, а и једно и друго су од особитог значаја за бојну готовост сваке јединице и армије у целини. О овоме су се у прошлости водиле, а и данас се врло често воде дискусије, износе различита гледишта и доносе разноврсна решења. У овом чланку ћу се задржати искључиво на три питања овог проблема, и то: 1) колико пута годишње треба упућивати регрутe у армију, 2) кад их треба упућивати и 3) где их треба упућивати на обуку.

1) Колико пута годишње треба упућивати регрутe у армију

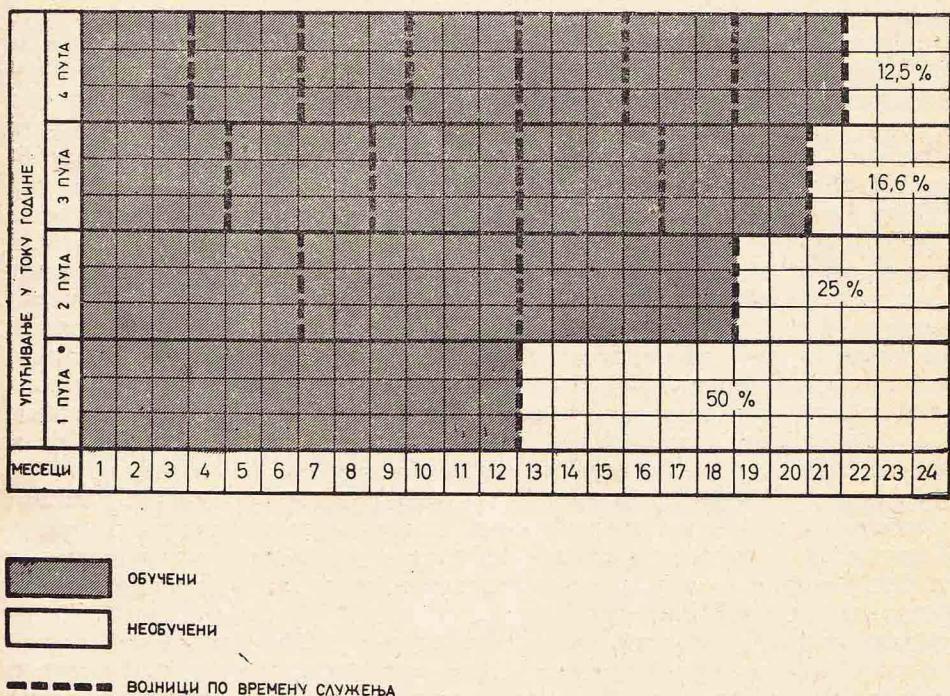
Регрутi се могу упућивати један, два или више пута у току једне године. Пре Другог светског рата они су најчешће упућивани само једном у току године, а данас у свету углавном преовладава гледиште да их у току једне године треба упућивати више пута. Међутим, пошто су решења различита, овде ћу размотрити оба начина.

Код једнократног упућивања регрутa у армију природно је да се војници једнпут годишње и отпуштају из ње. Код двогодишњег рока службе (који је данас најчешће заступљен), у моменту отпуштања у армији има 50% обучених војника од 12 месеци и 50% необучених, тј. оних који су тек приспeli у армију. Ако би, например, годишњи контингент регрутa износио 100.000 и омогућавао мирнодопску армију од 200.000 војника, онда би после отпуштања 100.000 ислуженика (није урачунато опадање у току служења) у армији остало 100.000 војника који су завршили једногодишњу обуку и дошло 100.000 нових — необучених. То би се односило на сваку јединицу (дивизију, пук, батаљон, чету итд.), тако да би оне у периоду пријема нових регрутa имале једну половину обучених, а једну половину необучених војника.

Ако се регрутти у току једне године упућују вишекратно, тј. два или више пута, онда је природно да ће се аналогно томе и истлуженици отпуштати из армије два или више пута, зависно од броја упућивања у току године. Ако би се у току једне године регрутти упућивали, речимо два пута, тј. у свакој партији по једна половина годишњег контингента, онда би се упућивало два пута по 50.000 ако би годишњи контингент износио 100.000. Према томе, у фази отпуштања старих војника и примања нових регрутата било би:

- 50.000 војника који су служили 18 месеци;
- 50.000 војника који су служили 12 месеци;
- 50.000 војника који су служили 6 месеци и
- 50.000 тек приспелих војника, тј. укупно 200.000 војника.

Ово показује да би у критичном периоду однос између обучених и необучених војника био повољнији, тј. уместо 100.000 обучених и

Шема 1. Двогодишњи рок службе у моменту пријема регрутата

100.000 необучених код једнократног упућивања, у овом случају имали бисмо 150.000 обучених и свега 50.000 необучених (односно 75% обучених и 25% необучених војника). Ако бисмо ишли истим поступком, показало би се да би се број обучених утолико више повећавао уколико би се регрутти више пута годишње упућивали у армију. То се најбоље

може видети из шеме 1. Наиме, из ње се види да у моменту упућивања регрутa имамо код:

- једнократног упућивања 50% обучених и 50% необучених;
- двократног упућивања 75% обучених и 25% необучених;
- трократног упућивања 83,4% обучених и 16,6% необучених и
- четврократног упућивања 87,5% обучених и 12,5% необучених.

Из прегледа се такође види да би код једнократног упућивања постојале две категорије војника по времену служења (од 12 месеци и нови војници), код двократног четири (од 6, 12, 18 месеци и нови војници), код трократног шест (од 4, 8, 12, 16, 20 месеци и нови војници), код четврократног осам (од 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21 месец и нови војници).

Ако упоредимо ова два начина, видећемо да се њихов утицај различito испољава на низ конкретних питања. Наиме, код једнократног упућивања постиже се једноставност планирања, упућивања и отпуштања, зато што се све то врши само једанпут годишње, и што у сваком моменту има највећи број војника једнаких по обучености. Међутим, једнократно упућивање има недостатак у томе што се добија врло велики проценат (50%) необучених у моменту упућивања регрутa и извесно време после тога, зависно од природе дотичног рода (службе), односно њихових специјалности, нарочито у погледу потребног времена за савлађивање најнужнијег дела наставе, који је потребан да би војници могли обављати формацијом предвиђене дужности. Поред тога, код оваквог упућивања привреда се јаче оптерећује, зато што се одједном одваја од производње цео контингент регрутa, с једне, и што је потребно да привреда одједном упосли цео контингент ислуженика, с друге стране. На крају, због малог броја обучених војника (од којих је један део непрекидно унутар и ван јединице у расходима) врло често се морају нови војници и пре завршетка обуке употребљавати на разне дужности, чиме се, очигледно, ремети извођење наставе.

Вишекратно упућивање има преимућство у томе што армија у сваком моменту располаже великим процентом обучених војника, чиме се постиже не само већа бојна готовост, него се и нови војници ослобађају од разних послова који би им ометали редовну наставу. Поред тога, овим се начином упућивања и привреда равномерније оптерећује (јер је лакше одједанпут запослити 50.000 или још мање људи, ако се упућивање врши три или више пута, но 100.000). Недостатак оваквог упућивања је у томе што се добија више категорија војника по времену обучености и што се војници морају упућивати и отпуштати неколико пута у току године, а тиме и планирати више пута годишње.

Ипак, гледајући у целини, вишекратно упућивање је неупоредиво боље од једнократног, јер се њиме постиже непрекидно боља бојева готовост и обезбеђује солиднија настава, а тиме се олакшава и рад трупе. Зато је овај начин данас прихватило више земаља, које врше упућивање регрутa два, три, четири, па и више пута годишње. зависно од организације система наставе. То значи да при решењу

овог проблема треба тежити да се омогући свакој јединици да непрекидно има што више обучених војника, јер ће се тиме постићи не само њена непрекидна борбена готовост, него и већа борбена готовост армије као целине.

2) Време упућивања регрутa

И по овом питању постоје различита гледишта. Дискусија се и пре, а и после рата одвијала, углавном, у два смера. Једни су присталице јесењег упућивања, а други пролетњег.¹⁾

Главни аргументи и код једних и код других заснивају се на разматрању погодности наставе у односу на годишње доба и на предностима здравствених услова и борбене готовости. Присталице пролетњег упућивања тврде да је основна обука далеко погоднија упролеће него при упућивању ујесен, а присталице јесењег упућивања кажу да упролеће треба имати војнике који су већ савладали почетну обуку, да би у току јесени могли да изводе батаљонску и пуковску обуку и друге здружене вежбе. Ако би се регрутута упућивали упролеће, онда би се, по њиховом мишљењу, батаљонска и пуковска обука морале изводити зими или у касну јесен, кад су временски услови неповољни. Поред тога, присталице јесењег упућивања истичу да ратови почињу обично упролеће и да је боља борбена готовост ако се регрутута упућују ујесен, док присталице пролетњег упућивања тврде обратно, итд. И једни и други наводе низ аргумената у прилог свог а противу туђег става, као например: да ли се привреда више оптерећује код примања и отпуштања упролеће или ујесен, да ли је превожење лакше или теже и слично. Бесумње, и код једног и код другог начина упућивања регрутута постоје и добре стране и недостаци у погледу извођења наставе, тако да је тешко у потпуности дати предност ма којем од ова два гледишта, те се нећу детаљније задржавати на тим њиховим ставовима. Међутим, том проблему треба прићи другачије. Пре свега, ратови су досада почињали у разним годишњим добима, па нема разлога да се не очекује да ће ратови и у будућности почињати и ујесен, и упролеће, и у сваком годишњем добу, тако да је потпуно погрешно правити ма какве претпоставке у том погледу. Оваква поставка је неопходна и обавезна и са гледишта нужности непрекидне борбене готовости сваке савремене армије и сваке њене јединице. А пошто се мора ратовати у сваком годишњем добу и по сваком времену и земљишту (тим пре што се унапред мора припремити за дуги рат), то се и у миру треба припремати за такав начин ратовања и наставу изводити по сваком времену, јер постоји основно начело по коме се свака обука има прилагођавати условима будућег рата. Двогодишњи рок службе војника омогућава да се за извођење наставе успешно искористе сва четири годишња доба. Према томе, сматрам да је дискусија у погледу погодности пролетњег, односно јесењег упућивања у

¹⁾ Односи се на земље у којима владају средњеевропски климатски услови.

суштини уска и једнострана и да питање времена упућивања регрутата треба посматрати са аспекта других погодности, у првом реду са становишта борбене готовости. А борбена готовост ће свакако бити већа ако се већи број обучених војника налази у току читаве године у свакој јединици.

3) Где треба упућивати регрутете на обуку

Регрути се могу упућивати у наставне центре, у јединице и комбиновано.

Упућивањем у *наставне центре* (односно у посебне наставне јединице) војници се обучавају за одређени временски период, прелазећи предвиђени план обуке, да би се после тога као обучени упутили у трупне јединице. То значи да се у јединицама које примају обучене војнике из наставних центара непрекидно налази 100% обучених војника, тако да је и борбена готовост тих јединица (у погледу обученог људства) максимална. Овакав систем обично примењују оне армије које део својих јединица имају ван своје земље (у колонијама, у којима јединице — ради одржавања поретка — морају бити у сталној борбеној готовости, али га примењују и друге јединице у тим земљама), па и низ других земаља. Систем упућивања регрутата у наставне центре има неколико предности. Пре свега, оваква организација обуке у потпуности одговара организацији обуке у току рата. Позната је ствар да се јединице које у току рата дејствују на фронту, не могу оптерећивати извођењем обуке нових војника, већ се образују посебни наставни или допунски центри, односно јединице које су за то искључиво одређене. Зато овакво решење још за време мира омогућава лакшу и једноставнију мобилизацију, јер центри продужавају да врше исту функцију и у току рата. Оваквим системом трупне јединице постижу максималну борбену готовост у погледу броја обучених војника, јер се у моменту мобилизације у тим јединицама не може затећи необучено људство које би се у том, и онако тешком, моменту морало упућивати у наставне јединице или би га јединице, као необучене војнике, морале водити са собом. Поред тога, у наставним центрима се изводи уједначена обука (пошто официри у њима имају не само склоност и умешност за извођење наставе, него и заједничко искуство, погледе, и сл.), која се и материјално може боље обезбедити (полигони, кабинети и др.), тако да се и људство солидније обучава. Најзад, ако се ради о земљи која има различите климатске услове, ови центри се могу лоцирати у климатски погодним рејонима да би се почетна обука лакше изводила, или се могу побољшати услови рада у касарнама и вежбалиштима, што је за јединице у целини врло тешко остварити.

Међутим, овај систем упућивања регрутата има и недостатака. Тако се, например, број осталых трупних јединица или формацијско бројно стање оперативних јединица смањује за број војника који се налазе у овим центрима. Овај проблем је посебно акутан код мањих земаља, поготово код оних које оскудевају у погледу броја људства за попуну мирнодопских јединица (армије). Поред тога, овај систем

изазива нешто већу флуктуацију регрутата, јер војно-територијални органи упућују регрутете у наставне центре, а ови после завршене обуке у јединице. Најзад, ниже старешине у трупним јединицама немају прилике да се вежбају у извођењу почетне обуке и да прате рад војника од самог почетка.

Наставни центри могу бити општи (за извођење само основне обуке за све), затим, по видовима и родовима, а унутар ових по специјалностима и слично. Зависно од дужине обуке регрутите се могу два или више пута годишње упућивати у центре, а ако су општи центри за све видове, родове и службе, онда ће се војници у њима краће задржавати, те би се, природно, морали и више пута упућивати у току године.

По мом схватању, најбоље би било да се регрутите упућују у наставне центре свака три месеца. На овај начин се центри могу лакше организовати, јер се број регрутата годишњег контингента у њима своди на $\frac{1}{4}$, тако да их може примити мањи број центара, или, уколико би био фиксиран број центара, исти ће имати мање војника. Јасно је да ће свака армија регулисати ово питање на начин који јој најбоље одговара. У овом конкретном случају центри би у сваком тромесечју примали једну партију нових регрутата и упућивали једну партију обучених војника у јединице, у којима би наставили предвиђену обуку. Код неких родова и служби или специјалности војници би се могли и дуже задржавати у центрима, зависно од потребе обуке. Природно је да у погледу дужине задржавања војника у наставним центрима, као и у погледу наставног плана, може бити низ различитих решења. С обзиром да је број специјалиста у савременој армији веома велики и врло различит по стручности (обуци), то се најчешће не може донети потпуно истоветно решење у погледу дужине задржавања војника у наставним центрима. Наиме, за неке специјалности војници се морају дуже задржавати, јер то изискује природа обуке. С друге стране војници морају обавезно савладати извесно градиво у центрима у којима постоје бољи услови (не само за очигледно извођење наставе, него и у погледу кабинета, полигона и сл.), но што им то може трупа пружити, док се код неких специјалности настава може сасвим солидно савладати настављањем обуке у трупи, итд. При овоме треба схватити да обука у наставним центрима и каснија обука у јединицама нису две одвојене ствари. Ту се ради о најцелисходнијем решењу једног комплексног питања — једне целине — у центру и јединици, јер обука у јединицама није ништа друго до наставак започетог процеса обуке у центру. Према томе, детаљна анализа наставе конкретно би одговорила на ово питање и тачно показала која наставна питања треба савлађивати у центру, а која у трупи.

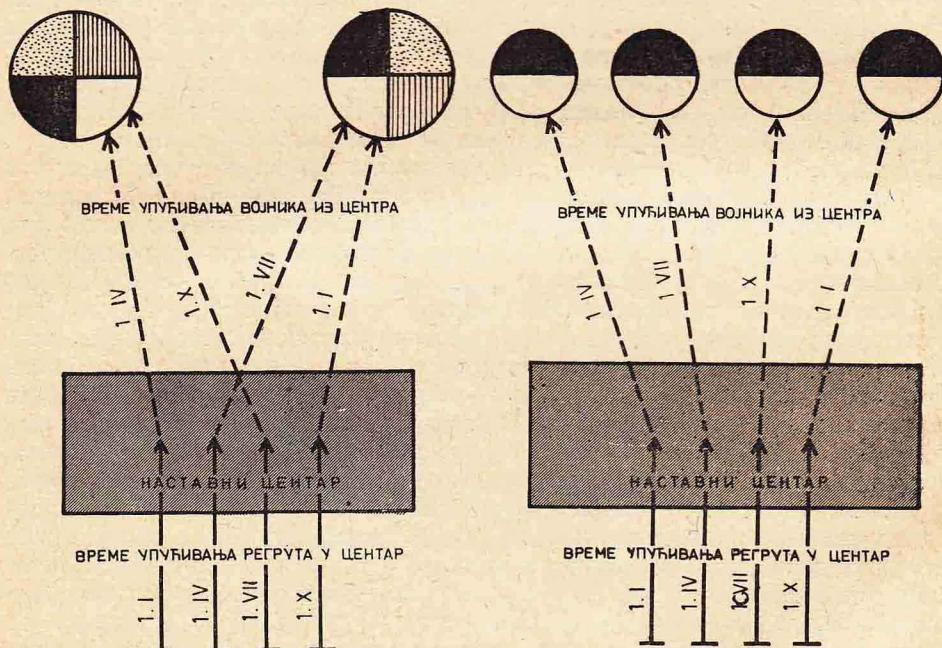
После завршене основне обуке у наставним центрима војници би се могли слати у јединице онолико пута колико пута су наставни центри примали регрутете (ако су наставни центри, например, примали регрутете два пута, онда би и све јединице два пута примале обучене војнике из тих центара), или би јединице могле примати обучене војнике мање пута но што наставни центри примају регрутете. Ово се може

постићи на ћај начин што би наставни центри, например, упућивали прву партију једном делу јединице, другу — другом делу, трећу партију првом делу јединице (ако јединице два пута примају војнике из центара), четврту партију другом делу јединице и слично.

Чини ми се да је друго решење погодније, јер оно, с једне стране, обезбеђује довољан број обучених војника у јединицама, а са друге стране, и мањи број категорија војника по времену примања и отпуштања, односно по степену обучености. Зато би у овом погледу било најцелисходније да се врши четворократно упућивање регрутата у наставне центре, и да се из ових центара упућују војници у јединице тако да их свака јединица прима два пута у току године.

Шеме 2 и 3 илуструју само две између низа могућих варијаната решења овога проблема.

Јединице са категоријама војника по времену служења

Шема 2. Четворократно упућивање регрутата у наставне центре; јединице примају војнике двократно

Шема 3. Четворократно упућивање регрутата у наставне центре; јединице примају војнике једнократно

Из шеме 2 види се: 1) да наставни центри примају регрутете четворократно; 2) да јединице примају обучене војнике једнократно; и 3) да обучене војнике сваког тромесечја прима по $\frac{1}{4}$ јединица армије.

Према томе, у овом случају, код двогодишњег рока служења, свака би јединица имала само две категорије војника по степену обучености и времену служења. Ово је једноставно решење не само у

погледу броја категорија војника који се стално налазе у јединицама по времену њиховог доласка у армију и времену отпуштања, него и у погледу обучености (50% војника који су служили преко 9 месеци) и настављања обуке у јединицама (оних који су тек дошли из наставних центара) и извођења даље обуке са старијим војницима. Једини недостатак овога система је у томе што при отпуштању има 50% војника са обуком од три месеца.

Из шеме 3 види се да наставни центри примају регрутете такође четворократно, али је кретање људства из наставног центра у јединице тако подешено да јединице примају војнике двократно у току једне године, само у различито доба. Према томе, једна половина јединица армије примала би војнике из наставних центара у почетку првог и трећег, а друга половина у почетку другог и четвртог тромесечја. На тај би начин неке јединице примиле војнике из наставних центара, рецимо, у јануару и јулу, а неке у априлу и октобру. Овакво решење је боље, јер би јединице, приликом отпуштања војника, имале отприлике 75% оних који су већ служили 12 месеци и више, а 25% војника који су служили само три месеца, а то значи да би се постигла солидна борбена готовост. Иако се оваквом решењу донекле може замерити што има четири категорије војника по степену обучености, ипак треба имати у виду да то не би претстављало никакав проблем за обуку ако је обука у првој години била солидно изведена, тим пре што при таквом решењу јединице располажу великим процентом оних војника који су служили 12 месеци.

Поред наведених начина примања регрутата, односно војника, јединице би могле примати војнике из наставних центара и једанпут у две године, само би такво решење било сасвим слабо, јер би се одједном све људство отпуштало и одједном примао пуни формацијски састав недовољно обучених војника.

При овим разматрањима нисам се упуштао у детаље попуне којом би се обезбедило стално пуно формацијско бројно стање јединица, јер би то захтевало посебне прорачуне не само у погледу броја војника који се упућују из центра у јединице него и у погледу времена њиховог упућивања (да би се добио непрекидни ланац попуне који не би дозволио да јединица буде смањеног бројног стања за онолико времена колико се људство обучава у наставним центрима).

Поред наведених комбинација, постоји и низ других варијанти ако се узме двократно, трократно или вишекратно упућивање у наставне центре, а аналогно томе и из центара у јединице. Све ово говори да су могуће различите комбинације и да се од њих усваја она која дотичној земљи — армији најбоље одговара.

Упућивање регрутата непосредно у јединице био је скоро једини начин упућивања код свих армија пре Другог светског рата. И овде постоје две могућности: или да се нови војници унутар јединица распоређују равномерно по формацијама и да се мешају са старим војницима, или да се нови војници ради обуке групишу у једној од нижих јединица, например, у оквиру пукова код једног батаљона који прима карактер наставне јединице.

При извођењу основне обуке код равномерног распоређивања нови се војници унутар водова обично издвајају у одељења или унутар чета по водовима. Овај начин је у погледу обуке несумњиво слаб. Он не дозвољава да се регрутни упућују више пута у току године, јер би онда унутар чета, водова и одељења било много категорија војника. Код оваквог начина највећа је слабост у погледу наставе, јер је она сувише децентрализована и тешко ју је материјално обезбедити, а усто је отежана и настава старих војника, као и њихово пуштање на отсуство због малог процента обучених.

Груписање нових војника у наставну јединицу, например, у један батаљон у оквиру пука, омогућава најцелисходнију обуку не само у том батаљону, него и обуку са стариим војницима у осталим батаљонима. Улогу наставне јединице могли би наизменично добијати сви батаљони у пуку. Ако се упућивање регрутата врши два пута, онда би прву партију регрутата (половину годишњег пуковског контингента) могао примити, например, први батаљон, другу (половину) — други батаљон и сл., а ако би се упућивање вршило три пута годишње, онда би прву партију примио први батаљон, другу партију — други батаљон, а трећу партију — трећи батаљон. Овакво решење условљава да се нови војници мањих јединица (например инжињерије, везе, извиђача и сл.) унутар пука групишу у оквиру више јединице, например, дивизије, и да се ту изводи обука са њима. Овај начин се може комбиновати и у оквиру више јединице, например, дивизије, која би имала наставне пукове и сл.

Очито је да је груписање нових војника унутар једне јединице боље од равномерног распоређивања не само у погледу извођења наставе него и у погледу борбене готовости. Истина, овде има више категорија војника по степену обучености, па следствено томе једно-времено и више планова и програма. Међутим, пошто обуку војника изводе командир одељења, командир вода и командир чете, то је и непосредан утицај комandanata пука и комandanata батаљона мањи, јер они у суштини пружају помоћ и контролишу извођење обуке. То значи да тежиште остварења наставног плана и програма у односу на војнике у суштини пада на чету. То је и логично, јер је доста постигнуто ако војници солидно савладају одељењску, водну и четну обуку. Према томе, ако би се груписање вршило у оквиру батаљона у коме се војници обучавају 12 месеци, онда се ту, заправо, не би могле очекивати неке тешкоће у погледу спровођења у живот плана и програма, зато што би сваки батаљон имао само један план и програм, без обзира да ли се упућивање регрутата унутар пука врши и трократно, јер би их батаљон примао само једанпут годишње. Али, ако би се вршила равномерна попуна јединица, онда би код једнократног упућивања и вод имао два плана и програма.

Вишекратно упућивање регрутата у јединице може се вршити на два начина која различито утичу на бројни однос обучених и необучених, и то у оквиру сваке јединице, с једне, и армије као целине, с друге стране. Код првог начина свака јединица армије прима два или више пута годишње регрутете, тако да се добија исти бројни однос

обучених и необучених како унутар сваке јединице, тако исто и у армији као целини. Применом другог начина упућивања нових војника не добија се исти однос између обучених и необучених у армији као целини и у свакој јединици, зато што, например, код двократног упућивања једна половина јединица прима регрутете у једно доба, а друга половина у друго доба године. Док се на овај начин у оквиру армије постиже повољан број обучених (75% обучених и 25% необучених) дотле у јединицама и даље остаје по једна половина необучених и једна половина обучених војника. Овде се, природно, има у виду моменат отпуштања војника и извесно време док се не обуче нови војници. По мом схваташњу, овим другим решењем само се начиње а не решава питање борбене готовости. Тада проблем се мора решити у пуку — у јединици, јер тамо треба побољшати борбену готовост, тако да она сваког момента располаже са што више обучених војника. Какву корист може имати, например, командант дивизије ако се његовој дивизији упућују регрутети и три пута годишње ако сваки њен пук прима регрутете само једном у току године. Он ће, заиста, добити повољан општи однос обучених према необученима ($83,4\% : 16,6\%$ трократног упућивања). Код њега се у том случају не може догодити да му једновремено у сваком пуку однос обучених према необученима буде $50\% : 50\%$, зато што његови пукови примају регрутете у различито доба године. Међутим, то доводи до различитог степена обучености пукова. Наиме, дешавало би се да обука свих војника у једном пуку у дивизији буде завршена скоро до краја (мислим на прву годину обуке), у другом недовољна код једне половине војника (зависно од времена потребног за обуку одговарајуће специјалности), а у трећем најслабија, јер је тек примио војнике на обуку. А пошто у случају рата пукови примају одговарајуће задатке које треба извршити, природно је да би се они у овом случају нашли у различитој борбеној готовости. Дакле, овај пример очито показује слабост оваквог начина. Према томе, добро је ако се у оквиру дивизије и армије постигне већи проценат обучених, али при томе треба тежити да такав однос буде и код сваке њихове јединице посебно.

Комбиновано упућивање војника састојало би се у томе што би се за извесне видове, родове, службе или специјалности организовали наставни центри, док би се за неке упућивали регрутети у јединице на један од изложених начина.

*

Овде ћу дотаћи само још један проблем. Наиме, да ли је потребно да сви регрутети обавезно савладају јединствену општу обуку, без обзира на вид, род или службу, или би, уз врло оскудну општу обуку, требало одмах прећи на извођење посебне — стручне обуке. Ово друго схваташње изгледа правилно ако се посматра кроз искључиву употребу дотичног вида или рода, јер се регрутети дуже оспособљавају у стручном погледу. Међутим, ако се има у виду да се у савременом рату све више истиче потреба садејства, онда је потпуно разумљиво да сви војници, без обзира коме виду, роду или служби припадају,

морају прећи део заједничке — јединствене опште обуке. Оваквом решењу иде у прилог и чињеница што се у току рата, да би се омогућила брза попуна јединице, мора врло често приступити прекатегоријању и пребацивању војника из једног рода у други. То се може најбоље постићи у општим центрима, а затим и у разним другим центрима, па и у јединицама, ако се обезбеди погодно извођење наставног плана који предвиђа солидну општу обуку.

Из изложеног се види да у погледу броја годишњег упућивања регрутa, времена и места њиховог упућивања, постоји низ могућих решења, од којих свако има своје добре и лоше стране. Природно је да свака армија решава ово питање према својим конкретним могућностима и схватањима. Али, ако се на овај проблем гледа кроз призму борбене готовости, којој треба обавезно дати превагу, онда, по момењу, најбоље одговара вишекратно упућивање регрутa у наставне центре. Уколико конкретни услови онемогућавају такво решење, свакако би требало применити вишекратно упућивање у јединице, али на тај начин да се групишу нови војници у наставне јединице. У том случају формацијска структура јединице не би требала да претставља никакву сметњу. Напротив, требало би тежити да се то груписање прилагођава конкретним потребама наставе, јер је то један од најважнијих задатака сваке јединице у миру. Међутим, услови могу диктирати и комбиновано решење, тј. да се упућивање регрутa за неке делове армије врши двократно, а за неке једнократно, и да се обука једним делом изводи у наставним центрима, а другим у јединицама. Исто тако, могу се усвојити неке нове варијанте које у мањој или већој мери отступају од набројених могућности. Према томе, свака армија проналази решење према својим конкретним условима, јер и по овом, као и по низу осталих питања из организације армије, нема нити може бити говора о томе да се у потпуности пресађује или накалемљује решење из једне на другу армију. Моја намера није ни била да износим неки рецепт, већ само да укажем на могућности и њихове предности које се морају узимати у обзир код решавања овога тако важног питања.

Генерал-мајор РАЈКО ТАНАСКОВИЋ

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ПРОБОЈА ТАКТИЧКЕ ДУБИНЕ ОДБРАНЕ

Оперативно-тактичка искуства из нападних дејстава у Првом и Другом светском рату дају веома различите поуке у погледу организације и извршења пробоја тактичке дубине одбране. Као што је познато, основу неуспеха нападних операција у Првом светском рату треба у првом реду тражити у слабости нападних борбених средстава, којима је требало сломити браниочеве снаге у тактичкој дубини одбране и пренети дејства у оперативну дубину, као и у слабом садејству основних родова војске. Због почетних неуспеха у првим сукобима 1914 године, када је напад могао довести до делимичних успеха само уз велике губитке, ратујуће стране су прешли у позициски рат. Било је очигледно да треба тражити нове могућности за савлађивање дубоке и солидно засићене одбране. Тако већ у офанзивним операцијама 1915 године долази до наглог повећања густине артиљериске ватре за остварење пробоја, која је достизала 50—80 оруђа на 1 км фронта, тј. три пута већу од густине која је остваривана у периоду маневарског рата 1914 године. Међутим, проблем пробоја је, и поред тога, у суштини и даље остао нерешен. Истина, повећањем густине артиљерије расла је и њена ватрена моћ, али она није могла једновремено да обухвати читаву дубину, пошто у то време нико, сем Немаца, није имао довољно јаку и савремену тешку артиљерију. Артиљериске припреме трајале су веома дugo, трошене су огромне количине муниције, а ипак се показало да је могуће остварити само пробој главног одбранбеног положаја, тако да је остала дубина одбране остајала углавном неначета. Овако мали пробоји по дубини често нису омогућавали ни пун тактички развој, пошто је бранилац био у могућности да благовремено ангажује своје резерве за одбрану другог положаја, док је нападач морао да довлачи нове снаге и средства и да поново губи време за организацију и извођење нове артиљериске припреме. Како је, на тај начин, велики део дубине одбране био ван дејства нападача, бранилац је био у могућности да се благовремено супротстави опасностима евентуалног пробоја, пребацијући своје ближе и дубље резерве на угрожене отсеке и правце. Тако, например, иако су Немци и код Вердена, и на Соми, у својим офанзивним операцијама 1917 године, убаџивали у битку и по неколико дивизија једну за другом, они ипак нису могли да изврше пробој чак ни у тактичким оквирима, јер су оперативно-тактичке предности, и у овим операцијама, биле на страни браниоца. Наиме, док је нападач масирањем јаких ватрених средстава

и снага на правцима пробоја остваривао могућност поступног савлађивања одбранбених положаја, дотле је бранилац имао предност у погледу брзине извршења покрета и маневра својим резервама на угрожене правце. Но, иако се за скоро три године рата није нашло решење проблема пробоја одбране, ипак су стечена искуства била пажљиво проанализирана и извршene многе припреме за решење тога питања у будућности. Тако су Немци, већ крајем 1917 године у бици код Рите, изводећи једновремени артиљеријски удар по целији дубини одбране, омогућили пешадији да релативно брзо овлада тактичком дубином одбране. Они су овакав метод припреме и извођења пробоја са дosta добрым успехом примењивали све до 1918 године, када су им Французи супротставили нов маневар у извођењу одбране, који се састојао у повлачењу снага са првог на други одбранбени појас, непосредно пред почетак немачке артиљеријске припреме.

Други светски рат дао је у овом погледу сасвим друге резултате и нов квалитет. Захваљујући снажном развоју брзопокретних јединица и ваздухопловства и правилном решењу проблема садејства свих родова војске, офанзивне операције добиле су снажан замах и брз темпо. Нападач је био у стању да употребом ваздухопловства, десантна и далекометна артиљерије стави под једновремени удар читаву тактичку дубину одбране и да на тај начин оствари основне предуслове за њено брзо пробијање.

Није ми намера да разматрам пробој стратегиског и оперативног значаја, пошто то захтева посебну студију. Овде ћу се задржати само на неким питањима пробоја тактичке одбране, што, у суштини, претставља прву етапу оперативног пробоја, који, сам за себе, чини само део једне офанзивне операције.

Пре свега, под пробојем тактичке одбране не треба подразумевати само пробој њеног првог или другог одбранбеног појаса, већ савлађивање тактички организованог отпора, који пружају трупе првог оперативног ешелона одбране. Према томе, под изразом „пробој тактичке одбране“ не подразумева се само нека просторно одређена дубина упада нападача у непријатељску одбрану, него саламање организованог тактичког отпора браниочевих јединица.

У току Другог светског рата нападач је успевао да пробија тактичку дубину браниоца на веома различитим дубинама. Било је случајева да су нападачеве снаге, после разбијања тактичког ешелона одбране на главном одбранбеном појасу већ излазиле у слободан маневарски простор, у коме виште није било организованих и поседнутих положаја за одбрану, јер је бранилац своје ближе оперативне резерве истрошio за одбрану главног појаса. У таквим случајевима, нападач је, благодарећи антажовању оклопних јединица, ваздушних десаната и авијације, наступао високим темпом кроз оперативну дубину у сусрет дубљим браниочевим оперативним резервама¹⁾.

¹⁾ 2 и 3 немачка оклопна група су у времену од 22 до 24 јуна 1941 године пробиле совјетску одбрану на граници на дубини од око 8 км и после тога скоро неometано развиле успех до 200 км дубине и код Бјалостока окружиле јаке совјетске снаге.

Међутим, има примера да је нападач успевао да сломи отпор тактичког ешелона одбране тек на другом одбранбеном појасу,²⁾ а било је и таквих случајева да је одбрана успевала да одржи континуелан тактички отпор и на трећем одбранбеном појасу.³⁾ Зато се суштина појма „тактичка дубина одбране“ не може одређивати простим међењем дубине земљишне просторије.

Пошто питање пробоја тактичке дубине одбране претставља основни проблем од кога зависи успех операције у целини и остварење оперативно-стратегиских циљева, неопходно је да укратко размотrimо услове у којима се припрема и изводи пробој.

Из искуства Првог, а нарочито Другог светског рата познато је да се одбрана изводи на широким непрекидним фронтовима и на великим дубинама у циљу затварања важних оперативно-стратегиских праваца. У оперативној одбрани се обично развијају два ешелона, од којих први, тј. главни ешелон, образује појасеве (два до три) за пру-

25 августа 1944 године у 11 часова је 7 амерички корпус пробио немачку одбрану, ангажујући 2.000 авиона (који су бацили око 4.700 тона бомби), док је око 1.500 авиона тактичке авијације у исто време нападало циљеве на главном појасу одбране. После пробоја, који је завршен 26 августа на дубини 4,5 км, Американци су увели своје друге ешелоне и развили успех у оперативној дубини.

У Сремској операцији су јединице 1 армије 12 априла 1945 на главном правцу удара извршиле пробој тактичке дубине одбране, пробивши главни одбранбени појас, чија је просечна дубина износила око 5 км. После тога, јединице 1 армије изашле су у оперативну дубину, пошто је 1 пролетерска дивизија већ првог дана операције продрла на дубину од око 20 км, а да успут нигде није нашла на озбиљнији отпор непријатеља. Да је у тој ситуацији 1 армија распологала јачим оклопним снагама, непријатељ не би стигао да испољи ни заштитничка дејства. Овај пример је врло карактеристичан и по томе што су Немци у фортификационском смислу били организовали и други одбранбени појас на линији: Сотин — Оролик — Ђелетовци, али га нису имали чиме да бране.

16 децембра 1944 године, у Арденској противофанзиви, Немци су успели да у првом налету пробију одбрану 8 америчког корпуса, чији је борбени поредак — због велике ширине фронта (120 км) — био постројен у линији. Овде је тактичка дубина износила 6—8 км, јер после тога пробоја, све до линије: Елсенрон — Малмеди — Троа Пон — Марш — Бастоњ (дубина око 100 км), није било савезничких снага које би Немцима пружиле отпор.

²⁾ 19 новембра 1942 године у Стаљинградској бици прешли су снаге Југо-западног фронта, после снажне артиљеријске и авијациске припреме, у напад и пробиле одбрану Треће румунске армије на главном одбранбеном појасу, али је тек после пробоја другог одбранбеног појаса (на дубини од око 20 км) у брешу убачена покретна група за развијање успеха у оперативној дубини према Калачу.

5 америчка армија, при пробоју „зимске линије“ 10 децембра 1943 године, могла је да уведе у борбу свој II оперативни ешелон тек по пробоју другог одбранбеног појаса на дубини од око 18 км.

³⁾ Када су Немци за време Курске битке 1943 године, на орелско-курском правцу, 5 јуна пробили одбрану совјетских трупа на дубини 6—8 км (главни одбранбени појас), Руси су продужили да пружају отпор на другом одбранбеном појасу, такође на дубини 6—8 км. А када су Немци успели да у току 7 и 8 јуна пробију и овај појас, Руси су наставили отпор и на трећем одбранбеном појасу, који Немци нису успели да пробију.

На бјелгородско-курском правцу Немци су у времену од 5 до 9 јуна успели да се пробију у дубину око 35 км, али тактичка дубина Руса није била сломљена и Немци су због великих губитака морали да стану.

жање тактички непрекидног организованог отпора. У овај се ешелон најчешће одређује главнина снага (две трећине) која на себе прима главни терет оперативне одбране у целини и сачињава њену основу. Други ешелон претстављају оперативне резерве (ближе и дубље) које имају задатак да у случају потребе подрже одбрану првог ешелона, антажујући се за појачање одбране на првом или другом одбранбеном појасу, у циљу спречавања нападача да наруши систем тактичке одбране, или у циљу поновног успостављања већ поремећене тактичке везе јединица првог ешелона. Уколико се други ешелон не употреби за подршку првом ешелону у одбрани тактичке дубине, он служи за извођење противудара у циљу задржавања или преотимања оперативне иницијативе и као ослонац новим снагама за противофанзиву.

Дубина развијања елемената борбеног поретка браничевог тактичког ешелона на тежишту одбране може да достигне и преко 20 км. На овој дубини, поред 2—3 одбранбена појаса састављена и повезана од најмање три положаја, појављује се и низ преградних положаја и појасева, фортификациских објекта и томе сл. Све се то слива у монолитну целину, у јединствен систем борбеног поретка трупа тактичког ешелона у коме су заступљени скоро сви родови војске и који подржава и ваздухопловство.

Због све већег нарастања снага нападача при крају Другог светског рата први ешелон оперативне одбране је још више ојачаван инжињериским снагама и средствима, тенковима, самоходном артиљеријом, ПАА и авијацијом, са циљем да се тактичкој дубини одбране избори решење и створе услови за противофанзиву.

Због појаве нових ватрених средстава после Другог светског рата, нарочито нуклеарног и термонуклеарног наоружања, и даљег усавршавања класичног оружја, нападна дејства ће свакако добити још шире разmere, нападне операције ће имати већи замах, а пробој ће се развијати на још већим дубинама. Нема сумње да ће то битно утицати и на промену организационе структуре одбранбених операција и на методе извођења одбранбених дејстава уопште. Нема реалних изгледа да би одбрана у новим условима успешно извршавала своје задатке ако би се пошло од претпоставке да ће појава нових ватрених средстава захтевати смањивање дубине одбране и густине ватрених средстава распоређених за одбрану поједињих положаја и појасева у зони тактичке одбране. Бранилац ће, по свој прилици, тражити решење проблема у могућности избегавања уништавајућег удара нових нападачевих ватрених средстава, у јачем фортификациском уређењу положаја и у примени целисходног маневра снага и средстава за одбрану тих положаја.

Неки војни теоретичари на Западу, а у последње време и известан број наших писаца, приликом разматрања организације извођења одбране у условима употребе нуклеарног наоружања, предлажу мере које, на први поглед, изгледају оправдане и примамљиве. Међутим, велико је питање колико су оне целисходне и препоручљиве, тим пре што се по њима, мање-више, све своди на решење проблема постројавањем борбеног поретка браниоца са повећаним отстојањима и ра-

стојањима између јединица. Предлажу се чак и такве норме по којима би растојање између поједињих батаљона у одбрани требало да буде 3—4 км, а резерве пукова и дивизија удаљене од својих првих ешелона 7, односно око 15 километара — да и не говоримо о корпусном другом ешелону, који Американци постављају на 50—70 км позади првог ешелона.

Оправдано се поставља питање: како се на тај начин може остварити потребна тактичко-оперативна густина снага и средстава, који треба да задрже нападачеву пешадију и тенкове, и колико би било потребно времена браниоцу да на тежиште одбране пребаца снаге и средства, чак и под најидеалнијим условима за њега: да га нико за време маневра не омета, да су све његове јединице моторизоване и да земљиште омогућава максимално искоришћавање снаге мотора и брзине возила? Поставља се питање: шта би се десило ако би се нападачева дејства пренела на браничеве трупе које су у покрету (што се нормално може очекивати), ако све јединице браниоца нису моторизоване и ако би се одбрана изводила на брдском и планинском земљишту? Сасвим је јасно да би такво постројавање борбеног поретка претстављало неуспешан експерименат који би за браниоца могао имати тешких последица. Коначно, земље које имају велика пространства (шуме, степе, пустинje и океани) можда би и могле да разбацују своје снаге, али мале земље, са малом дубином своје државне територије, не могу тражити решење у прекомерном разбацивању снага по фронту и дубини, већ, како сам напред нагласио, у фортификациском уређењу положаја, у смелим маневрима, ноћним дејствима, изненађењима, у употреби партизанских јединица и томе слично, па и у извесном повећању дубине одбране.

Све у свему, нормално је очекивати да ће одбрана у будућности бити јача и жилавија и да ће се развијати на још већој дубини, тако да ће се и нападач наћи пред још сложенијим проблемима организације извршења пробоја, нарочито пробоја тактичке дубине одбране. А основу правилне организације извршења пробоја сачињава неколико компоненти, које ћу укратко размотрити.

*Избор сектора пробоја.*⁴⁾ При процени ситуације и доношењу одлуке за напад командант обраћа посебну пажњу правцу главног удара, који, уствари, сачињава осу сектора пробоја. Сви оперативно-тактички услови којима треба да одговори правац главног удара важе и за сектор пробоја, с тим што при избору сектора пробоја посебну пажњу треба поклонити његовој ширини. Према истукствима из Другог светског рата, корпуси првог ешелона армије (најчешће три) пробијали су тактичку одбрану на просечној ширини од 15—25 км, а само изузетно на већој. За нападача који је могао да концентрише јаче снаге на правцу главног удара било је важно да изврши пробој кроз који ће моћи да уведе у борбу покретну групу за развијање успеха. Организа-

⁴⁾ Термин „сектор“ употребио сам зато што се у овом чланку разматра пробој армије и њеног првог ешелона, чије јединице врше пробој на више отсека, који — повезани у једну целину — образују сектор пробоја.

ција и извршење пробоја на овако релативно узаном сектору фронта имали су и својих негативних страна. У првом реду појављивала се превелика густина снага и средстава првог ешелона нападача на релативно узаној просторији полазног положаја за напад, што је врло често доводило до великих губитака још пре извршења јуриша. У току извршења пробоја огромна маса ударних снага нападача била је присиљена да се провлачи кроз узан коридор и да на тај начин излаже своје бокове ударима браниоца. Најзад, одређивање овако узаних сектора пробоја кочило је развијање другог оперативног ешелона и његов маневар, тако да се због тога осетно смањивао темпо операције.

Пратећи развој ватрених средстава у току Другог светског рата, а нарочито у послератном периоду, треба очекивати да ће ватрена снага нападача у будућности знатно порasti. У вези с тим, и на основу анализе искуства из протеклог рата, питању одређивања ширине сектора пробоја мора се поклонити повећана пажња. По свему судећи изгледа да ће се убудуће морати узимати шири сектор пробоја, јер је то не само израз потреба, већ и потпуно изводљиво. Остварење овога захтева у првом реду омогућава масовност савремених армија и квалитет њиховог наоружања тако да је данас сасвим могуће да се на правцима пробоја издвоје довољно јаке снаге и средства, а да се не доведе у питање јачина другог ешелона, чији је задатак развијање успеха у оперативној дубини.

Из искуства је познато да је за успешно извршење задатака у артиљеријској припреми и подршци било довољно 120—250 артиљеријских оруђа на 1 км фронта. У данашњим условима сасвим је могуће да се таква густина може остварити и на већој ширини сектора пробоја, и то не само артиљеријом него и другим видовима и родовима војске, као што су: тенкови, инжињерија, транспортна средства и ваздухопловство. Шири сектор пробоја пружа нападачу низ оперативно-тактичких преимућстава. Пре свега, на ширем сектору пробоја смањује се опасност од дејства браничеве авијације и ватре по његовим згуснутим масама и средствима на полазном положају за напад и отежава браниоцу не само да маневром својих снага, чак и у крупнијим размерама, одржи оперативно-тактичку стабилност своје одбране, него му знатно отежава и припрему и извршење противудара. Поред тога, на ширем сектору пробоја нападачеве снаге имају већу слободу за извођење маневра у фази развијања тактичког пробоја и за увођење у пробој другог ешелона и покретне групе.

Снаге за пробој. У почетку сам истакао да успешан пробој савремене одбране, а нарочито њене тактичке дубине, зависи у првом реду од једновременог удара нападача по читавој дубини браничевог одбранбеног система. Да би ово остварио, под претпоставком да армија пробија одбрану на важном правцу, на коме сасрећује главне снаге и средства, командант армије ће морати да изврши целисходно ешелонирање борбеног поретка, да сваком ешелону прецизира задатке и да одреди најпогоднији начин искоришћења родова војске у извршењу пробоја.

Пробој тактичке дубине одбране обично врши нападачев први оперативни ешелон,⁵⁾ који, поред најчешће 2—3 корпуса (6—9 пешадиских дивизија), у свом саставу треба да има снажну артиљерију и минобацаче за непосредну подршку трупа, тенкове (за дејства као НПП или у резервама тактичких јединица), инжињерију и одговарајуће снаге за извршење мањих тактичких десаната, и који, за време пробоја, треба да буде подржаван снажним дејством ваздухопловства.

Други оперативни ешелон армије, чији је основни задатак развијање и уништење снага браниоца у оперативној дубини, треба да буде оспособљен за што брже дејство и експлоатацију постигнутог успеха после пробоја тактичке дубине одбране, јер би свака већа пауза или одлагање његове употребе, ако је моменат за то настутио, могли успорити темпо напада, а понекада довести у питање и читаву операцију. Ради тога други оперативни ешелон, поред пешадиских дивизија, треба да има покретну групу, артиљерију већих калибра и ваздушнодесантне трупе за извршење крупних оперативно-тактичких десаната. Ако се операција изводи на сопственој територији, веома је важно да се дејства другог оперативног ешелона што тешње повежу и координирају са дејством партизанских јединица у дубљој позадини непријатеља.

Иако се први оперативни ешелон организационо не дели, ипак његов борбени поредак у суштини сачињава неколико тактичких ешелона. Ово је важно уочити због тога што први армијски ешелон поступно извршава своје задатке и што за извршење сваког задатка у пробоју тактичке дубине одбране треба унапред предвидети одговарајуће снаге и средства. Од дубине и јачине одбране зависиће и број његових узастопних задатака, а самим тим и постројавање борбеног поретка, који, како сам већ рекао, може да има неколико тактичких ешелона.

Први тактички ешелон⁶⁾ треба да сачињавају пукови дивизија који се први ангажују у пробоју, са одговарајућим средствима ојачања и подршке — у првом реду артиљерије и тенкова НПП. Други тактички ешелон, начелно, треба да образују дивизиске резерве или други ешелони пешадиских дивизија, такође са одговарајућим средствима ојачања, а у првом реду дивизиски тенковски батаљони, противтенковске резерве и артиљерија. У трећем тактичком ешелону треба да уђу други ешелон корпуса, његови тенкови, ПТР и артиљерија. Иако овако постављена шема борбеног поретка првог оперативног ешелона на први поглед изгледа компликована и непотребна, она има своје дубоко оправдање из чисто практичних разлога планирања и извршења пробоја, јер се за једну сложену и тешку операцију, као што је пробој савремене одбране, морају благовремено и са математичком тачношћу прецизирати сва питања целисног ангажовања снага за све време

⁵⁾ У литератури се често он погрешно назива: „тактички ешелон“, затим „ешелон пробоја“, „ешелон пробоја тактичке дубине“ итд., зависно од задатка који му се у конкретној операцији постави.

⁶⁾ Овај ешелон се у Совјетској армији назива „јуришни ешелон“.

трајања пробоја и операције у целини. Ово се питање често неоправдано потцењује, тако да је у планирању операције, а посебно пробоја тактичке дубине одбране, долазило до нереалног одређивања односа снага које треба да извршавају поједиње узастопне задатке у пробоју и до нецелисходног ешелонирања борбеног поретка.

Брзина пробоја. Ово питање захтева посебну пажњу зато што нападач мора да реши основни проблем како да избегне предуго задржавање трупа на полазним положајима и на који начин да обезбеди непрекидно нарастање темпа пробоја. Решење треба тражити у првом реду у скраћивању процеса припреме пробоја. Командант са својим штабом у свакој конкретној ситуацији мора да тежи да већи део припрема за пробој обави још у периоду док се трупе одређене за пробој налазе у фази концентрације и развоја за напад — наравно, уколико се за пробој доводе нове снаге које немају непосредног додира са непријатељем. Бољом концентрацијом артиљеријске ватре и правилним избором циљева може се смањити време артиљеријске припреме, а тиме се, у крајњој линији, убрзава процес пробоја. Данас више не могу важити ранији критеријуми по којима се брзина пробоја одређивала искључиво средњом брзином коју је пешак могао остварити у процесу пробоја. Данас је темпо наступања савремене пешадије знатно порастао, а да и не говоримо о томе колико значаја за повећање брзине пробоја имају савремене оклопне јединице и ваздухопловство. Најзад, на повећање брзине пробоја утиче и низ других фактора, као што су: смели маневри, изненађење, солидна организација свих елемената борбеног поретка и њихових делова, умешно командовање и т.сл. Јасно је да све ово олакшава нападачу остварење пробоја тактичке дубине одбране и постизање брзог успеха, а да брањиоцу отежава предузимање мера за одржавање непрекидног организованог тактичког отпора у дубини одбране.

Пошто сам у овом чланку размотрio само нека питања пробоја тактичке дубине одбране у нормалним условима, то је природно да се многа од њих морају друкчије решавати ако је одбрана организована на планинском земљишту или на земљишту где постоје велике природне препреке.

Пуковник МИЛОЈИЦА ПАНТЕЛИЋ

АНАЛИЗА РЕШЕЊА ТАКТИЧКОГ ЗАДАТКА

Анализа, која се, по правилу, врши у оквиру свих основних форми обуке старешина (командно-штабних ратних игара, команданских путовања, групног метода решавања задатака, маневара, разних вежби са трупом, контролних задатака, индивидуалних задатака итд.), заузима веома важно место у општем систему обуке и школовања старешинског кадра. Она се обично врши на завршетку вежбе (задатка) и најчешће захвата целокупну проблематику одржаног занимања. Каткада, а нарочито при групном методу решавања тактичких задатака, врши се анализа само поједињих наставних питања, као што су: процена ситуације и основна замисао одлуке комandanта за претстојеће дејство; одлука комandanта; план артиљеријског обезбеђења одговарајућег борбеног дејства, итд. Најзад, неку врсту анализе врши и наставник у оквиру скоро сваког занимања.

Услед изванредно велике важности анализе у систему извођења обуке, а посебно при решавању тактичких задатака, наставник¹⁾ мора поклонити највећу пажњу припреми анализе и њеном извршењу. Метод спровођења анализе у првом реду је одраз индивидуалних особина наставника, а њена форма и садржина зависи од многих фактора, као например: карактера тактичког²⁾ задатка, форме обуке, основне проблематике изражене у току занимања итд. Но, и поред свега тога, да би анализа једног тактичког задатка била на научној висини и дала жељене резултате, она не сме имати карактер импровизације, већ мора бити солидно припремљена. При томе постоје извесни услови које мора задовољити свака солиднија анализа.

Пре свега, наставник мора имати јасан став о питању „решења“ тактичког задатка. Често се при решавању тактичких задатака, при дискусији о разним варијантама решења, сусрећемо са изразима „нај-

¹⁾ У даљем излагању употребљавају „наставник“ за извођача анализе и „слушалац“ за учесника у обуци, без обзира да ли се ради о наставнику који изводи анализу са слушаоцима у школи или о комandanту који изводи анализу са старешинама-учесницима у обуци у штабовима или јединицама.

²⁾ Под изразима „тактички задатак“ и „тактичка ситуација“ подразумевају се и „оперативни задатак“ и „оперативна ситуација“.

целисходније решење“, „могуће решење“, „прихватљиво решење“, „неприхватљиво решење“, итд. Правилан став наставника у питању оцене вредности појединих варијаната решења одређеног тактичког задатка има велики утицај на квалитет анализе, а и на васпитање слушалаца у изучавању тактике и ратне вештине уопште.

Наиме, при решавању тактичких задатака често се сусрећемо са појавом да поједини слушаоци настоје да „погоде школско решење“³⁾ уместо да се смело оријентишу на самостално изналажење најцелисходнијег решења. Узрци ове појаве су различити, а међу њима важно место заузимају и субјективне слабости појединих слушалаца. Међутим, по моме мишљењу, један од врло важних узрока лежи у самом наставнику. Наиме, чињеница је да поједини наставници каткада не испољавају потребну ширину, свестраност и еластичност (без којих је тешко остварити објективност) у оцени и анализи различитих варијаната решења одређеног тактичког задатка. То се најчешће изражава на тај начин што они унапред припреме једно решење као „школско“ и њега бране као једино правилно. Бранећи само једну варијанту решења, као искључиво оправдану, они практично негирају могућност постојања и других варијанти решења датог тактичког задатка или им не поклањају доволно пажње. Такав став је антинаучан, јер би свака тактичка ситуација у рату, по правилу, нудила више могућих варијанти успешног решења постављеног задатка. Ситуације у којима само једна једина варијанта решења гарантује успешно извршење задатка веома су ретке. Уосталом, такав став појединача, уствари, претставља тежњу за радом по линiji мањег отпора, јер је несумњиво много лакше установити само једну варијанту решења задатка и само њу бранити као једино целисходну него предвиђати и оцењивати и све друге прихватљиве варијанте. Коначно, могуће је да се иза признавања и одбране само једне једине варијанте решења каткада скрива или недораслост појединача који инсистира на таквом ставу или његова недовољна лична припремљеност за извођење анализе тактичког задатка.

Вршити анализу позитивних и негативних карактеристика сваке варијанте решења појединачно и степеновати их по вредности, по моме мишљењу, претставља једино правилан пут у решавању тактичких задатака. При томе еластичност у погледу признавања и оцењивања могућих варијаната решења одређеног тактичког задатка мора имати и своју границу, јер би претеривање у овом погледу могло одвести на терен произвољности и ненаучности. У анализи треба отворено истаћи и документовано подвржи критици и оне варијанте решења појединих слушалаца које су по мишљењу наставника неприхватљиве. При томе под „неприхватљивом“ варијантом решења треба сматрати ону за коју се анализом дође до закључка да основна за-

³⁾ Решење школе, наставника, руководства вежбе, итд.

мишљења дејства⁴⁾ и њено материјално обезбеђење⁵⁾ не би гарантовали у стварности извршење постављеног задатка.

Постоји мишљење да ће се моћи отклонити узроци који наводе поједине слушаоце да при решавању тактичких задатака иду за погађањем „школског решења“ уместо да проналазе сопствено најцелисходније решење, и да ће се најлакше обезбедити наставнику потребна ширина, свестраност и еластичност у раду ако се начелно одбаци установљавање унапред било каквог решења задатка. Ово се мишљење заснива на претпоставци да свака оријентација на унапред предвиђена решења води ка отупљивању пажње и интересовања наставника за решења слушалаца, која свакако могу бити од користи за изнадајење што бољег решења задатка како у погледу основне замисли, тако и у погледу њеног материјалног обезбеђења. Сем тога, ако не би постојало унапред утврђено решење задатка избегло би се евентуално „проваљивање“ решења, а и сличне штетне појаве које се понекде могу срести. Појединци који заступају овакво схватање предлажу да се напусти пракса по којој наставник или наставнички колектив унапред утврђује најцелисходнију и прихватљиве варијанте решења тактичког задатка и да уместо тога треба сачекати док се „искристалишу“ решења свих слушалаца, да би се као најцелисходнија варијанта узела она за коју се определила већина слушалаца након прведене дискусије, с тим да се на сличан начин одреди и степен целисходности осталих варијаната решења.

Иако ово мишљење на први поглед изгледа привлачно, оно се, по моме мишљењу, ипак не би могло примити из ових разлога:

1) Природно је и праксом потврђено да ће онај ко обучава слушаоце, по правилу, знати да изнађе најцелисходније и прихватљива решења и пре дискусије о слушалачким решењима, јер он, нормално, треба да располаже са више знања и времена за решење одређеног задатка него слушаоци.

2) Вредност једног решења мора се оценити искључиво по снази аргументације која стоји иза њега, а не по броју учесника у дискусији који заступају ту варијанту. Додуше, при анализи наставник мора да води рачуна и о мишљењима слушалаца и да их најпажљивије са-

⁴⁾ Употребио сам израз „основна замисли за дејство“ а не израз „идеја маневра“, који се раније често употребљавао, зато што је сада нова Општа ратна служба ово питање јасно поставила, тј. основна замисли команданта за дејство је шири појам (који обухвата: циљ дејства, идеју маневра, основно груписање снага и средстава и почетак дејства), а идеја маневра је ужи појам и претставља део основне замисли за дејство (текишиће дејства, форму маневра, близги и следећи задатак или етапе бода или операције).

⁵⁾ У нашој војној терминологији под појмом „материјално обезбеђење“ подразумева се снабдевање јединице материјално-техничким средствима (муницијом, храном, погонским материјалом, наоружањем, итд.). Међутим, у нашој наставничкој пракси већ се одомаћио израз „материјално обезбеђење“ решења задатка под којим се подразумева: груписање снага и средстава, постављање задатака елементима борбеног поретка, борбено обезбеђење претстојећег дејства (ПТО, ПАО, ПДО и др.), планови родовског обезбеђења, морална припремљеност, материјално-техничка снабдевеност јединице итд. Зато ћу у даљем излагању употребљавати овај израз у овом другом значењу.

слуша, анализирајући аргументе који су руководили већину слушаљца у наставној групи да се одлучи баш за такву варијанту решења. Ово је нужно ради тога да би наставник могао што боље убедити слушаоце у оно што је потребно или, евентуално, да би и сам унео потребне корекције у свој став у том питању.

3) Ако се не би унапред установљавале и изучавале варијанте решења, онда би се то, сигурно, веома штетно одразило на припрему наставника за спровођење занимања са слушаоцима.

4) Неустановљавање најцелисходнијег и прихватљивих решења од стране колектива (наставничког или руководства вежбе) доводило би често и до различитих оцена и тумачења поједињих варијаната решења једног те истог тактичког задатка од стране наставника у разним наставним групама. На тај начин, таква пракса би отежавала борбу за изграђивање јединства мисли у изучавању тактике код ста-решинског кадра.

5) Познато је да свако руководство нормално треба да приступа извршењу једног задатка са одређеним ставом. То је нужно без обзира што се може дододити да се у процесу извршења задатка морају уносити потребне корекције у свој став. Од овог провереног принципа, који је увек у пракси давао најбоље резултате, не треба отступати ни при решавању тактичких задатака.

Због наведених разлога сматрам да ће при решавању тактичких задатака најбоље резултате дати онај метод по коме наставник унапред (кроз дискусију са наставничким колективом или руководством вежбе) утврђује све прихватљиве варијанте решења тактичког задатка и степенује их по вредности (најцелисходнија, могућа бр. 1, могућа бр. 2, итд.). Но, при томе није довољно утврдити само најцелисходнију варијанту решења а не дискутовати и о другим, истине, мање целисходним, али у основи прихватљивим варијантама, као што се то каткада у наставничкој пракси дешава. Исто тако би било нереално одређивати неку начелну норму у погледу броја прихватљивих варијаната при решавању тактичких задатака, јер то зависи од конкретне борбене ситуације у којој јединица решава задатак. Већ сам напомену да су веома ретке ситуације које нуде само једну једину варијанту решења која омогућава успешно извршење задатка. Напротив, борбене ситуације најчешће омогућавају примену више варијаната за успешно решење одређеног задатка (како у погледу основне замисли, тако и у погледу њеног материјалног обезбеђења), при чему је, свакако, једна од њих најцелисходнија. Најзад, треба имати у виду да су чести случајеви да се једна те иста варијанта решења може јавити у различitim варијацијама (због извесне разлике у груписању снага и средстава и сл.).

Кад говорим о „варијанти решења“ не мислим само на варијанте основне замисли већ и на могуће, различите варијанте решења читавог низа тактичких проблема у оквиру једног задатка, као што су: груписање и употреба тенкова; груписање и употреба артиљерије; дубина близег, односно следећег задатка поједињених је-

диница; јачина, састав и задаци другог борбеног ешелона (резерве), итд.

Друго важно питање које утиче на правилност извођења анализе јесте став наставника према основној замисли за дејство и њеном материјалном обезбеђењу. Наиме, познато је из ратне праксе да је каткада успешно извршен задатак и са варијантом основне замисли која је при доцнијој анализи оцењена као прихватљива, али не најцелисходнија — ако је била доследно спровођена и солидно материјално обезбеђена. Исто тако нису били ретки случајеви да поједини задаци нису успешно извршени иако је основна замисао за дејство била врло целиснодна, и то због њеног слабог материјалног обезбеђења. Због тога се може рећи да основна замисао команданта за претстојеће дејство и њено материјално обезбеђење претстављају једну јединствену целину, те их и извођач анализе мора посматрати и анализирати повезано, јер једино на тај начин може дати објективан суд о одређеној варијанти решења у целини.

Штавише, може се рећи да при анализама тежиште треба поставити на анализу материјалног обезбеђења појединих варијанти решења, и то из ових разлога: а) примери из ратне праксе недвосмислено су показали да материјално обезбеђење игра одлучујућу улогу у практичној реализацији сваке прихватљиве основне замисли решења тактичког задатка; б) претпостављени командант најчешће даје својим потчињеним све или извесне елементе основне замисли за извршење постављеног им задатка, због чега је и њихов рад у овом, погледу знатно олакшан. У овом погледу треба нагласити и један разлог који је специфичан за наше услове. Наиме, гро нашег старешинског кадра располаже богатим ратним истукством и има веома развијен тактички осећај и инстинкт у погледу правилног одређивања основне замисли за решење задатка, док у пракси слушаоци највише слабости испољавају баш на питању материјалног обезбеђења појединих варијаната решења.

Иако наставник при вршењу анализе у принципу треба да заузима напред наведени став у погледу односа основне замисли и њеног материјалног обезбеђења, ипак је неопходно да он и при томе буде доволно еластичан. Тако, например, ако би се већина слушалаца у некој наставнијој групи одлучила за неку основну замисао дејства која је по мишљењу наставника неприхватљива, онда је природно да тежиште анализе треба усмерити на доказивање њене неприхватљивости. Најзад, треба напоменути да наставник мора имати у виду и то да није доволно да се само изабере најцелисходнија варијанта решења задатка у периоду припреме боја, већ је исто тако важно да се у динамици борбених дејстава обезбеди потпуна реализација донете одлуке. При томе се не сме испољавати неоправдана упорност у реализацији првобитне замисли, не обазируји се на новонастале или накнадно уочене околности, већ се мора вршити потребна корекција решења у духу непредвиђене новонастале ситуације.

Борба мишљења у оквиру наставне групе је изванредно важно средство у изучавању тактике и уопште ратне вештине. Зато је веома

корисно да наставник, кад год је то могуће, обезбеди слушаоцима што више времена за образложење својих решења. Кад је реч о КШРИ, командантским путовањима и разним вежбама са трупом, онда треба саслушати мишљење учесника и по другим питањима, као што су: организација вежбе, методика њеног извођења и др. Искуство у овом погледу показује да су поједини слушаоци често склони да доказују оправданост свога решења на тај начин што истичу само његове позитивне, а занемарују негативне стране и што обично не разматрају могућности других варијаната решења истог задатка. Зато је потребно да наставник ово има у виду, чувајући се да и сам не падне у сличну слабост усмешавањем дискусије само на чињенице које иду у прилог његовог решења. И поред солидне припреме за анализу, а поготово ако она није била темељита, наставнику се може дододигти да у току саслушавања аргументације слушалаца осети потребу за корекцијом свога решења у целини или у погледу извесних ставова у појединим питањима, које је унапред утврдио наставнички колектив или он лично. Желим да подвучем да наставник не треба никада да бежи од корекције, коју, према ситуацији, треба учинити одмах или касније, без бојазни да ће то штетити његовом старешинском ауторитету.

Најзад, свака солидна анализа захтева да наставник на крају изврши кратку рекапитулацију, поклањајући највећу пажњу оцени целиснодности изнетих варијаната решења. Другим речима, он треба да истакне: која је варијанта *најцелисноднија*, које се варијанте могу прихватити и којим редом (по њиховој вредности) и које су неприхватљиве, дајући при томе документовано и убедљиво образложение оцене сваке варијанте.

Као што је напоменуто, квалитет анализе умногоме зависи и од њене припреме. Брижљива и систематска припрема анализе мора почети самим решавањем одређеног задатка било кроз коју форму обуке. Ако се ради о маневру (разним вежбама са трупом, КШРИ и сл.), наставник ће у ту сврху, поред својих личних запажања, користити и запажања судиског и пратилачког апаратса. За анализу решења контролних задатака (у школама) и индивидуалних задатака (у трупи) брижљиви и савесни преглед решеног задатка сваког појединача представља најсигурнију гаранцију добре припреме за анализу. У солидну припрему анализе спада и њено материјално обезбеђење (шеме, радне карте, разни прегледи, тачни хронолошки подаци о развоју вежбе и сл.). Уколико се организатор и извођач анализе не буде овако односио према питању припреме, неминовно ће доћи у ситуацију да извесне ствари изнесе недокументовано и непроверено. Тако, например, при анализи КШРИ не сме доћи до погађања око тога: када је неки од потчињених комandanata донео одлуку за увођење у бој свога другог ешелона, када је примљено наређење претпостављеног, када је нека јединица ступила у бој, колико је времена нека од потчињених јединица имала на расположењу за организацију и извршење напада, итд. Једном речи, брижљива и систематска припрема материјала за анализу треба да искључи све евентуалне неспоразуме који би се могли неповољно одразити на сам ток и исход анализе.

Потпуковник ЉУБОМИР ХРИСТИЋ

ОСВРТ НА ДЕЛАТНОСТ И ПЕРСПЕКТИВЕ ВОЈНЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ

Корен речи „енциклопедија“ састављен је од латинизираних старогрчких речи. Ова кованица је првобитно означавала „унутарњи круг знања“, што се доцније проширило у неку врсту по абецеди срећених „свеобухватних људских знања, науке и културе“.

Енциклопедиска дела, или дела која су окарактерисана као таква, јављала су се током векова у великом броју код разних народа и земаља. Међутим, у тој богатој историји лексикографских напора, појава великог француског енциклопедиског дела *Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* („Речник с тумачењима из области науке, уметности и заната“), популарно названог *Енциклопедија*, претставља несумњиво значајан догађај који је створио читав прелом у дотадашњој литератури такве врсте. Главни редактор и идејни инспиратор тога дела био је Денис Дидро (1713—1784), филозоф-материјалиста, а цела група његових сарадника и једномишљеника названа је *енциклопедистима*, као претставницима исте школе.

После овога дела појавио се још низ енциклопедија, од којих неке постоје и данас и имају своја послератна издања.

Нема сумње да у савременом друштву енциклопедиска дела имају велики значај, јер у себи садрже огромно људско знање, које читаоцу пружају на релативно лак и приступачан начин, у коме сажетост свакако има веома важно место. Ако би појединац хтео да консултује литературу, која макар и приближно обухвата оно што садржи једна енциклопедија, он би био стављен пред практично немогућ задатак. С друге стране, речник би му — ма којег обима и струке био — дао исувише мало података. Може се рећи да се енциклопедија не може адекватно заменити никаквом литератуrom другог карактера,¹⁾ али се она баш одликује тиме што у својим библиографским подацима указује на ону литературу која би читаоцу била неопходна, ако би известан проблем хтео да продуби у циљу детаљних студија.

*

Развојем науке и технике, издавање специфичних — стручних енциклопедија налазило је све више свог оправдања, иако су опште

¹⁾ Енциклопедије се разликују од лексикона углавном по томе што имају дуже чланке који третирају проблеме у оквиру извесне заокружене целине. — Прим. Љ. X.

енциклопедије и даље задржале своју улогу. У такве енциклопедије спадају разне техничке, шумарске, медицинске, музичке, ликовне, спортске итд., па и војне. Ових последњих је, нарочито у овом и у прошлом веку, било у приличном броју, али, колико нам је познато, најновије датирају из доба пре Другог светског рата. Према томе, у тој се области појављује празнина баш у време најбржег успона науке и технике, јер се у тим делима нису могли ни поменути резултати које је тај скоковити успон дао на пољу нуклеарне технике, реактивне авијације, диригованих пројектила, итд.

Иако овај развој тражи од савременог официра све већу специјализацију, а истовремено га на пракси прилично одваја од теорије на ширем плану — од садејства видова оружаних снага и рата у целини, он се ипак не може ограничiti на ту ужу специјализацију, у оквиру њеног минимума, већ мора схватити међусобни однос видова, родова и служби — у склопу логично повезане целине, коју чине све компоненте савременог рата, са свима његовим елементима.

Борбена правила, ратне службе, упути и остали прописи ни издалека не омогућавају остварење горње тежње у погледу нивоа образовања официра, те су ови упућени на веома широку литературу, и то не само домаћу, већ и страну. Ово има нарочитог значаја за индивидуалан рад. Но, треба напоменути да у мањим местима не постоје библиотеке које би читаоцима пружиле сву ону литературу коју би могла обрадити једна војна енциклопедија, а поред тога, круг читалаца који је може пратити на више страних језика ограничен је.

У вези онога што је напред већ изнето, може се створити закључак да би издавање једне југословенске војне енциклопедије нашем старешинском кадру пружило озбиљну помоћ у његовом индивидуалном стручном и општем изграђивању. Увиђајући да би такво дело — на данашњем степену нашег развоја — било свакако потребно, наше руководство је благовремено створило услове да се оно припреми и изда, те је и одредило одговарајуће кадрове и средства, после чега се приступило потребним организационим мерама.

*

Задатак Војне енциклопедије (ВЕ) састоји се у томе да на сажет начин изложи и објасни разне војне појмове и проблеме и да што објективније прикаже све значајније личности не само из изразито војних области, већ и из других научних грана и дисциплина, уколико оне стоје у вези са војном проблематиком. Уствари, она треба да буде нека врста свеобухватног приручника, који би нашем официрском кадру и свима онима који се интересују за проблеме из области војног домена — од најужег до најширеог смисла те речи — могао да пружи научни, доследно материјалистички поглед у читав комплекс војне феноменологије, пратећи све његове појаве и елементе кроз досадашњи историски период, почев од узрока њихове појаве, кроз цео развој, па све до данашњих дана. Поред тога, где год за то постоје објективни услови, ВЕ треба да укаже код сваког

појма и проблема и на постојеће тенденције његовог развоја у будућности.

Према основној концепцији ВЕ, треба нарочито напоменути, да се њена проблематика односи на оне војне појмове и проблеме свих народа и свих времена који су од општег интереса, и то првенствено оне који претстављају етапе општег развоја и који стоје у јачој идејној и генетичкој вези са данашњицом.

Иако ово дело има карактер опште војне енциклопедије, ипак ће национална војна проблематика у њему бити нарочито наглашена, и то не само актуелна, него и она из ближе и даље историске прошlostи. Нарочита пажња ће се обратити обради свих ратова које су наши народи водили у току своје историје, закључно са НОР-ом. Уколико се буде постигао већи успех у научној обради искустава и поука које даје наша богата ратна прошlost, несумњиво је да ће се утолико боље и јасније моћи сагледавати наши специфични услови који, узрочно и логично повезани, дају основну подлогу на којој је грађена и на којој се даље развија наша тактика и војна доктрина. Пошто је историографија о нашој националној војној историји (нарочито из периода у коме су наши народи живели под јармом туђинских завојевача и у склопу туђинских држава и њихових војски) не само доста сиромашна, већ и разбацана по многим публикацијама и општој историској литератури, то се намеће потреба да се изврши њено позивање и кроз призму војног аспекта. То је, свакако, озбиљан проблем који ће захтевати нарочите напоре, а то је уједно и један од првих значајнијих покушаја у тој области.

Што се тиче савременије проблематике, развој науке и технике, поготову у послератном периоду, узео је такве размере и такав темпо да он знатно утиче и на извесне организациске, формациске и друге промене у тактици, оператици и ратоводству уопште. Ако се има у виду оно што сам раније рекао о односу специјалисте према рату у целини, видеће се да ВЕ може веома корисно послужити нашем ста-решинском кадру као дело у коме ће разни појмови и проблеми из свих области војне науке и технике бити концентрисани на једном месту. Овде се само поставља питање степена улажења у детаље, то јест критеријума и мере које треба имати у виду да би се помирила два противречна захтева: да се проблеми захвате довољно широко, а да ипак остану на нивоу опште војне енциклопедије. Иако ће прави лик овога дела показати тек дефинитивна Књига алфабетара, ипак се овај проблем већ сада може поставити принципијелно. Наиме, сваки официр ма којег вида и рода треба да нађе у ВЕ углавном све што му је потребно да зна о другим родовима и видовима оружане сile. Али, он у њој треба да нађе и много штошта што није знаю о свом сопственом роду, што ће му бити корисно у смислу познавања неких специфичности свога рода или његове целине. Међутим, то не значи да се он за своје уже научно и стручно изграђивање може задовољити само подацима које би му дала ВЕ. Напротив, енциклопедија треба само да му помогне у томе и да му укаже на литературу

(библиографију) која му може послужити за дубљу студију појединачног проблема.

При обради ВЕ тежиће се да се ствари износе консеквентно научно, али тако да буде што приступачнија најширем кругу читалаца.

*

Напред изнети захтеви одређују сам карактер ВЕ и њене основне концепције. Она неће бити лексикон, који све појмове (слично речнику) региструје појединачно, већ ће проблеме захватити шире, у њиховим природним и целовитим размерама, обухватајући одједном, у једном чланку и под једним насловом, и оне појмове који задиру у дотични проблем. Ови (појединачни) појмови неће се више наводити под сопственим насловима, већ ће бити регистровани у посебној свесци, индексу, који ће обухватити сва имена и све појмове који су унети у ВЕ и указати на то где се они могу наћи. У сваком случају, иако ће ВЕ настојати да дâ целовите прегледе војне проблематике, ипак ће њени чланци бити сложени по абељедном реду њихових наслова, а не по материји. Но, логична и органска повезаност материје треба да дође до изражавања унутар самих чланака, а збир чланака извесне области треба да дâ логично срећену и повезану целину. Засада се обим ВЕ још не може тачно и детаљно предвидети, пошто за то недостају сви потребни подаци. Међутим, на основу постојећих искустава и глобалних оријентационих прорачуна, претпоставља се да ће имати око 6—8 свезака великог формата, да ће Књига алфабетара бити готова средином 1956, прва свеска ВЕ готова за штампу у току 1957, а цело дело вероватно око 1960 године.

Уобичајено је да се енциклопедије илуструју, ради бољег и лакшег објашњења сажетих текстова, па се претпоставља да ће и ВЕ обухватити велики број скица, цртежа, шема, карата, фотографија, уметничких репродукција и других техничких прилога. Предвиђа се да ће процентуалан однос укупног простора за прилоге и онога за сав остали текст износити бар око 20%. При томе ће се поклонити велика пажња и графичко-техничкој страни и користити искуства и доститицу у погледу издавања сличних дела у нашој земљи и у иностранству.

ВЕ ће се штампати латиницом. Код страних имена, као и географских и других назива, примењиваће се најпре фонетска транскрипција, а у загради ће се ставити и етимолошка. Ово ће задовољити и читаоца који жели да зна како се известан појам изговара, као и онога кога интересује како се тај појам пише на извornом језику. Поред тога, индекс, о коме је већ било речи, биће тако састављен да се ови појмови могу лако пронаћи било на један, било на други начин. Поред сталног састава Редакције ВЕ, на њеној обради учествује веома велики број спољних редактора, консултаната, аутора чланака и других техничких сарадника, не само из Армије него и из грађанства, тј. оних који одређену материју најбоље познају и који

се њоме баве не само у теорији, већ и на свакодневној пракси. Иако је овим начином извршена широка децентрализација сарадника, они испак претстављају један, истину, сложен, али компактан колектив, који је у стању да на најцелисходнији начин повеже ВЕ са животом и радом Армије у пракси.

Документација ВЕ претставља један од главних контролних и помоћних инструмената главног уредника и осталог редакторског апарате. Она треба да укаже помоћ редакторима и другим сарадницима при проналажењу разне изворне грађе и литературе за обраду материје којом се баве. Доцније она треба да послужи као главни елемент *верификације*, ради провере библиографских података и коришћења литературе, провере хронологије, временских термина, исправности транскрипције страних назива и контроле разних других статистичких и техничких података — у погледу њихове опште исправности и актуелности. Она засада располаже приличним бројем домаћих и страних енциклопедија и лексикона општег и војног карактера.²⁾ Она има и разне војне и опште речнике главних страних језика, извесна илустрована дела из историје Другог светског рата, разне домаће и иностране војне часописе ранијих издања и преко 30 претплаћених страних часописа за 1956 годину.

Библиографска картотека, на којој ради потребан број преводилаца-документатора, располаже лекторисаним материјалом из преко 15 општих и војних енциклопедија, као и оним из разних часописа. Такође је одабрано и преписано више десетина хиљада библиографских јединица из картотеке Лексикографског завода ФНРЈ у Загребу, које се односе на проблематику која стоји у вези са Војном енциклопедијом.

Најзад, овде треба нарочито нагласити да Документација — иако првенствено служи потребама Редакције ВЕ — стоји на расположењу и свим осталим установама, командама и појединцима, да би се лакше користили литературом и материјалом који може унапредити њихов рад на функционалној дужности или у области индивидуалног изграђивања. Исто тако, поред оних аутора које је Редакција ВЕ одабрала у првој фази припрема елабората и чланака, сви другови који имају интереса за писање чланака могу затражити од Редакције ВЕ сва потребна обавештења и добити на увид потребан информативни материјал.

²⁾ Дасада изашлим свескама „Енциклопедије Југославије“, „Енциклопедије Лексикографског завода“, „Поморске енциклопедије“; затим постоје и ове: Большая советская енциклопедия; Encyclopaedia Britannica; Chambers'Encyclopaedia; Colliers'Encyclopedia; The Columbia Encyclopedia; Ten Eventful Years; Grande encyclopédie Française; Larousse du XXe Siècle; La Seconde Guerre Mondiale (Larousse); Encyclopedie Italiana; Encyclopedie Pratica (Bompiani); Der Grosse Brockhaus; Mayers Lexikon; Encyclopedia Americana. — Поред тога, Документација има ове војне енциклопедије — leksikone: Encyclopedie Militare; Грчка војна енциклопедија; v. Alten, Handbuch für Heer und Flotte; The New Military and Naval Dictionary; Poten, Militärhandwörterbuch; Illustrierte Militärwörterbuch; Frobenius, Militärlexikon; најзад, поред ових дела, ускоро ће се набавити и још неке енциклопедије, као, например, Ревајева, итд.

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Генерал-потпуковник **ВОЈО КОВАЧЕВИЋ**

НЕКА ИСКУСТВА ИЗ БОРБИ ХЕРЦЕГОВАЧКИХ ЈЕДИНИЦА 1943 ГОДИНЕ

У V офанзиви, два дана прије пробоја главнице из обруча, 11. 6 написао је Врховни командант друг Тито лично, својом руком, наређење X херцеговачкој бригади да се пробије на терен Источне Херцеговине.¹⁾ Наређење је, уствари, била дугорочна директива о војним и политичким задацима, тактици борбе, разбијању четништва (посебно о њиховом диференцирању) и о мобилизацији нових бораца у редове бригаде. У њему је истакнут значај тога да бригада чврсто стане на тло Херцеговине и потреба да се не допусти да буде разбижена, нити прогтерана.

Примивши наређење, руководство бригаде предложило је пољазак на задатак истога дана. Међутим, одлука Врховног команданта била је: „Не смијете рескирати да јединица буде разбижена или уништена. Полазите на задатак кроз појас пробоја главнице.“ Врховни командант је имао у виду и евентуалну измену задатка бригаде, па је у том циљу бригади и дата шифра за радиостаницу „Слободна Југославија“ (мислило се и на немогућност опстанка бригаде на предвиђеној просторији).

Овим наређењем решавао се и проблем стабилизације бригаде и њеног даљег јачања.²⁾

¹⁾ Трагао сам за тим документом, али га нијесам нашао нити утврдио да је изгубљен.

²⁾ Из Херцеговине је за Босну 1942. г. пошло са пролетерским јединицама три батаљона (херцеговачки одред). Уласком једног ливањског и једног далматинског батаљона у њен састав (прије је у њој био и прозорски батаљон) X бригада имала је пет батаљона. У IV офанзиви, доласком на територију Херцеговине бригада је знатно нарасла попуном са терена. Формирана су и два нова батаљона, а далматински је враћен у састав далматинских јединица. Пред почетком V офанзиве бригада је бројила око 1.000 људи — шест батаљона. У бригади је преовладало ново људство, неискусно и недорасло за претстојеће борбе. Тешке борбе, маршеви, глад, губици и друге карактеристике V офанзиве одразиле су се најнеповољније на бригаду. Осипањем и губицима бројно стање нагло је опадало. Један батаљон је расформиран да би попунио друге малобројније. Стабилизацији бригаде ишла је у прилог идеја о њеном упућивању на терен Источне Херцеговине.

Просторија на којој су дејствовале херцеговачке јединице

Просторија на којој су дејствовале херцеговачке јединице обухваћена је: црногорско-херцеговачком граници — р. Неретвом, од извора до ушћа, — обалским појасом Јадрана на том дијелу.

Дејство херцеговачких јединица повремено је усмјеравано и ван ове просторије, и то поглавито у циљу извиђања, координације са сусједима, мобилизације и слично (на просторији у окуци р. Неретве до линије Улог — Благај такође су дејства ових јединица била повремена).

Подручје на коме су стално дејствовале херцеговачке јединице има читав низ особености чије је познавање услов разумијевања бројних радњи, њихових карактеристика и форми дејстава извођених на овом — крашком подручју.³⁾

Општа ситуација и околности под којима је X бригада приступила извршењу задатка

Перспектива скорог развоја догађаја давала је овом подручју посебан значај. Поразом Хитлерових армија на Источном фронту и у Африци, стратешка иницијатива десфinitивно је одузета из руку Њемаца. Савезничка флота загосподарила је Средоземним Морем. Створени су сви услови за непосредну инвазију Италије. Разумљиво, тиме је и Јадран за нас добио свој пуни садржај.

Упућивање бригаде на ову просторију одговарало је плановима Врховног штаба и посебним потребама саме бригаде и овог подручја. Већ је интензивније спровођена замисао Врховног штаба о потреби максималног прекривања цијеле територије Југославије оружаним снагама НОВ и ПОЈ. Ток догађаја и непосредна перспектива наметали су потребу да се наше снаге уpute или задрже на по-

³⁾ Главне карактеристике овог подручја су:

а) Геолошки подручје у цјелини припада формацији густог краса са мањим дијеловима покрivenim умјереним, а само изузетно ријетким красом.

б) Клима је у обалском појасу средоземна са знатним утицајем на унутрашњост у правцу сјевероистока, а даље сјеверно и сјевероисточно изразито континентална. Оскудица у води и изворима поклапа се са утицајем средоземне климе. Пощумљеност је оскудна и слабија у обалском појасу.

в) Комуникативност је осредња. Путеви су са чврстом подлогом, али обилују кривинама и успонима и лако се могу препречити. Пролазност моторних возила своди се на комуникације. Пролазност за домаћег коња, мазгу и магаре је такође ограничена и своди се на путање и стазе. За пјешаке-мјештане — пролазност је потпуна, док се човјек са стране и по стазама креће неспособно и са замором. Прегледност је минимална и само повремено могућа са поједињих узвишица. Карта без водича много не користи.

г) Насељеност у крашким пољима и долинама Неретве, Требишњице и Брегаве мало је гушћа, али слабија него у приједелима ван краса, док остали приједели дају слику ријетке насељености и раšтрканости.

Могућности снабдијевања на терену су веће него на подручју црногорског и далматинског краса. И веће јединице би се могле снабдијевати месом, а прилично и сијеном из околине Гаџка.

д) Значајне особине живља на крашком подручју су: лакше подносе несташицу воде и хране, по врлетима се крећу без напора док их цеста замара, расположују изванредном способношћу за видљивост и уочавање новина на сивом тлу са гремењем, звучне тонове добро опажају и изванредно диференцирају, а нарочито ноћу, имају изоштрено чуло мириза, одлично се оријентишу, а стална потреба за савлађивањем незгода у красу чини их довитљивим и оштроумним.

дручјума која дотада нијесу била изразитије активна. И наша тактика, да се не изложимо груписаној удару надмоћнога непријатеља, наметала је потребу веће растројености и омогућавала успјешнији маневар. Друг Александар Ранковић, члан Врховног штаба, нагласио је, при упућивању X бригаде, да ће се неодложно дати пун значај и борби у другим крајевима наше земље и да ће непријатељу убудуће, нашим груписањем и дејствима, бити онемогућено слично уобручавање наших снага као што је то било у V офанзиви. Друг Тито је намјеравао да остави, у истом циљу, III дивизију на просторији Санџака и Црне Горе, али се то није могло реализовати услед познатог исхода V офанзиве (то је учињено накнадно, септембра 1943 године, формирањем и упућивањем II ударног корпуса).

Ситуација у Херцеговини нудила је могућност нашим снагама да се ту задрже, дејствују и остваре значајно упориште наше ослободилачке борбе. За непријатеља је била ова зона нарочито осјетљива, с обзиром на развој дотађаја у Средоземљу, а уколико би и привремено занемарио овај терен, постало би не-обично тешко у њега доцније продријети и стабилизовати се.

Четници који су се у Источној Херцеговини од раније угњијездили и претстављали прву препреку за јачање наших позиција, тешко су се компромитовали (у периоду отсуства наших снага од јуна 1942 до маја 1943 г.), батинајући у неким срезовима скоро одреда народ, сумњичећи га да је везан за комунисте. Уствари, отпор народа је био у првом реду противу служења и спрете са окупатором, као и пактирања са усташама, те је овакав поступак знатно доприносио симпатијама народа за партизане (одзив за ступање бораца у X бригаду у IV офанзиву то посебно потврђује). Но, и поред тога, четници су остали политички утицајни и војнички бројно јаки, уживајући поддршку окупатора, те се са њима морало озбиљно рачунати. Иако су били привремено збуњени поступком Њемаца у V офанзиви (разоружавање четника и одвођење у Њемачку), када их Талијани нијесу били у стању заштитити, они су се, крајем V офанзиве, почели прибирасти. Њемцима су се наметали за сваку услугу, њихово војство је предузело мјере за успостављање контакта са Њемцима. Планирали су „уништење свих појединца и партизанских група, који ће евентуално пробије из обруча“.⁴⁾

Избјегличка влада у Лондону непрекидно је показивала интерес и утицај на ову зону, имајући у виду и положај Херцеговине према Јадрану.

Њемачке снаге у овом периоду биле су врло бројне. Комуникације су биле оптерећене њемачким колонама које су вршиле прегрупацију по окончању V офанзиве. И послије V офанзиве задржане су на овом терену знатне снаге: дијелови „Принц Еуген“ дивизије, у приморском појасу Талијани, у чије су се оружане снаге ускоро укопчали четници, и друге мање непријатељске јединице.

Губици и страдање народа у V офанзиви непосредно су се негativno одразили на прихват наших снага. Наиме, у народу је владао велики страх и панично стање од репресалија Њемаца у случају појаве бригаде и њених акција. То је било јаче изражено у Сјеверној Херцеговини где су људи могли непосредније сагледати звјерства Њемаца (напримjer, поколь живља у Пиви где је страдало преко 1000 особа). Но и доцније је ова зебња имала основа.⁵⁾

Наш политички утицај у Херцеговини био је тада знатан, али по организованости и активности покрета далеко је заостајао. Покрет се може у цјелини окарактерисати као стагнација и пасивност наших организованих дијелова (партизанских одреда, појединих илегалаца и партизанских организација, уз осипање бораца из бригаде) највише услед тока V офанзиве и њених непосредних посљедица.

⁴⁾ Из заплијењених четничких докумената при ликвидацији четничког штаба за Источну Босну и Херцеговину 20 јуна 1943 године.

⁵⁾ Одмах по преласку комуникације Гацко — Невесиње бригада је кратко застала у с. Љескови Дуб, одморила се и продужила за с. Давидовићи. Сутрадан Њемци су — обавијештени од четника о задржавању и проласку бригаде — извршили тежак злочин: упали су у село, поубијали кога су стигли (око 150 особа) и село запалили. Карактеристично је да је ово село важило као четничко, али Њемци при одмазди нијесу пробирали.

Долазак бригаде у Херцеговину и одлука руководства

Бригада је изашла из обруча 13. 6 и упутила се за Херцеговину правцем: с. Варош — пл. Трескавица — с. Обаљ — с. Борач — с. Кокорина (сјеверно од комуникације Гацко — Невесиње) — с. Давидовићи. У бригади је настало извесно олакшање, али није престало осипање скоро придошлих бораца.

Упућивањем претходнице поменутим правцем штаб бригаде је под Трескавицом добио обавештење да се на Обаљу налази четнички штаб за Источну Босну и Херцеговину, и да је исти организовао хватање и убијање партизана који се пробију из обруча.

Бригада је направила ноћни покрет, истурајући 40 изабраних бораца на челу са командантом батаљона и комесаром бригаде за ликвидацију овог штаба. Ова група је задатак успјешно извршила ликвидирајући четнички штаб узору 20. 6.⁶⁾

Извјесно освјежење овим успјехом није дуго потрајало. Пристизање појединача и група из III дивизије која је тешко страдала, вијести о губицима, о погибији рањеника и команданта Саве Ковачевића (који је био посебно популаран у Херцеговини), погоршавали су стање у бригади и на терену, те осипање бригаде није престајало.

Доласком у Херцеговину сведено је бројно стање бригаде на двије стотине бораца — три батаљона. Њен најквалитетнији, мостарски батаљон остао је на Сутјесци у саставу III дивизије. Бројно стање пало је приближно на број бораца који су пошли за Босну 1942. г., и то умањено губицима у протеклој години дана.

Наоружање бригаде било је испод просјека, а оскудица у муницији га је још погоршавала (петнаестак пушкомитраљеза, од којих један број талијанских пушке са по којом десетином метака на борца и слично).

Суочено са овим чињеницама руководство бригаде је процијенило ситуацију, констатовало и одлучило:

— поред свестрани тешке ситуације на терену и у бригади обострано је добро (за поправљање стања на терену и за довођење бригаде у стање борбене јединице) што је бригада упућена на овај терен;

— бригада је задобила тежак ударац бројно (у осипању и погинулим) и морално, те није тренутно у стању да води успјешно борбу и са бројно слабијим непријатељем ако је исти енергичан;

— за морално-политичко учвршћење, физички опоравак и бројно јачање бригаде потребан је најнужнији предах, неупуштајући се у борбе и по сваку цијену спријечити даље осипање;

— башти се на терен у циљу политичког рада, спречавања организовања четника, подизања морала код становништва, окупљања раније отсутних припадника бригаде и мобилизације нових бораца у редове бригаде — као тренутно најважнији задатак;

— за спровођење ових задатака бригаде ће предузети крстарење по цијелом подручју у три групе (по батаљонима), дијелећи и руководство бригаде по тим групама;

— чим се савлада криза, почети енергично акције, прво против четника, а потом и против Њемаца.

Период јуни-јули 1943 године

У духу одлуке бригада је пошла на задатак. Групе су се кренуле срезовима из којих је претежно било њихово људство: ка билећком, требињском и столачком. У међувремену стигла су два батаљона из III дивизије са Сутјеске, један црногорски, други далматински (уствари људство је било из више једи-

⁶⁾ Ту је ликвидиран и мајор Пантић који је тек стигао из Лондона са важном функцијом да „са пуним овлашћењима од Врховне ќоманде“ организује четничке снаге за физичко истребљење свих партизана и њихових симпатизера у овом периоду.

ница, али су се ови путем организовали). Први је упућен у Црну Гору, а други у Јужну Херцеговину на просторију Дубровник — Слано — жељезничка пруга, са истим задатком као и остale три групе.

Групе су се пребациле на одговарајуће просторије, али тамо (изузев оне у Столачком срезу) нијесу имале предаха, јер су биле прогоњене од њемачких покретних одјељења (јачине 60—70 људи). Четници су се само за кратко вријеме држали пасивно (вијест о ликвидацији четничког штаба на Обљу била је за моменат међу њих унапред пометњу), али сагледавши снагу бригаде, прешли су у дрске нападе. Наше групе појединачно нијесу могле излазити на крај ни са четницима, те су у неколико чарки претрпеле губитке, истрошиле муницију и постале још осетљивије за борбе које су их очекивале.

Овакво дејство по групама, поготово кад је оно било неповезано, показало се погрешним (практично је то било цијепање бригаде, што је омогућило непријатељу да је ефикасније напада по дијеловима).

Групе (батаљони) су се постепено оријентисале ка просторији око Стоца и Љубиња, осећајући да је тамо ситуација нешто повољнија. У батаљон који је већ био тамо имао је кратак предах и одмор.

И овде је дошло до оштријих борби са четницима, које су биле успјешне, јер је пристигао и батаљон са просторије Требињског среза, затим далматински, па билећки. Створена је нека слободна територија, али четници, појачавани са других терена, бројно јачи, иако тучени, опет су се прикупљали и нападали бригаду. У међувремену извршене су двије акције на пруту у Поповом Пољу, чиме се нешто побољшао стање наоружања и муниције.

Период до краја јула окарактерисан је сталном кризом. Батаљони воде одбранбене борбе и минимално се ојачавају, јер није било могућности за мобилиzacију бораца у оваквим околностима. У овом периоду најбројнији и најчврšћи били су V и далматински батаљон.

Крајем јула бригада је била у основи оспособљена за офанзивне акције (морално чвршћа, бројно удвостручена, боље наоружана, а четнике већ тукла). Уласком далматинског батаљона у њен састав бројно стање бригаде достигло је 400 бораца.

Борбе у мјесецу августу 1943 године

Почетком августа бригада је била груписана на просторији Храсно — Дубоко, јужно од Стоца, где је предузела опсежнију акцију чишћења терена од четника. По заузимању Љубиња бригада разбија четнике и сабира их у гарнизоне Требиња и Билећа, па прелази са истим задатком ка Гацку, док у Јужној Херцеговини оставља партизански одред. Ту долази 24 августа⁷⁾ до првог сукоба са коњичком потјерном групом Њемаца (јачине 70 људи).

Јуришем бригаде (са два батаљона) из засједе код Равнога (источно од Гацка, Њемци су потућени. Непријатељ је оставио 40 мртвих, све наоружање му је заплијењено, а скоро сви коњи побијени или заплијењени. Остатак Њемаца без оружја и са нешто коња умакао је израњаван у гарнизон Гацко. Бригада је била без губитака!

Ово је био значајан преокрет за однос наших јединица према Њемцима и за стицање самопоуздана у сукобу са сваким непријатељем (већ дотада четници нијесу сматрани као дорастао противник).

Бригада је продужила покрет у циљу испитивања просторије за евентуално повезивање са другим снагама НОВ и дејства на комуникацију Невесиње — Трново. Један батаљон се оријентисао на Морине, други на правац Трново — Калиновик, а два на правац Улог — Калиновик. Њемци су осјетили наш покрет, па је дошло до борбе у сусрету 28 августа у рејону с. Обаљ. Обострани предњи дијелови отворили су ватру. Наше су чете по свом пристизању убацитане у борбу која је трајала око два сата. Њемци су имали повољније положаје, али

⁷⁾ Све акције и борбе које будем додиривао (до новембра 1943) нотиране су у допису Штаба X херцеговачке бригаде V ударном корпусу.

су их наши постепено захватали с бока и с леђа, јуришали на митраљеска гнијезда и ликвидирали поједине отпорне тачке, док их коначно нијесу растројили.

Опет је поражен један њемачки одред сличан оном код Гацка, само јачи. После борбе избројано је 45 мртвих Њемаца и пао је богат плијен у оружју, муницији, разној спреми и коњима. Ова је група Њемаца бројала око 150 људи, те су снаге биле приближне јачине, али су наши морали одвојити дио снага и упутити у сусрет другој непријатељској колони која је ишла првој у помоћ од Калиновика. И ова колона, видјевши пораз прве, брзо је узмакла. И у овој борби бригада, такарећи, није имала жртава (свега четири рањена).

Ове борбе учиниле су преокрет и олакшање у сваком погледу и код бригаде и код становништва. Њемци су се радикално одрекли упућивања брзих покретних одреда и казнених експедиција на већу даљину (поновило се само још једном 21. септембра у рејону Стоца, јер у Јужној Херцеговини нијесу били дотада потучени). Четници су се почели обазривије удаљавати од гарнизона. Све је ово ишло у прилог успјешнијем развијању политичке активности, мобилизације итд. и тек се сада могло говорити о постојању неке слободне територије.

Као посљедица ефикасног дејства бригаде, крајем августа, дошло је до присне спрече Њемаца, четника и усташа. Све њихове даље акције биле су заједничке и предузимане су јачим снагама.

Од овог периода па даље, током цијelog рата, ниједна херцеговачка јединица на овом подручју није западала у кризу која би довела у питање њену борбену способност и ефикасност (било је само повремене оскудице у муницији).

Дејства у периоду септембар-октобар

Даљи период карактерише се пуњом активношћу и сталним успјешним борбама наших снага, што је било пропраћено бројним јачањем јединица (формирањем нових батаљона и партизанских одреда), солиднијим наоружавањем, замашнијим акцијама (често истовремено на више страна), као и ширењем слободне територије. У даљим дејствима често је непријатељ на цијелом подручју сабијан у поједине гарнизоне, а неке је и напуштао (Љубиње, Билећа и Гацко повремено су ослобађани, задржавани који дан, седмицу или мјесец, док остали гарнизони — српска мјеста, нијесу ослобађани до завршне фазе). Непосредна осматрања непријатељских гарнизона вршена су мањим снагама, док су комуникације за снабдијевање и везе међу гарнизонима контролисане јачим снагама.

У овом периоду (до 30. октобра), за нешто више од два мјесеца борби, Њемци су имали 630 мртвих (међу њима 16 официра), а бројне губитке су имали и четници који су такође одлучно тучени. Заплијењено је 504 пушке, 66 митраљеза и пушкомитраљеза, 5 топова, 90.700 пушчане муниције, 60 коња (а убијено 90) итд. Посебно је уништено 5 локомотива, 64 вагона (два пуну муниције), 3 камиона и друго. За исти период наше јединице су имале 35 мртвих и један пушкомитраљез уништен. Може се узети да је укупни однос у погинулим износио 30:1 на штету непријатеља.

Читаво подручје, изузев неколико непријатељских гарнизона, одржавано је углавном слободним или полуслободним. То је било омогућено прекривањем цијеле територије партизанским одредима — негде и минималним, јачине неколико бораца за шире подручје, са задатком да благовремено авизирају намјере или дејства непријатеља, док су бригадни батаљони, а доцније и бригаде водили борбу са јачим непријатељским снагама.

Закључак о дејствима бригаде

Одлука и наређење о упућивању X херцеговачке бригаде на терен Источне Херцеговине показали су се потпуно оправданим. Ова одлука друга Тита далеко је превазишла значај једне овако мале јединице и релативно уске просторије, и показала је широку далековидност Врховног команданта, који је цијенио и сагледавао развој догађаја и правилно реаговао у најтежој ситуацији — у V офанзиви, када се постављало питање физичког опстанка главне групације НОВЈ.

Наређење Врховног команданта од 11. 6 1943 г. било је и једино наређење које је добио Штаб X бригаде за период од три мјесеца.

Суштина извршења задатка и његов значај били су, по мом мишљењу, у слиједећем:

1) окончано је интензивно слабљење једне од првоформираних ударних бригада НОВЈ, која је била претрпјела јак ударац у изванредно неповољним околностима, те даље њено задржавање у склопу главне групације није обезбеђивало њену стабилизацију;

2) постепеним опорављањем и јачањем, у процесу извршења задатка, бригада је постала моћан војно-политички фактор у Источној Херцеговини;

3) подручје на коме је бригада дејствовала, над којим је иначе бдио и вршио снажан утицај непријатељ НОБ-е — избјегличка влада у Лондону — постало је сигурно упориште НОБ. Због географског положаја (непосредно заљеђе важног отсјека Јадрана), у ситуацији могућих бројних комбинација и планова разних уједињених непријатеља НОБ и Народне револуције, значај овог упоришта јако се повећао;

4) у привременом отсуству других, сличних јединица НОВЈ на овом ширем подручју, бригада је послужила као ослонац нашим новим јединицама које су овамо долазиле са сличним задатком — захватања непосредне позадине осталог дијела Јужног Јадрана (V црногорска бригада, односно III дивизија);

5) по задатку који јој је дат бригада је имала оперативну улогу;

6) бригада је у потпуности извршила наређење Врховног команданта, што је у првом реду и уврстило у ред најбољих јединица НОВЈ, добијајући звање пролетерске бригаде.

Карактеристике дејства бригаде у 1943 години

Период јуни-октобар 1943 године за X бригаду има своје посебне карактеристике које га чине једном цјелином:

— доласком у Херцеговину и током овога периода бригада је била једина наша јединица на овом терену и морала је сама себи наћи ослонац;

— сва сусједна подручја била су без сличних јединица НОВ, те бригада није могла рачунати нити на ослонац, нити на координацију са сусједима (прва је стигла V црногорска бригада, и то половином септембра кад је била на путу за Црну Гору);

— територија на којој је бригада вршила утицај и изводила дејства била је несразмјерно велика за тако малобројну јединицу;

— непријатељ је такође био несразмјерно јачи на цијелој просторији;

— веза са претпостављеном командом није постојала (успостављена је тек половином септембра).

Сви су ови елементи мање или више остали исти за цио овај период, те су претстављали његову карактеристику и дали су печат свима радњама и дејствима јединице, као и њеној организацији.

Мобилизација, јачање бригаде, улога партизанских одреда, снабдијевање храном и муницијом, слободна територија, брзина и правци дејства бригаде, покретљивост, наоружање и опрема, будност и обезбеђење, имали су тијесне међусобне везе и посебне карактеристике. Сви ови проблеми, у комплексном ријешавању, захтијевали су прилагођавање форми борбе условима и са те стране могу се извукти поуке.

Слободна територија, партизански одреди и народни одбори

Слободна територија по дијеловима или у цјелини није заштићавана погодном дислокацијом јединица, а још мање држањем положаја према непријатељским гарнизонима, односно могућим правцима долaska непријатеља, већ је у цјелини и по дијеловима штићена у првом реду покретом бригаде. Партизански одреди у овом периоду били су минимални (десетина бораца, или нешто више, за подручје среза), те су више служили као извиђачи и стража која ће авизирати народним одборима опасност, припуштати и обавијестити бригаду најбржим путем о груписању и наступању непријатеља. Бригада је према могућностима брзо пристизала, изненадно ударала и тукла непријатеља. Отуда је и непријатељ у својим покушајима да крене на слободну територију увијек стрепио од изненадног удара бригаде, те му је основна брига била да утврди где је бригада, а главна рачуница хоће ли моћи стићи до циља, нешто опљачкати и повући се прије доласка бригаде (ово је био више метод четника него Њемаца, који су били систематичнији у припремама и наступању). Бригада је најчешће благовремено обавијештавана о акцијама непријатеља и скоро увијек се нашла у близини спремна за дејства.

Партизански одреди и народни одборници били су у сталној приправности — у отсуству бригаде. Поред ове улоге, они су ослобађали бригаду највећег терета — бриге о рањеницима. Наиласком бригаде они би рањенике прихватали и лијечили, а у случајевима опасности побринули би се за њихово безбједно склониште. Даље су се старали о исхрани бригаде док је на њиховом подручју, а партизански одред у Јужној Херцеговини повремено би сабрао понешто муниције за бригаду (то је успијевао преко партиских веза у градовима, куповином, акцијама на прузи или другим начином).

Питање мобилизације нових бораца скоро искључиво падало је на одреде. Они су се јачали и чим би порасли за коју десетину, одмах би већи дио бораца упућивали у бригаду и опет се сводили на минималан број. Бригада, у сталном покрету и борби, није била у могућности да се ојачава директно — мобилисањем, јер кратко задржавање на истој просторији није стварало услове за мобилиzacију. Ако би у првим данима по доласку у неко место мобилисала људство које затекне, не би од тога било осјетне користи, јер његов квалитет није био на висини. Иако формално ступа добровољно у бригаду, такво људство није доволно припремљено, па се у оштријем сукобу и тежим напорима лако осипа.

Из партизанских одреда бригада би добијала квалитетно људство како у погледу морално-политичких квалитета и пуне добровољности, тако и са дјелимичним борбеним искуствима. Ово је постизано тиме што је теренска партишка организација посвећивала пуну пажњу одредима и мобилизацији људства, што је одред увијек слao у бригаду своје најстарије припаднике — по времену проведеном у одреду, и што руководство бригаде није жалило да упути одличне команданте батаљона или најбоље командире чете на чело ових малих одреда.

Узајамна повезаност бригаде, теренске партиске организације, партизанских одреда и одборника народне власти у задацима, међусобном обезбеђењу и потпомагању била је остварена у највећем степену. Сви су били под оружјем, будни и увијек у приправности за покрет и борбу, сагледавајући једнако потребу и условљеност и појединачног јачања узајамним потпомагањима. Искуство у овом погледу дало је добре резултате. Бригада се није брзо бројно јачала, али је била стабилна, без негативних осцилација, истичући се високим квалитетом људства, те је и њена укупна снага била велика.

Покретљивост и маневар

Бригада је покретом штитила саму себе, посредно се јачала и штитила слободну територију, а у покрету је тукла и непријатеља.

Није било услова да бригада дуже остане на ограниченој простору, па и кад би само о себи водила рачуна, јер би на себе привукла офанзиву непријатеља бројнијег и надмоћнијег, те би тако морала прихватити борбу у најнеповољнијим околностима.

Пошто је непријатељ био далеко надмоћнији, он би своју снагу могао реализовати само ако би у сукобу учествовао са сједињеним снагама. Само изразито већом покретљивошћу бригада је могла да одржава разједињене непријатељске снаге, да га напада по дијеловима и тиме у сукобу оствари сигурну надмоћност.

Чим би бригада испољила велику покретљивост и офанзивност, непријатељ је тежио да открије њен правац покрета и да је дочека, групишући истовремено јаче снаге за њено евентуално окружење или хватање у клопку.⁸⁾

Непријатељ је стално тежио да фиксира просторију и вријеме за извршење напада, да групише потребне снаге и да први нападне — што му је ријетко успијевало, а руководство бригаде је као услов за успешну борбу тражило другу просторију и одређивало вријеме за извршење напада тако да предухитри груписање и напад противника, устремљујући се увијек само на дио његових снага — што је скоро увијек успијевало да оствари.

Карактеристично је, за цио овај период, да није било ниједне непријатељске „офанзиве“ на бригаду. Наиме, он је „офанзиве“ припремао, али их није отпочињао, јер је морао најприје да одреди просторију, тј. да „пронађе“ бригаду, а то није постизавао. Истовремено је непријатељ присуство бригаде свуда осјећао, али је није могао присилити на обрачун по својој вољи.

⁸⁾ Тако, напримjer, у борбама о којима је било ријечи, док су батаљони бригада 28 августа стизали у с. Обаљ са просторије Гацка и Невесиња, брзо су се груписали Њемци, четници и усташе да би их напали сјеверно од Гацка (борбе 31. 8 и 1. 9). Или 24/25. 9. бригада је нападала Равно на жељезничкој прузи, а Њемци и четници су се брзо прикупили са ширег подручја и извршили напад (борбе 25 и 27. 9). Или, било је доволно задржавање бригаде непуна два дана на простору Ситнице — 25 км с.з. од Билећа — па да Њемци јаким снагама, уз помоћ четника, изврше груписање и уже опкољавање (борбе 11. 11.).

Бригада је штитила врло велику просторију, прилично комунистичну, иако је имала надмоћнијег непријатеља по гарнизонима, којих је било 7—8, доста повољно распоређених. Но и ван овога подручја бригада је у неколико наврата дејствовала против четника, било да их предупреди у организовању и груписању (Бањани, Вилуси), било да сузије њихову интервенцију (случај од правца Калиновика, према Гацку).

Дејство по унутрашњим правцима, које је имало својих особености, било је перманентно. Изузев почетног периода, бригада је дејствовала груписано све док се није ојачала на седам батаљона (октобра мјесеца). Искуство је показало да се јединица не смије цијепати ако њени дјелови нијесу у стању да ткук локалне снаге непријатеља, те у таквим случајевима маневар губи значај. Онај који води курс да само изbjегавањем сукоба очува своје снаге за дужи период, не тражи погодан моменат за напад, тај упропашћава јединицу и води је сигурном поразу. Руководство бригаде брзо је уочило ове опасности и отклонило их групишући снаге и усвајајући курс офанзивног дејства.

Покретљивост јединица, а нарочито индивидуална покретљивост бораца пјешака на оваквом подручју, више него ма где друго, даје у борби ванредне предности. Мислим да су ту покретљивост остварили херцеговачки батаљони и бригада као цјелине на начин коме је тешко наћи примјера. Иако је бригада била нарасла на седам батаљона, она је до краја остала слободна од сваког баласта и способна да моментано крене и дејствује у сваком правцу. Руководство бригаде, штабови батаљона и сви борци сагледали су значај покретљивости и давали су јој предност над свим осталим елементима (удобности, исхрани, тежем наоружању и сл.).

На основу свега реченог у погледу покретљивости и маневра могу се извјући ови закључци:

— Без велике покретљивости јединице и појединача знатно се умањује успјешно дејство на красу, и њен недостатак је чешће разлог тешком поразу.

— Први је услов за остварење покретљивости минимално лично оптерећење борца; све што није борбено у најбукавалнијем смислу, то претставља баласт и омета покретљивост и маневар те га треба уклонити; покретљивост се не смије угрозити другим потребама (наоружањем, предметима удобности и сл.).

— За дејство на красу најпогодније су лаке, енергичне и извјежбане пешадиске јединице.

— Број људства у нижим јединицама треба формацијом ограничiti, а број нижих јединица повећати. Овим се постиже да виша јединица буде гипкија, покретљивија и способнија за маневар.

Маневар покретом испољава се у свима видовима борбе, због услова терена и ефикасног дејства (мора се непријатељ добро видјети и примаћи му се). Зато, уколико постоје неборбени дијелови мање по-

кретљиви, нужно их је дубље повући у позадину, да се не би маневар спутавао заштитом ових дјелова.

— Дејство главним снагама мора бити брзо и енергично, тежећи краткотрајном обрачуну с противником.

— Да би се маневар прилагодио објекту (а сталан објекат је непријатељ и најосјетљивија мјеста његовог борбеног поретка), треба редовно примјењивати бочна дејства и дејства у позадину, за шта ће увијек бити могућности.

— Партизанска дејства, засједе и инфильтрације на красу долазе до најпунијег изражaja.

— Најпогодније груписање снага код нижих јединица треба да је такво, да главнина буде у резерви а мањим дјеловима да се држи додир и води борба са непријатељем док се не утврде његова снага, распоред и намјере.

— Правилно користећи терен, покретљивост и изненађење, квалитет трупе највише ће доћи до изражaja и моћи ће да се истави на-супрот броју и ватри противника.

— Начелно, треба маршевати у колонама, а дејствовати по мањим групама. Иако покрет стално прати сва дејства, умјешним ста-рјешинама људство се неће замарати прекомјерно.

— Одбрана без маневра покретом исцрпљује, доводи до већих губитака, везана је са великим утрошком муниције и сл., те је не треба примјењивати.

— Суспетна борба доноси најбоље резултате познаваоцу терена и даје му све предности у погледу маневра покретом и брзог дејства.

— Борба прса у прса овде је нормална појава. Све етапе напада сливају се најчешће у једну — јуриш.

— Одлијепљивање од непријатеља на красу не причињава тешкоће.

— Преко мјере исцрпљеној јединици по сваку цијену треба створити услове за неопходан предах. При томе у току постепеног опорављања треба је уводити без одгађања у лакше борбе, обезбеђујући сигурне почетне успјехе. То је пут њеног челичења.

Обезбеђење и мјере опрезности

У оваквим условима није била довољна само покретљивост да би се бригада сачувала од удараца и тукла надмоћног непријатеља, већ је морала да се широко обезбеђује и што више осматра да би сачувала иницијативу у дејствима. Улогу ових дубоких предњих и бочних осматрајућих и обезбеђујућих дјелова и заштитница — било то на маршу, одмору или у борби — вршили су најчешће одреди, а у најужој околини мањи дјелови бригаде. Притом, док је на једном мјесту нападала непријатеља, бригада је предвиђала и припремала скок за напад на непријатеља који се групише на другом мјесту.

Искуство је показало да ће обезбеђење имати успјеха ако се буду предузимале посебне мјере опрезности као што су:

- размјештај јединица подесити тако да се могу узајамно потпомоћи уколико дође до изненадног непријатељског напада;
- дневно пребивалиште напуштати, а нову просторију за размјештај благовремено извидјети;
- тајност покрета у свакој прилици сачувати; прикривено маршевати, било под заштитом ноћи или повољног терена;
- дању користити осматрање са узвишица и истурање засједа у прикривеним зонама које би могле послужити за спречавање неопаженог прикрадања непријатеља; ноћу је корисно ослушкивање поред стазе (стражар или засједа направе гомилице од камења на стази тако да их пролазник не може мимоидти, те њиховим рушењем скрене пажњу осматрача);
- јувијек рачунати на потребу изненађења непријатеља, те увијек имати у плану и припремити изненадни напад (по мјесту и времену) на непријатеља. Овим ће се јединица и сама сачувати од изненађења, те зато ова мјера претставља основу успјешног дејства на оваквом красу.

Познавање земљишта, дејство артиљерије и командовање

Познавање земљишта на подручју краса је неопходно свима — од борца па до највишег старјешине који командује дејствима на красу. Процјена земљишта по карти од незнатног је значаја, и може имати важност само за познаваоца земљишта. Кроз детаљно познавање земљишта пружа се могућност свима старјешинама и борцима да испоље своје квалитете, те оно за све претставља основни услов за ефикасно дејство у борби. За њега су везана и у њега укопчана питања: снабдијевања, наоружања, формације, облика маневра, груписања снага, брзине и ефикасности дејства.

За рјешење овога проблема је најбоље ако, у првом реду, јединице за дејство на овом подручју буду састављене од људства са подручја краса. Поред тога, јединица се мора прије увођења у борбу детаљно упознати са тереном, а мјештанин водич не смије се заборавити.

Ноћ, временске непогоде, врлети, слаба прегледност и комуникативност, оскудица у води и бројне ћуди и невоље које крас у себи скрива, најбољи су савезници доброг познаваоца земљишта. Ко буде олако прелазио преко ових особености, неизbjежно ће доживјети пораз.

Искуство из борби херцеговачких јединица показало је да дејство артиљерије на овоме красу није онако ефикасно како се то често уопштава.⁹⁾

⁹⁾ ... „артиљерија наноси веће губитке него на маневарском земљишту“ — види књигу В. Колба „Борбена дејства на красу“, страна 33 и 60. То се може сасвим односити на зелени крас где је слој земље која десетина сантиметара (а онда крашака стијена) или на брисани каменити простор. Такво тло је непогодно за укопавање (и немогуће без специјалних алата и експлозива), а заклона нема, те су губици од артиљерије нормално већи него на маневарском земљишту.

Насупрот томе, ово подручје најчешће нуди ванредну заштиту од дејства артиљерије. Није потребно укопавање, а редовно природну заштиту пружају стијене разне висине које стрче из тла. Често је стријелац заштићен са сваке стране, те за њега главну опасност представља директни погодак.

На основу искуства из борби на овоме подручју може се слободно тврдити да су дејства артиљерије, па и авијације, овде далеко мање ефикасна него на маневарском терену.

У погледу командовања, из борби херцеговачких јединица могу се извући ова искуства:

— У оваквим дејствима командовање може бити најмање централизовано; и најниже старјешине, па и борци, морају бити самостални, иницијативни, смјели и умјешни.

— Наређења су и нижим старјешинама често више инструктивна и директивна него конкретно детаљисана (подаци о непријатељу су редовно неизвјесни и његов распоред недовољно фиксиран, а брзи обрти су могући и у току борбе, те је прецизирање осјетљиво и сумњиво). Будност је увијек корисно нагласити, а општа ситуација и идеја маневра треба да буду свима што више познати.

— Лични примјер старјешина свих степена дјелује одлучујуће, више него у другим условима. Непосредан додир у току борбе, правилан однос, умјешност и смјелост (ако треба и поклик) свјестрано надокнађују детаљисање у наређивању.

Наоружање и опрема

Заплијењена тежа оруђа или друга борбена средства редовно су уништавана или повлачена на безбједнија мјеста. Тешка оруђа нијесу задржавана у јединици, прво, зато што су спутавала покрет, друго, што је питање снабдијевања муницијом било нерешиво и, треће, што се њихова ефикасност није довољно цијенила.

Снабдијевање муницијом редовно је било од плијена поражених Њемаца (од поражених четника увијек је било сиромашно). Повремено би бригада појачавала јужни херцеговачки одред и нападала посаде на жељезничкој прузи или жељезничке возове и на тај начин ублажила оскудицу у муницији.

У погледу наоружања и опреме могу се извући ови закључци:

— За наоружање батаљона на овом терену најбоље одговара оружје које борци могу носити, чиме се и у нападу и одбрани не ограничава максимална покретљивост појединача и јединице. Пук може придавати артиљериска оруђа и бацаче батаљону само ако зadatak и терен захтијевају и дозвољавају њихову корисну употребу.

— На оваквом красу само је блиска ватра ефикасна, њу остављају аутомат, ручна бомба, ручни минобацаč, пушка, пушкомитраљез и митраљез; нож на пушци и лични пионирски алат сувишни су.

— За обућу су најповољнији „гумењаци“ (опанци са гуменом потплатом), евентуално са глежњацима. Гојзерице уопште не долазе

у обзир, а и ципеле са гуменим ћоном не могу се равнати са гумењашма. Код кожних ципела се цио горњи дио врло брзо цијепа, а дјели-
мично ограничава гипкост у глежњу.

— Што се тиче одјеће, она треба да је лакша, али ни љети не долазе у обзир кратке панталоне.¹⁰⁾ Драче, кукрице и оштро камење на сваком кораку би наносили огработине и повреде по цјеваницима и колjenima.

Снабдијевање, транспорт и плијен

Оптерећеност борца, као што смо напоменули, била је минимална. Нијесу се борци грабили за добре гојзерице, ћебе, нож за пушку, какав пионирски алат, резерве за пресвлаку и сл. Сваки је утирао очи на муницију, коју ручну бомбу, скромну и лаку одјећу и обућу, и, евентуално, шаторско крило, тежећи да у торбици има парче хлеба и меса као резерву за сваки случај.

Јединице нису имале товарних грла ни наоружања које не би могли борци носити. Коморе такође није било. Ниједан јахаћи коњ није био у саставу бригаде, сем мањег броја за рањенике, који су коришћени за њихов транспорт у безбједнију зону.¹¹⁾

Бригада и сви њени дјелови били су у најбукувалнијем смислу пјешадиски. Овакав курс био је израз искуства и сазнања да је то прва гаранција успјеха било у ком виду борбе, а никако израз оскудице у тим предметима и опреми. Плијена је било прилично, а и могућности набавке, али свако је гледао на сврсисходност наоружања и опреме. Гојзерице и чизме борци су одмах мијењали за „гумењаке“ или домаће спанке (редовно са сељацима, а евентуално и са рањеницима), шаторско крило је имало предност над шињелом (изузев зимских дана и у Сјеверној Херцеговини), а ћебе се уопште није цијенило. Заплијењени дивни јахаћи коњи великолушно су поклањани старјешинама, а ови су то чинили даље док поклони не стигну код најстаријих руководилаца, који би их дијелили народним одборима и појединим домаћинима.

Други трофеји и разноврсни плијен, који се нијесу могли прилагодити оваквој покретљивости јединица, уништавани су или препуштани становништву. То је имало двоструко позитиван ефекат: борбена јединица ослобађала се радикално свега што би умањивало њену покретљивост, а становништво је то примало најпозитивније: „kad бригада има даје нама, а кад је нашој војеци потребно, онда ваља да јој сви помогнемо“.

¹⁰⁾ Види В. Колб, „Борбена дејства на красу“, стр. 60.

¹¹⁾ За брзину дејства и покретљивост наших јединица карактеристичан је дио извјештаја о сусретној борби 21 септембра „послије борбе од 2 минута остало је на бојном пољу 13 мртвих Њемаца, од којих један официр, заробљено 10, а остатак без капа и капута побјегао за Столац остављајући за собом крвави траг... ...Код нас један лакше рањен...“

И то је утицало да исхрана јединица на терену никад није за-
давала озбиљније бриге, нити политички негативно утицала на однос
становништва према војсци.

Курс покретљивости, нарочито борбених дијелова, и даље је био
увријежен у навике и тежње свих јединица. У доцнијем периоду за
крупнију јединицу и њене разне дијелове и службе, поготову кад је
слободна територија стабилизована, било је неопходно стварати и
снабдјевачке органе и транспорт, као и уводити теже наоружање и
слично, али је томе била тако дата мјера да то практично није ума-
њивало покретљивост о којој је било ријечи.

Предности херцеговачких јединица у борбама са Њемцима на овом подручју

У борбама са Њемцима на овом подручју херцеговачке јединице
су имале и извјесних предности, као што су:

— познавање земљишта и спретно кретање по њему. Наше је-
динице имале су веће губитке од четника него од Њемаца, иако су ови
први били далеко слабији у погледу наоружања, морала и упорности
у борби, али су могли користити изненађење, јер су познавали земљи-
ште и посједовали спретност у кретању;

— лакша опрема сваког појединца, док су Њемци најчешће били
жртва своје опремљености, јер су, поред ранца, носили и тешке го-
зерице које су их замарале више тиме што се клизају и неприлаго-
ђавају тлу него својом тежином. (Оне су их откривале у ходу — на
коју стотину метара — батом који је лако примјећивао изоштрени
слух наших опрезних претходница);

— херцеговачке јединице биле су способне и извјежбане да у
сваком моменту, без припрема, учине покрет и ступе у дејство у било
ком правцу при чему им никакав терен није претстављао препреку;

— снабдијевање у погледу исхране вршено је из мјесних сред-
става, док су Њемци имали комору те су морали и покрете да усмје-
равају правцима на којима је било могуће снабдијевање. Сем тога, дио
снага морали су ангажовати за опслуживање, а дио за обезбеђење
неборбених дијелова, што је у цјелини њиховим јединицама умањи-
вало маневарску способност.

Тешка оруђа са бојном комором, која су Њемци посједовали,
имала су сличне недостатке који се нијесу могли неутралисати или
оправдати корисношћу ефекта крчења пута и подршке сопственој пје-
шадији.

Обавјештајна и извиђачка служба херцеговачких јединица
имала је објективне основне предности. Непријатељ је осматран у
гарнизонима од стране симпатизера Ослободилачког покрета, чланова
СКОЈ-а и Партије, и сва запажања долазила су штабовима јединица
линијом Партије или преко теренских-партизанских одреда. Покрети
непријатеља у ма ком правцу били су такође праћени и обавјештења
достављана нашим најближим штабовима. Недостатак наше обавје-

штајне службе био је што није продирала у документацију непријатеља и идентификацију његових јединица. Такође је била недовољно стручна да би могла осматрањем и расположивим подацима дати вјерну слику непријатеља. Подаци су закашњавали и тактички били скоро неефикасни (због немања радиовезе).

Њемци су имали податке о нама (четници су им били на услуги), али су тактички изненађивани нашом покретљивошћу и прикривеним покретима. Што се тиче партизанских одреда, непријатељ их је видио свуда, и то више него што су стварно постојали.

Најзад, резултати у погледу обостраних губитака говоре да је непријатељ био убедљиво тучен. Губици у мртвима на штету Њемаца били су просјечно 40:1, а четника 10:1. Што се тиче губитака у наоружању, бројним борбеним средствима и другој опреми и материјалу, однос је био далеко тежи по непријатеља. Уствари, губици херцеговачких јединица у наоружању и другом толико су ништавни, да их не треба узимати у обзир.

Мислим да је у овом периоду код херцеговачких јединица дошло до изражaja, као ријетко где, прилагођавање условима, максимално коришћење свих повољних околности (терена, квалитета људства, слабости непријатеља и сл.), брзо сагледавање свих могућности и отклањање пропуста без тежих последица. Основну идеју садржану у задатку бригаде — „чврсто стати на тло Херцеговине“ — руководство бригаде и теренска партизска организација стално су имали на уму, дослиједно се борили за њену пуну реализацију и нашли путеве и снаге да је остваре.

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Потпуковник БОРИВОЈЕ ФИЛИПОВИЋ

„УТИЦАЈ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА НА ТАКТИЧКА ДЕЈСТВА“

„Војно дело“ бр. 6 за 1955 год., које је у целини посвећено питањима атомског рата, показује улагање озбиљних напора да се сагледају форме и методи тактичких дејстава у једном евентуалном будућем рату који би се водио уз употребу атомских средстава, као и да се извiku закључци о могућности коришћења тактичких искустава из нашег НОР-а у једном оваквом рату. Чланак „Утицај нуклеарног оружја на тактичка дејства“¹⁾ неоспорно претставља озбиљан покушај у овом правцу.

Данас се позитивно зна да је питање употребе атомског оружја не само технички решено, већ и то да су одређена и основна начела за његову тактичку примену, на основу којих су написана и одговарајућа правила. Због тога мислим да су одавно превазиђене поставке²⁾ оних који сматрају „да се нуклеарно оружје може корисно употребити за припрему или заштиту искрцавања са мора или из ваздуха, за пробој позициске одбране, за заустављање непријатељске офанзиве, итд.“, и „да би било врло корисно употребити ово оружје против бројно надмоћнијег непријатеља“, или гледиште оних који негирају „могућност примене овог оружја, због тешких последица које би она имала за обе стране — као што из истих разлога у току Другог светског рата нису били употребљени бојни отрови“, верујући „да се нуклеарно оружје може окренути против оних који га употребе“.³⁾

Да је нереално гледиште оних који негирају могућност употребе нуклеарног оружја у евентуалном будућем рату потврдили су и последњи догађаји у свету, који су допринели да се атомска проблематика почела отворено разматрати. Подаци о атомском оружју данас не претстављају тајну као некад; данас се скоро сигурно зна за које су циљеве и сврхе то оружје намениле силе које њиме располажу. Чињеница је да је атомско оружје створено са тенденцијом да се добије што јаче борбено средство (поред бојних отрова и средстава биолошког рата) за масовно уништавање и парирање надмоћности противника у живој сили. (Ово се већ отворено износи у међублоковским полемикама великих сила.)

¹⁾ Пуковник Сава Конвалинка: „Утицај нуклеарног оружја на тактичка дејства“, „Војно дело“ бр. 6 за 1955 год., стр. 16.

²⁾ „В. Д.“ бр. 6 за 1955, стр. 16.

³⁾ „В. Д.“ бр. 6 за 1955, стр. 16 и 17.

Исто тако, сматрам да није на месту ни гледиште оних који сматрају „да је атомска бомба бачена из авиона углавном оружје стратешког значаја, док се у тактичке сврхе може употребити ретко — само онда када би то борбени услови неопходно захтевали“, јер таква поставка донекле умањује реалну опасност од употребе атомског оружја у тактичком опсегу. Познато је да амерички атомски топ 280 mm, и поред техничких недостатака,⁴⁾ још није добио свога такмаци. С друге стране, пошто је усавршена номинална атомска бомба и појачана њена снага, она је у САД проглашена тактичким оружјем, у које се већ укључују и све друге атомске бомбе јачине до 40 КТ.

Разматрајући могућности коришћења искустава из нашег НОР-а у условима евентуалног атомског рата⁵⁾, аутор каже:

„Због тога, иако не располажемо никаквим тактичким искуствима у погледу употребе нуклеарног оружја, сматрам да би било корисно проанализирати и неке тактичке принципе из нашег НОР-а, на којима се заснивала наша борба против технички и бројно надмоћнијег непријатеља, и извући закључке у погледу могућности њихове примене и у условима атомског ратовања“.

Пошто не постоје никаква ратна тактичка искуства у погледу употребе атомског оружја, сматрам да би било неопходно да се студија атомског рата врши по извесном логичком редоследу. Не упуštajући се детаљније у разматрање тога питања, по моме мишљењу, било би најбоље да се најпре свестрано сагледају утицаји које могу испољавати атомске експлозије на борбене поретке и установљена тактичка начела да би се на основу тога извукли закључци у погледу ваљаности постојеће организације и формације. Имајући у виду основне принципе атомског ратовања, као што су деконцентрација снага, брза концентрација, велика покретљивост јединица, итд., треба у првом реду утврдити шта у формацији јединица и у ком смислу треба мењати или увести ново, затим како и у чему модифицирати начела за инжињериско уређење земљишта, као и које друге активне и пасивне мере техничке заштите треба усвојити као ефикасне и целисходне. Тек после решења ових проблема, по моме мишљењу, дошло би у обзир проучавање тактичких искустава из историје нашег ратовања, а нарочито из историје нашег НОР-а, која могу имати изванредан значај за разраду тактике која би се примењивала у евентуалном атомском рату. При овом ће свакако бити од највећег значаја анализа тактичких принципа из нашег НОР-а на којима се заснивала наша борба против технички и бројно надмоћнијег непријатеља. Чињеница је да садање дивизије код већине модер-

⁴⁾ Има индиција да је прекинута даља производња овог топа, који је због своје тежине слабо покретљив. Техничке тешкоће изгледа да су још у решењу проблема калибра топа у вези са величином критичне масе атомског експлозива, од чега зависи дужина и дебљина цеви и уопште покретљивост топа. У вези са решавањем проблема критичне масе већ се ради и на стварању атомских пројектила за топове мањег калибра (203 или 155 mm).

⁵⁾ „В. Д.“ бр. 6 за 1955, стр. 17.

них армија нису у могућности, као што су то могле мале партизанске формације (које су биле без гломазних позадинских делова, покретљиве и способне да непријатељу на сваком месту нанесу удар), да воде борбу са непријатељем а да ни у једном моменту не дођу у ситуацију да их непријатељ изабере за атомски циљ. Вођене по класичним принципима тактике, ове јединице у свакој ситуацији (у нападу или одбрани, у покрету или на месту) нуде непријатељу погодан атомски циљ. Зато проналазак погодне модерне формације, саображене конкретним приликама и околностима једне земље (земљишту, могућностима њене индустрије и сл.), претставља проблем од прворазредног значаја у студији атомског рата. Свакако да решењу овога проблема могу умногоме допринети и поменута искуства из нашега НОР-а, али ће, по моме мишљењу, ова искуства моћи дати највећи допринос тек при решавању питања тактичке употребе овако формираних јединица.

Разматрајући дејство атомског оружја на дивизију у одбрани, аутор каже⁶:

„Ако претпоставимо да су главне снаге и средства дивизије груписани на простору од 12—18 км², видећемо да би за наношење тешких губитака било потребно око 12 номиналних атомских бомби, а за средње губитке око 4—6. Дакле, за неутралисање главних снага дивизије требало би употребити 4—6 атомских бомби“.

Из овог цитата могло би се закључити да аутор замишља неутралисање бранцима простим покривањем просторије топлих атомских бомби, тј. тачно прорачунатим бројем бомби према величини поседнуте просторије и да се прорачун броја атомских бомби (које треба употребити) врши према ефекту који је довољан да буду најети противнику средњи губици.⁷) Међутим, овакве поставке се косе са садањим гледиштима о начину извођења атомских напада. Пре свега, пада у очи да би за сламање одбранбених снага дивизије на тешишту одбране било потребно 12, а за неутралисање 4—6 номиналних „А“ бомби — што, свакако, претставља сувише велики број. Такав напад био би исувише скуп, па ће зато и број атомских пројектила зависити од броја изабраних циљева, а ови од обостране ситуације, односно обостраног односа снага.

Дакле, за правилну употребу атомског оружја врло је важан правилан избор циља. Да би изабрани циљ био рентабилан, он мора да оправда утрошак „А“ пројектила у датом моменту. При планирању употребе расположивих атомских пројектила штаб корпуса, например, треба да врши упоређење тактичког значаја сваког изабраног циља са техничким могућностима једне или више атомских

⁶) „В. Д.“ бр. 6 за 1955 год., стр. 18.

⁷) Као средњи губици сматрају се они код којих је 50% повређених, а 10% мртвих. Њих производи номинална „А“ бомба (од 20 КТ) на трупе у рововима у кругу полупречника од 1000 м, а на незаклоњене трупе у кругу полупречника 2.400 м.

експлозија и да доноси закључак да ли је тај циљ рентабилан са тактичког становишта. На основу предлога свога штаба, а узимајући у обзир утицај земљишних и временских прилика на ефекат дејства експлозије, командант треба да коначно одлучи о избору атомских циљева. Јасно је да ће се атомски пројектили употребљавати само против важних и тачно одређених циљева добро познатог састава, те ће се и њихов избор заснивати у првом реду на познању непријатеља.

При нападу из непосредног додира нападач мора бити обазрији у избору циљева на главном положају браниоца како не би и сопствене трупе довео у опасност.⁸⁾ Поред тога би погодни атомски циљеви били: други ешелони дивизија, ватрени положаји (ВП) артиљерије, командна места (КМ) дивизија и корпуса, дивизиске и корпусне базе (ДБ и КБ), корпусне резерве, итд. При избору циљева мора се имати у виду да једна номинална „А“ бомба може практично да неутралише један пешадиски пук који се брани на фронту од 4 км, ако је бранилац у слабијим и плитким заклонима, при чему ће бити онеспособљен и већи део дивизиске артиљерије на том делу фронта.

Према томе, ако би једном команданту корпуса био стављен на расположење известан број атомских пројектила за напад на одбранбени положај једне непријатељске дивизије, под претпоставком да се одлучи да их употреби за тучење циљева на тежишту непријатељске одбране (ширине око 4 км), он би постигао циљ и неутралисао непријатељску дивизију ако би први пројектил бацио на борбени поредак пука у првом ешелону дивизије на тежишту одбране, други на рејоне другог ешелона дивизије или ВП дивизиске артиљеријске групе (ДАГ-а), а трећи на ДБ. Првом експлозијом би био неутралисан пук и његова пуковска артиљеријска група (ПАГ), другом експлозијом био би неутралисан други ешелон, а вероватно у приличној мери и ДАГ (односно обратно, ако би центар експлозије био над ДАГ-ом). Значи да би два атомска пројектила била довољна да неутралишу главне снаге дивизије, односно да онемогуће њену одбрану. Трећа експлозија, изнад ДБ, не би била неопходна за извршење овог задатка⁹⁾.

Процена појединих елемената борбеног поретка, као евентуалних атомских циљева, нарочито у погледу њиховог тактичког значаја и рентабилности, треба да претставља основу за модификацију досадањих борбених поредака формираних према моћи дејства кла-

⁸⁾ Данас се сматра да се без веће опасности по сопствене трупе могу тући и трупе на главном положају, па и на самом предњем крају, ако се нулта тачка експлозије повуче у дубину у одговарајућој мери, водећи рачуна о минималној зони сигурности.

⁹⁾ Ово предвиђају и одредбе америчких правила према којима: „Дивизија у одбрани, нормално укопана као у Другом светском рату, може бити озбиљно угрожена од два правилно употребљена атомска пројектила“.

сичног оружја, као и за потребну реорганизацију досадање формације јединица. Питање: да ли треба у будућем рату имати дивизију састављену од пукова, или од више батаљона и дивизиона, или од специјално формираних одреда, свакако претставља проблем од капиталног значаја. Од не мањег значаја је и правилно одређивање тактичких поступака тих нових формација у условима атомског рата, при чему су, наравно, драгоценна и искуства из нашег НОР-а.

Разматрајући механизам атомског напада¹⁰⁾, аутор каже:

„Првенствени циљеви за нуклеарно оружје били би они објекти браничевог главног одбранбеног појаса чијим се заузимањем омогућава дивизијама првог ешелона корпуза што бржи пробој браничевог положаја. Ти циљеви би обично били доминантни тактичко-топографски положаји који се налазе на важним правцима наступања. Трупе би се обично уводиле у пробој одмах после експлозије, с тим што први ешелони дивизија могу да добију задатак да пробију главни одбранбени појас, а други ешелони да се употребе за заузимање објекта који су испред или на самом другом одбранбеном појасу“.

Ово, по мом мишљењу, није у складу са начелима за избор атомских циљева, о којима је већ било речи. Нема потребе да се за атомске циљеве бирају „доминантни тактичко-топографски положаји који се налазе на главним правцима наступања“ — ако на њима нема живе сile. Јер атомско је оружје, поготово у маневарском рату, на мењено за масовно уништење живе сile, те доминантни и јаки положаји не могу претстављати значајне атомске циљеве, већ групације живе сile и технике. Нападачеве моторизоване трупе за експлоатацију успеха брзо ће наступати кроз створену брешу атомском експлозијом, користећи првенствено комуникације. Оне ће журити да овлађају постављеним циљевима у дубини непријатељске одбране, те неће имати потребе да се пењу на појединачне узвишене земљишне тачке. Изгледа да више неће бити потребно (бар у оквиру једног одбранбеног појаса) да се нападачеви задаци расчлањавају по дубини и да се одговарајуће линије, односно објекти, узастопно освајају, већ ће се тежити да се цела дубина браничеве одбране заузме у једном налету. Ако је нападач у тесном додиру са браниоцем, тако да су атомски циљеви изабрани више позади главног положаја, онда ће јединице првог ешелона имати задатак да непосредно после атомских експлозија изврше брзи пробој браничевих снага на главном положају ради отварања пролаза трупама за експлоатацију.

У одељку¹¹⁾ „Како би требало пружити отпор нападачу?“, аутор је изнео извесна искуства из нашег НОР-а која би се и по моме мишљењу могла корисно применити у условима употребе атомског оружја.

Међутим, да би се искуства, о којима је реч у овом одељку, могла корисно применити при одбрани савремене дивизије и корпуса

¹⁰⁾ „В. Д.“ бр. 6 за 1955 год., стр. 18.

¹¹⁾ „В. Д.“ бр. 6 за 1955 год., стр. 19.

у условима атомског рата, требало би водити рачуна о променама које би овакви услови изазивали у досадашњем начину организације и извођења одбране. При томе би, поред већ познатих тактичких мера, као што су: додељивање јединицама ширих фронтова, што растреситији распоред средстава у изабраној одбранбеној зони по фронту и дубини, стварање покретних, већином оклопљених и моторизованих резерви, као главних елемената одбране, итд., бранилац требао да поклони што већу пажњу извршењу својих противнапада. У том циљу би, поред употребе резерви намењених за ту сврху, требало предвиђати и противнападе са суседних отсека у бокове продирућих клинова. Успешно спречавање продора нападача, после извршене атомске експлозије, могло би се постићи и брижљивим избором и организацијом већег броја преградних положаја.

Организација одбране и поступци при њеном извођењу у великој мери зависиће и од тога да ли се нападач налази у непосредном додиру или врши напад из покрета, јер би браниочев главни положај, а нарочито предњи крај, био мање угрожен у првом него у другом случају, али би се резерве, дивизиске и корпусне артиљеријске групе, противтенковске резерве и ПОЗ-ови у оба случаја морали распоређивати растресито на већој дубини и добро маскирати и укупавати. А да би сви ови елементи браниочевог одбранбеног поретка били у стању да што пре подрже сопствене трупе које се боре на главном положају и да заједно са њима одбију или униште нападача, нарочито његове снаге за експлоатацију које ће покушати да што пре продру у рејоне атомских експлозија, неопходно је да буду брзо покретне (најбоље моторизоване). Свакако, дубина одбранбене зоне и отстојање појединачних положаја и ВП артиљерије биће различити, зависно од близине непријатеља, земљишта и других услова.

Да би избегао напад атомским оружјем на свој предњи крај, бранилац може предузећи напад и у тренутку када нападач буде избијао на полазни положај, да би му се приближио и дошао са њим у непосредан додир. Он би на овај начин успешно применио и освежено искуство из НОР-а о примењивању изненадних напада на непријатеља док се развија на полазним положајима за напад.

Најзад, одржавање у тајности положаја организованих за одбрану, за које се аутор залаже, могло би се постићи не само применим мера за маскирање (подразумевајући ту и извођење фортификациских радова искључиво ноћу), већ и нешто модифицираних метода борбе предњих одреда, борбеног осигурања, као и делова који би били одређени за вршење испада са главног положаја. Упорнијом борбом снага у претпόљу, нарочито у време вршења испада и при одбрани положаја борбеног осигурања, могао би се нападач довести у заблуду у погледу протезања предњег краја, итд.

Што се тиче ауторових разматрања о утицају атомског оружја на примену тактичких начела у нападу, она су, по мом мишљењу, умесна те се на њима нећу задржавати.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

Генерал-мајор **ВУКАШИН МИЋУНОВИЋ**

Нико Јовићевић: „ОД ПЕТЕ ОФАНЗИВЕ ДО СЛОБОДЕ“*

Ово је девета књига библиотеке „Из ратне прошлости наших народа“. Иако се књиге те библиотеке разликују и по тематици, и по обиму, методу обраде, па и по вриједности, критика је ћутала о њима и тим ћутањем, у неку руку, уједначила њихову вриједност и значај. Кажу да је најмање аутора који желе да се о њиховим дјелима ништа не говори. Ваљда и због тога што већ доста дуго живи мишљење да најгоре прође она књига о којој се ништа не пише. Била би тешка неправда ако би се било која од тих књига цијенила по ћутању критике. Прије свега, у „Народној армији“, а дјелимично и осталој нашој штампи, забиљежена је њихова појава. А то што критика ћути показује не само помањкање саме критике, него и то да она, по свом обиму и нивоу, далеко заостаје иза дјела о којима је дужна да дâ своје мишљење.

Библиотека „Из ратне прошлости наших народа“ са ових девет књига дала је, за нешто више од двије године свог постојања, озбиљан допринос обради наше прошлости. Кроз ова дјела назиру се контуре пута којим је пошла војна историографија послије рата. Писци су у својим дјелима заузели ставове према догађајима које обрађују и времену о коме пишу. Види се и њихов однос према документима и осталим историским изворима. Дакле, и по томе, као и по темама које су захватиле, те су књиге неоспоран допринос нашој војној мисли. Колики је тај допринос — тешко је сада и овдје рећи. Ми немамо до те мјере развијену критику која би својим мишљењем помогла оцјени дјела. То је неоправдано тим више када се зна да је у нашим условима човјек и национално и социјално ослобођен, а морално и друштвено потстакнут да слободно мисли и изражава се. У револуционарном процесу борбе и изградње васпитавали смо се у критичком прилажењу појавама и догађајима. То нам помаже да тако приђемо и дјелима која говоре о нашој историској прошлости, али, и поред тога, код нас се није довољно развила она критика која је неопходна и писцима и читаоцима.

Књига друга Јовићевића, иако спада у ред многих о којима критика још увијек ћути, није узета за предмет нашег разматрања да бисмо је спасли тога ћутања. Јер, на крају крајева, ако критика данас

* Издање ВИЗ-а „Војно дело“, Београд, 1955, стр. 764.

не говори о тим књигама, то не значи да ће она о њима вечито ћутати. То тим прије, што су значај и садржај ове књиге, која се појавила прије шест мјесеци, такви да се преко њих не би могло прећи ћутке. Писац је у овој књизи захватио раздобље од средине 1944 до краја 1945 године, у коме је борба против окупатора и домаћих издајника, иако пуна осцилација и са дosta узбрдица и стрмина, била карактеристична по све жешћем гибању маса и свом нарастању по једној узлазној линији све док није достигла свој највећи успон — потпуну ослобођење једног народа. Јовићевић је детаљнијом обрадом дејстава јединица Другог ударног корпуса у Црној Гори и само успутно датим подацима о дејствима тога корпуса у сусједним областима (Херцеговина, Санџак, Космет) у том периоду дао озбиљан допринос обради Ослободилачког рата у цјелини и посебно његовог тока и обрта у Црној Гори.

Као позитивно треба истаћи и саму чињеницу да је писац успио да још у августу 1954 године преда у штампу рукопис овог обимног дјела. То тим прије, што није тешко претпоставити колики се труд морао уложити да би се савладао огроман материјал ради документованог приказа борбе на једном изванредно тешком земљишту, у врло сложеним војничким и политичким условима и у врло неповољном односу снага који се одржao скоро за читав тај период.

Захваљујући томе великом пишчевом напору добили смо књигу која омогућава да се створи претстава о тим борбама и да се правилно схвате догађаји у току читавог тог периода. Обрада борби од Пете офанзиве до ослобођења Црне Горе даје многе специфичности дејстава Другог корпуса на подручју коме је окупатор придавао изванредан значај све до напуштања те територије. У књизи се сасвим добро приказује како су четници, као плаћеници окупатора, покушавали да остваре своје интересе и тежње својих наредбодаваца, и како је борба текла све до пропasti свих тих планова. Исто тако, књига пружа читаоцу доста података и о томе како се остваривао дио плана Врховног штаба за коначно ослобођење земље. Али, успјех аутора није само у томе што је прибрао, средио и објавио доста историског материјала о том раздобљу. Он се трудио да остане досљедан својој напомени у предговору: „Овоме сам раду пришао више из жеље да сва та борбена дејства не само повежем онако како су произилазила једно из другог, него да их напиши као историска факта. Дакле, више са тежњом да буду подесна за студирање, него као суве историске чињенице“. И заиста, у књизи има више мјеста из којих се види његово настојање да не остане само у границама хроничара, већ да при обради догађаја поступа и као војни теоретичар. То чини књигу занимљивијом и спасава је да не буде само збирка „сувих историских чињеница“. Заиста, није било лако савладати материју за коју и сам писац каже да је обимна. Полазећи од истине да је „књигу лакше критиковати него написати“, сматрам да су они наши људи који су досада успјели да, поред своје дужности, објаве књиге са темама из НОР-а заслужили сваку похвалу и сваку подршку. И још када, као плод таквог рада, читалац добије овакву књигу, онда

би било крајње необјективно ако се у приказу дјела не би нашле пријечи и похвале и признања.

Иако рецензент често не улази у оцјену труда који је аутор уложио при савлађивању објективних тешкоћа на које је наилазио, ипак то овдје чинимо. Јер, гоњен искреним осјећањем дуга према рату у коме је био и према јединицама којима је руководио, писац се није обазирао на тешкоће које су везане са обрадом нашег рата, већ их је успјешно савлађивао и савладао. И по томе књига другог Јовићевића представља значајан прилог нашој историографији, а посебно оној која се бави Ослободилачким ратом; она је такав прилог и као вриједна обрада и као потстицај за нове радове.

Мишљење о књизи се понекада даје и на основу тога какво би се дјело жељело. Понекад се квалитет књиге одређује према њеној апсолутној вриједности а не и по томе каква је она у просјеку нивоа на коме се налази савремена војна историографија. На књигу се увијек не гледа као на финални производ чији облик и квалитет не зависе од самог писца, већ и од низа других околности које су понекада јаче од човјека који тај производ остварује. То је нарочито карактеристично за однос многих од нас према књигама са темама из Ослободилачког рата. А то, свакако, није објективна критика, на што треба указати баш поводом ове књиге. Јер: ако бисмо књигу цијенили само по томе како се осјећамо док је она пред нама; ако бисмо суд о њој стварали само на основу тога какву бисмо обраду једног периода до-гађаја на неком од отсјека југословенског ратишта жељели; ако бисмо хтјели да је оквалификујемо као студију, монографију, историјат, научно дјело или неки други појам којим се означавају врсте у роду историске литературе; најзад, ако бисмо покушали да једино помоћу тих и таквих средстава (што неки критичари и чине) измјеримо њену вриједност, онда је сигурно да не бисмо дошли до потпуно праведне оцјене.

Овој књизи треба прићи на други начин — водећи рачуна бар о неким од онога обиља елемената који су условили да нам Јовићевић да такву а не неку другу књигу. Ако се не бисмо трудили да при читању сваке странице сагледамо и оно што је дјеловало на аутора да ту страницу баш тако сачини, онда нећemo схватити праву вриједност ни тих страница ни цијеле књиге.

Није тешко уочити да је писац иссрпније користио документе јединица Другог ударног корпуса него документа непријатељских јединица које су у тим борбама учествовале. (И сам писац у свом предговору упозорава читаоце на тешкоће настале због недостатака непријатељске документације, нарочито у погледу тачности о губицима.) Та чињеница је утицала и на потпуност реконструкција, и на анализу резултата, и на вриједност закључака и оцјена, па и на вриједност самог дјела. Ако бисмо говорили о посједицама тога недостатка, онда би се могло доста рећи о једностраности метода којим је дјело писано, што, свакако, не би ишло у прилог књизи. Иако је аутор правилно уочио значај непријатељске документације, он ју није могао потпуно користити зато што она, у вријеме кад је књига писана,

није била ни довољно прикупљена, ни потпуно сређена, ни довољно богата да би се могла без тешкоћа користити. Поред тога, у књизи се доста говори о борбама са четницима, а они нијесу оставили баш много писаног трага о свима детаљима своје издајничке работе. Због тога не би било умјесно ако би се аутору чиниле замјерке због такве једностраности, тим прије што су постојећи документи врло обимно коришћени. Можда се у коришћењу тих извора није нашла права сразмјера између сопственог разматрања и цитираних, изводно узетог или препричаног текста поједињих документа. Наиме, није спорно то што се на много мјеста даје ријеч документима. Данашња историографија документе те врсте узима као изворе првога реда. Они то, бесумње, и јесу. Додуше, наша историска наука мораће и у области војне историје све више да се окреће и осталим свједочанствима времена, који то у много чему стварно и јесу иако немају печата и потписа команђе или установе. То је нарочито важно за обраду НОР-а, јер сви догађаји који су се у њему одиграли нијесу показани у сачуваним документима. Но, ово посебно питање из области метода историске науке изискује и посебну обраду. Овдје треба истаћи да би било од веће користи и за читаоца и за књигу да је писац дао још више свога при коришћењу документа. Истина, он се није устручавао да се критички осврне свуда где је оцијенио да ће то бити корисно за обраду дејстава. Осим смисла и способности да се критички постави, он је испољио смјелост у закључивању и извлачењу искуства које сматра поучним. У томе је остао досљедан наговјештajima датим у предговору. На тим мјестима књига и не дјелује само као историска обрада. Ту се писац открива не само као историчар једног рата него и као војни писац кога историски догађаји потстичу на теоретска разматрања. Он се у томе не ограничава само на размишљања о рату који је био, већ иде и даље. Њему је догађај повод за разматрање о начину дејства у будућности. Он покушава да те мисли не задржи само у границама потстакнутог већ их разрађује и упорно заступа, трудећи се често да им да снагу принципа. У томе се види писац кога документат не спутава већ потстиче да на тој основи гради и ствара.

Али има још нешто што историска обрада тражи од писца у погледу односа према грађи. Као што је познато, историска наука тражи од свакога ко се њом бави да се према сваком документу увијек поставља тако како би из њега открио зашто је он такав, тј. да нађе узроке који су га као таквог условили. На тај начин историчар иде за тим да уђе у оне елементе који ће му помоћи да одгонетне зашто је једно наређење било баш онакво како је и у документу написано, зашто је оцјена садржаја у званичном акту била баш таква а не другачија. Историска обрада се не задовољава голим ређањем макар и документованих чињеница. Бављење историјом тражи стрпљење и способност да се објасни документат уочавањем и обрадом фактора који су дјеловали да дотични документат буде такав. Грађа треба прокоментарисати и објаснити. Многе чињенице нађене у разним документима треба суючити да би се видјело колико су извјесни

подаци и оцјене спорне. Не може се рећи да у књизи нема и таквог односа према документима. Но, чињеница је да такав поступак није спроведен према сваком документу. Вјероватно да то није ни било могуће учинити овом приликом. Али, ипак је било потребно са више резерве прићи, рецимо, подацима о губицима непријатеља у појединачним акцијама. Читалац је, углавном, упућен на то да из докумената јединица Другог ударног корпуса црпе податке о губицима и наших и непријатељских јединица. Ту није довољна ограда у предговору из којег се види да писац није имао свих елемената за тачне податке о губицима, баш и због тога што је употребио и документе који садрже податке о губицима за које се са мало труда може установити да нијесу тачни. Ако то читалац може да учини, онда је то писац тим прије био дужан да уради. Тамо, где није имао непријатељских података о њиховим губицима, па није могао да их упореди са подацима нађеним у документима наших јединица, требало се са мало више резерве односити према употребљеним подацима. Слично је и са подацима о јачини, распореду и нумерацији непријатеља у појединачним дејствима.

Не видим разлог, напримјер, зашто није уложено мало више труда да би читалац могао лакше да види састав Другог корпуса и промјене у њему, да види формацију јединица, њихово бројно стање, наоружање, састав и имена команди (имена штабова се дају несистематично и непрегледно). Такви прегледи су неопходни у обимним књигама као што је ова. Због чега су, напримјер, неки називи (имена нахија, појам Стара Црна Гора и слично) остали необјашњени? Књигу неће читати само савременици и људи из тога краја, а на картама, којима се и аутор служио, нема такве географске и административне поделе. Требало је ослободити текст грешака у називу неких мјеста. Иако је то, на први поглед, техничка ствар, ипак је и ову чињеницу требало имати у виду када се служило документима.

Једностраност документације није могла проћи без посљедица по реконструкцију догађаја. Читаоцу је јасна и документована замисао дејства, па и задаци јединица. Али, кад покуша да претстави како су задаци извршени, то иде теже, јер за многе догађаје у књизи нема других података до резултата и оцјене исхода догађаја, понекада датих цитатом из извјештаја или депеше. Да је аутор извршио нешто ужи избор догађаја, тај недостатак вјероватно не би тако маркантно падао у очи читаоцу. Или, да је у књизи заузео одређенији став у томе докле ће се спуштати у обради јединица (код Треће дивизије се спушта до батаљона скоро редовно), сигурно је да би се имао други утисак.

Књига је карактеристична и по томе што су дејства јединица којима је аутор у то вријеме руководио дата са више познавања и појединости. То је и разумљиво. Тада је писац у свом елементу. Документи, макар колико оскудни, потстакну памћење да се доживљено покрене и скине са себе копрену привидног заборава, под којим се сјећање само примирило а не и угасило. Чак и по стилу и језику

види се са колико се надахнућа говори о матичној јединици. Иако би се могло поставити питање да ли то можда не стрчи у односу на остале јединице, то не смета вриједности књиге. Мислим, напротив, да је понекада добро ако се понеком широм обрадом разбије миран и једноличан тон писања. Било би, најзад, неприродно тражити од учесника да се у тексту не осјети када пише о својој јединици и да остане равнодушан када се нађе над материјалима који га сјећају на њене тешке и славне дане. Објективан аутор неће због тога остале јединице запоставити и њихова дејства потцијенити. И, заиста, у овој књизи се јасно види настојање друга Јовићевића да не запостави значај дејстава и оних јединица у којима није био, а које су оперисале у Црној Гори.

Оскудност у документацији имала је, како је већ речено, за посљедицу непотпуност у реконструкцији. То, донекле, чини недовољно развијеном основицу на којој се у књизи граде критички односи према поступцима јединица и њихових старешина. Због тога нека разматрања не дјелују увијек као резултат документовано дате анализе и реконструкције. Они некада изгледају као излагање дато поводом извјесног у књизи назначеног догађаја или документа, а не као резултат аналитичке обраде. Понекада чак и као полемика са документом. На моменте се неки од тих дјелова учине као да су ту накнадно дати. Тада се утисак има нарочито при разматрању рада Приморске групе. Због тога критички осврти, иако занимљиви по свом садржају и смјелости оцјена, не могу проћи без читаочевог приговора (критика напада у рејону Чева, критика начина организације њемачке одбране и слично). Нека разматрања, иначе поучна и зато од принципијелног значаја, изгледају помало као размишљања потстакнута правилским одредбама које и данас важе. Намеће се, у вези са тим, питање гледања на искуства нашег рата и на његову обраду. Можда, под утицајем овога што се научило у послијератним условима изградње, један дио другова који се баве обрадом НОР-а прилази тим догађајима кроз призму наученог из области ратне вјештине. Служећи се данас важећом терминологијом и принципима из тактике, оперативне вјештине и стратегије, они покушавају да дејства или радње из НОР-а уклопе у данашње категорије, па их на основу тога и оцјењују. Ни Јовићевићева књига није сасвим слободна од тога (иако се из предвора види да је аутор обрнуто желио), бар што се тиче неких назива (маршманевар, тврђња да није било упорне одбране, критике неких докумената и одлука, дејства Корпуса у читавом периоду назива операцијама и слично). Изгледа, бар што се тиче неких досада изашлих књига, да инсистирање на спровођењу таквог гледања не доприноси обради нашега рата. Дјело, у коме би преовлађивао такав начин обраде (што није случај код ове књиге), никако не би могао дати атмосферу тако карактеристичну за наш рат, нити би се могли успјешно изнијести и обрадити они услови у којима се рат водио. Напротив, то би отежавало читаоцу да види, схвати и доживи догађај какав је био у оном времену и на оном простору. А то је крупна ствар, и, рекао бих, опасна појава. Онај ко обрађује наш

рат неће имати пун успех ако га не буде гледао у атмосфери која је владала у оним условима.

Ко претендује на успешну обраду НОР-а у цијелини или неког његовог периода или догађаја не може рачунати на потпун успех све дотле док нашем рату не приђе као друштвеној појави. (То, разумије се, важи за обраду свакога рата, а овдје се наш рат истиче зато што се приказује књига која обрађује један његов дио.) Ослободилачки рат је карактеристичан по томе што су се у њему густо преплијетали војнички са политичким, економски са класним елементима. У том револуционарном процесу дјеловали су сви друштвени фактори. И, ако се хоће обрадити било који догађај из тога процеса, неопходно је ући и у оне елементе који на први поглед нису само војнички. У том погледу, читалац ове књиге је очекивао потпуније улажење у остале факторе који су се заједно са оним војним одвијали у процесу борбе која је у Црној Гори трајала од Пете офанзиве до слободе. Међутим, Јовићевићева књига је у томе и шкрта и једнострана. Када на почетку предговора нађемо ову реченицу: „Најбоља школа ратне вјештине коју су наше војне старјешине завршиле са одличним успехом био је сам рат, односно оружани дио наше Револуције“, онда се поред осталих мисли појави и питање: да ли је Револуција дјељива? Када прочита књигу, читалац се не може ослободити утиска да то што је речено на почетку књиге није остало без утицаја на прилажење догађајима у том периоду у Црној Гори где су снаге Другог корпуса решавале иtekако крупне политичке задатке. У књизи се није изгубила политичка страна догађаја, али је то више дато са чисто војног аспекта. Није се конкретније улазило у ону страну друштвених и политичких збивања која су условљавала неке акције и дјеловала на њихов ток и исход. И сами документи, у којима има података те врсте, требало је да наведу аутора на то. Утолико теже пада када се на 228 страни, у напомени број 55, у фусноти, нађу онако важни подаци карактеристични за рад народне власти у Црној Гори. А да су те мјере биле од непосредног утицаја на јединице и њихова дејства доказ је и то што је писац нашао за потребно да докуменат о томе изнесе у наведеној фусноти. Па ипак се не може рећи да је обрада у овој књизи лишена сваког друштвено-политичког аспекта. Политичких оцјена у књизи има, и то свуда где је значај неке акције требало оцјенити и са те стране. Но, ствар је баш у томе што се не иде даље од оцјена и од напомена. А изгледа да би било још боље да се догађајима потпуније пришло баш из тог друштвено-политичког аспекта. Књига би свакако добила у вриједности да је писац потпуније захватио и још понешто од онога што даје атмосферу борбе и њених тешкоћа, а што се, стицајем прилика, не може наћи ни у заповијести, ни у извјештају, ни у оператском дневнику. Због тога је очигледно да је значење цитиране реченице из предговора имало озбиљног утицаја на концепцију Јовићевог дјела. А баш у концепцији и лежи главни узрок једностраницности у прилажењу обради догађаја у Црној Гори у том периоду.

Књига „Од Пете офанзиве до слободе“ испала је веома обимна — чистога текста скоро седам стотина страна! Могла се сажимати мијењањем пропорција између текста докумената и пишчевих разматања, затим одабирањем догађаја за обраду и целисноднијом мјером у томе докле се требало упуштати у обраду јединица (често до батаљона и чете). Да су се у тим пропорцијама компоновала поглавља и одељци, композиција књиге би била чвршћа а ток излагања компактнији. Добило би се и на континуитету и не би било онаквих наплих прекида у прелазима и оштрих граница у одељцима. Писац који има овакву лакоћу у изражавању, са приповједачким склоностима и надахнутим, рекао бих, поетским реминисценцијама, могао је са мало више труда дати компактнију цјелину дјела.

Књига је опремљена на задовољавајући начин. Истиче се пре-гледним и богатим скицама. Укусно одабране фотографије разбијају монотонију прелома и дају понешто од партизанске атмосфере. Нијесу били потребни онолики и онакви наслови којима је текст изломљен, умјесто да је подијељен на органске цјелине. Било би добро да нијесу изостали прегледи (губитака, јединица, бројног стања) који би подигли вриједност књизи и углед издавачу.

За мене је ово била корисна књига. Она упозна са догађајем, заинтересује вјешто одабраним документом, потстакне на размишљања смјелим опсервацијама и оцјенама, узбуди понеким примјером величине борбе и људи који су је водили. Али она и најтера на размишљања о методу обраде нашег Ослободилачког рата. Ако би се смјелије и упорније прилазило обради, несумњиво је да би било много више вриједних дјела о нашем рату — то је закључак који се намеће када се прочита Јовићевићева књига. А овакве књиге, које о нашем рату пишу учесници, јесу и биће значајни извори за његову потпуну историску обраду. Оне ће то бити утолико више ако аутори уз документе дају и оно што су лично доживјели, што није садржано у документу а што је од особитог значаја за разумијевање и нашег рата и докумената о њему.

IZ INOSTRANIH ARMIIA

SAD I ZEMLJE AMERIČKOG KONTINENTA

IMITIRANJE DEJSTVA ATOMSKE EKSPLOZIJE

U Armiji SAD poklanja se ozbiljna pažnja upoznavanju vojnika sa nuklearnim i termonuklearnim oružjem i njegovom eventualnom upotrebor u jednom budućem ratu. Namera je pisca ovog članka¹⁾, koji donosimo u izvodu i bez ikakvog komentara, da iznese jedan od načina kako bi se mirnodopska obuka — u vidu imitiranja atomske eksplozije — mogla izvoditi pa da vojnici dobiju, donekle, približnu sliku stvarnog dejstva tog oružja u ratu, odnosno njihovog postupka u takvoj situaciji na bojištu.

Vrlo je važan zadatak, napominje pisac na početku članka, da se prilikom svakog ispitivanja nuklearnog oružja stvori situacija koja će sadržavati što više onih opasnosti koje karakterišu atomsko ratovanje. Ujedno je potrebno da se otklove izvesne mistifikacije za dejstva nuklearnog oružja, odnosno da se skine paukova mreža sa teme o radioaktivnom dejstvu. Vojnike treba, po mišljenju pisca, približiti nuklearnom oružju i stvoriti među njima radni odnos. Veštačko stvaranje zone nuklearne eksplozije predstavlja prvi korak na tom putu.

Imitiranjem atomske eksplozije dolazi se do aktivne radnje, a ne samo do statičkog izlaganja ili prizora. Sasvim je prirodo što se te eksplozije ne mogu vršiti sa sadanjim nuklearnim oružjem i u onim razmerama koje bi bile potrebne da se sve jedinice upoznaju sa ovim moćnim činiocem naoružanja. Nastavni filmovi sa ovom temom umnogome pomažu da se dobije pretstava o svemu tome i stoga ih treba koristiti do krajnjih granica.

Međutim, sa nekoliko predavanja i filmova neće se moći, po mišljenju pisca, potpuno izvršiti ovaj zadatak — upoznavanje vojnika sa nuklearnim oružjem i njegovim dejstvom. Kao primer može da posluži slučaj nekih vojnika pred izvođenje atomske ispitivanja prilikom operacije *Sandstone* na Enivetoku 1948 godine. Bila je velika potražnja za cigaretama u vojnim kantinama. Nije bilo domorodaca sa kojima bi se moglo trgovati, niti crne berze da ma koga primami; pa, i pored toga, cigarete su trošene iznad proseka. Izvršeno je ispitivanje ovog slučaja i konstatovano da neki vojnici, radi zaštite od atomske eksplozije, oblažu svoje kratke pantalone stanjol-hartijom iz kutija za cigarete.

Pre svega, ovo nije pružalo nikakvu zaštitu. Zatim, mnoga ispitivanja na Enivetoku i u Nevadi dokazala su da vojnik može da dejstvuje na propisanim otstojanjima od atomske eksplozije bez opasnosti od ozleda i opekoština. Ono što naročito treba istaći u ovom slučaju, podvlači pisac ovog članka, jeste činjenica da su ovo bili odabrani vojnici koji su u dovoljnoj meri već bili upoznati sa nuklearnim oružjem i njegovim dejstvom. Potrebno je da se kroz obuku ljudstvo što više upozna u ovom pogledu. SAD su poklonile veliku pažnju tom upoznavanju ljudi sa nuklearnim oružjem, tako da postoji dosta korisnih priručnika i knjiga iz ove oblasti. Sav ovaj materijal treba da pruži osnovicu za obuku. Posle toga se pristupa prikazivanju nuklearnog oružja na manevrima i poligonima, sve u cilju da ljudima bude potpuno jasno da mogu opstati i pored ovog oružja, odnosno da mogu da koriste njegovu eksploziju u samoj borbi. Vojnici moraju, kako kaže pisac, upoznati nuklearno taktičko oružje kao sredstvo koje im pruža podršku, a ne kao sredstvo koje umanjuje njihovu ulogu u kopnenim dejstvima.

¹⁾ Simulating Atomic Blast Effects, by Lieutenant Colonel Robert B. Rigg, *Army Information Digest*, septembar 1955.

Postoji više vrsti imitirajućih atomske bombi koje su ispitane u SAD za potrebe vojne obuke.

Planiranje eksplozija nuklearnog oružja. — Obično se prvo počinje sa predavanjima o dejstvu, mogućnostima i ograničenjima raznih vrsta atomske eksplozije. Zatim se izlazi napolje i praktično pokazuje kako se treba zaštititi od atomskog napada i eksplozije. Tek posle ovoga dolazi upotreba imitatora nuklearnog oružja u toku taktičkih vežbi.

Pisac članka podvlači da prikazivanje mora biti očigledno. Pritom treba koristiti uočljive objekte na zemljištu (brdo, toranj i sl.) za markiranje centra eksplozije. Udaljenje između vojnika i centra eksplozije treba jasno obeležiti. Kada dođe vreme za izvođenje same imitirajuće atomske eksplozije, to otstojanje se može za nešto i smanjiti tako da vojnici ipak osete samu eksploziju. Između vojnika i centra eksplozije treba iskopati nekoliko zeklona i u njih staviti zapaljivi materijal, s tim da se on postavi i na nekoliko mesta na otkrivenom zemljištu. Eksplozija će zapaliti nezaklonjeni materijal, dok onaj u zeklonima načelno neće dohvati vatru. Ovo je, po mišljenju pisca, lep način prikazivanja zaštite koju pruža zemlja u obliku duboko iskopanih zeklona. Vrhunac obuke pretstavljava bi ova demonstracija posle koje bi se mogli upotrebiti imitatori nuklearnog oružja i za izvođenje nekih taktičkih vežbi.

U taktičkom pogledu dejstvo nuklearnog oružja treba upotrebiti razumno, a ne razbacati eksplozije kao da su u pitanju obične ručne bombe. U okviru bataljona i čete može se takođe organizovati slično imitiranje atomskog dejstva, stim da sve nuklearno naoružanje ne bude na jednoj strani.

Atomske eksplozije zahtevaju praćenje i eksplataciju. Odmah po izvršenoj eksploziji neka jedinica mora biti spremna da pode napred kroz zonu u kojoj je izvršena atomska eksplozija; ovu eksploziju mora da prati neposredno dejstvo u cilju njenog korišćenja u ofanzivne, a ako je potrebno, i u defanzivne svrhe. Ne treba dozvoliti, napominje pisac, da se razvije mišljenje da će nuklearno oružje priteći u pomoć svakoj nižoj jedinici koja je zadržana na dominirajućem položaju od strane neprijatelja ili usled prepreke na putu. Kopnene snage imaju svoj zadatak, svoju sopstvenu vatrenu moć i svoje vazduhoplovne snage i one moraju živeti i boriti se prvenstveno svojim sopstvenim snagama.

Zbog toga bi trebalo, sa puno logike i razumevanja, odrediti obim i stvoriti situaciju za »atomsku« eksploziju, obraćajući pritom naročitu pažnju na uvođenje ljudi u situaciju. Ništa ne stoji na putu da se izvede nekoliko atomske eksplozije pri rešavanju jednog taktičkog problema. Raspored nuklearnog oružja mora biti takav da eksploziju vide obadve strane, a da njeno dejstvo iskoristi samo jedna.

Oko centra eksplozije treba postaviti i maskirati materijal koji će se zapaliti od eksplozije i vatru imitatora ili drugog sredstva za paljenje. Komandiri odelenja i vodova moraju biti spremni da svoju jedinicu odmah po izvršenoj eksploziji uvedu u dejstvo. Jedno od dejstava može biti »otkloniti vatru«. Najvažnije je, po mišljenju pisca, pokrenuti vojnika i naviknuti ga na pokret odmah po eksploziji. Razumljivo je da se prioritet mora dati čisto borbenom dejstvu: vatri i pokretu. Naređenja moraju neposredno da slede eksploziji i da budu kratka i odlučna. Dovoljno je deset kilograma trinitrotoluola pa da se stvari »hipnotišuć« oblak dima. Sasvim je razumljivo da tom prilikom misli i pogledi vojnika moraju biti upereni u pravcu »neprijatelja«, a ne oblaka. Neposredno posle eksplozije svaki komandir mora izdati sledeće naređenje. Ovo izdavanje naređenja mora ići brzo, tako da »udar bombe« bude praćen »pokretom jezika«. Zato se u ovoj vrsti obuke mora preneti tempo i žestina komandi sa strojevog poligona.

Disciplina, puna snage i neposredne reakcije, mora da dominira odmah posle jezivog prizora i tišine prouzrokovane atomskom eksplozijom. Ona se, kako kaže pisac, neće roditi u haosu atomske eksplozije, već mora da bude začeta u doktrini, ona se mora roditi i sazreti na poligonima kako bi mogla živeti u borbi.

Pisac je mišljenja da i određivanje žrtava mora biti realno, zasnovano na otstojanju svakog vojnika od centra eksplozije i zaštiti koju je svaki pojedinac sebi obezbedio. Sudije moraju pre početka vežbe da pregledaju teren i skrenu pažnju na pogodna skloništa. Posebno je pitanje koje otstojanje odrediti za bezbednost od dejstva eksplozije. Ovo zavisi od vrste nuklearnog oružja i drugih faktora. Sudije

moraju odmah da izdvoje one vojнике који се налазе на откривеном земљишту и упознавају их са заштитом коју pojedincu пружају ров и друге врсте заклона.

Postoji mnogo начина да се одреде жртве, али их, по мишљењу писца, нema mnogo који су погодни за једну одређену акцију. Пritom писац предлаže један од начина, а тај је: пре него што почене вежба, сваком војнику треба дати парче хартије на којој ће стајати, отприлике, овакав текст:

Ako дође до експлозије нукларног оруžја потруди се да одмах зазмеши земљиште на 3000 m од експлозије. У лежећем ставу на откривеном земљишту на 2000 m или мање од места експлозије.

U zatvorenem tenku, kolima, zaklonu, rovu, prokopu, jarku.

Iza debelog zida, nasipa ili brda, kada ne видиш експлозију.

U лежећем ставу на откривеном земљишту на 3000 m i više od места експлозије.

U лежећем ставу на откривеном земљишту на више од 4000 m.

OSTAO SI U ŽIVOTU

Seti se svog zadatka!
Budi spreman za покрет!

U стојећем ставу на откривеном земљишту на 3000 m од експлозије.

U лежећем ставу на откривеном земљишту на 2000 m ili manje od места експлозије.

Gledao si u правцу експлозије i видео oblak.

TI SI ŽRTVA

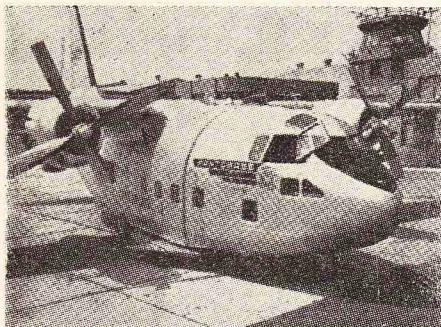
Ostani где si se zatekao!

Ne постоји nijedan način, ističe писац ovog članka, koji je potpuno ispitana, ali gornji ima to preim秉ство što ujedno i obučava i određuje жртve.

Nikada ranije kroz istoriju ratovanja војник nije bio suočen sa tako snažnim sredstvom za uništenje као што га пружа atomsko doba. Cilj svih напора u овој vrsti obuke, zaključује писац, јесте да се створе такве единице које ће са uspehom nadjačati u snazi, moći i veštini brojno jačег neprijatelja u ratu.

P. P.

AMERIČKI AMFIBISKI AVION

Za američko vazduhoplovstvo пројектована је нека врста amfibiskog aviona који је назван *Pantobase*.

Ovaj је avion u stanju да се kreće i po vodi, земљи, snegu i ledu. За нормално сletanje на земљу опремљен је уobičajеним stajnim trapom, dok за воду, sneg, led itd., има специјално израдене skije.

(*Military Review*, novembar 1955)

JUŽNOAMERIČKE DRŽAVE I PACIFIK

Očekuje се да ће се Колумбија и Костарика придružiti tripartitnom пакту у оквиру кога Чиле, Еквадор и Перу pretendују на поморску границу уdaljenu od njihovih обала читавих 200 milja.

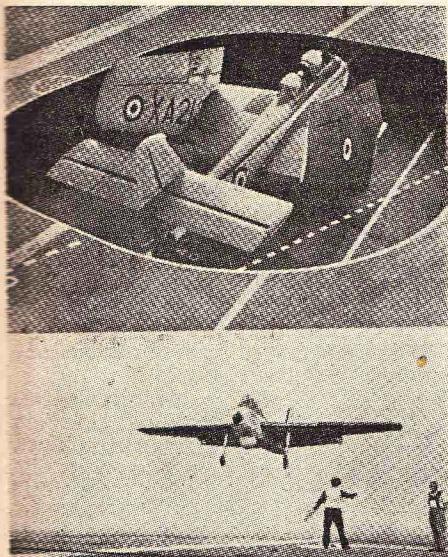
Pristupanjem Kolumbije sve bi južnoameričke države čije su obale na Pacifiku bile članice pomenutog pakta.

SAD i Britanija odbijaju da priznaju ma čije pretenzije na suverenitet nad okeanskim vodama izvan tradicionalne zone od 12 milja.

(*Military Review*, oktobar 1955)

BRITANSKA ZAJEDNICA NARODA

BRITANSKI PROTIVPODMORNIČKI AVION

Britanski najnoviji protivpodmornički avion *Seamew* prošao je nedavno kroz uspešne opite na palubi nosača aviona.

Proizvodnja ovog aviona je laka i ekonomična; ona je za jednu trećinu jeftinija od proizvodnje sličnih aviona.

Avionom se lako upravlja, a lako se i održava. Poleće sa najmanjih nosača, trgovackih brodova, ili avionskih poletnih staza.

(*Military Review*, novembar 1955)

KRATKE VESTI IZ AUSTRALIJE

Detektor za otkrivanje podmornica

Na australiske bombardere tipa *Neptune* stavljena je nova sprava za lokaciju podmornica na svim podmorskим dubinama. Javljeno je da su rezultati sa ovim detektorima na nedavnim manevrima bili veoma zadovoljavajući. Pre no što je bio opremljen ovom spravom, *Neptune* je mogao da otkrije podmornice samo kada se njihov periskop pokazivao, ili kada su bile na površini. Detalji sprave drže se u tajnosti.

Nov školski avion

Prvi avion koji će biti projektovan i izrađen u Australiji, za njeno ratno vazduhoplovstvo, biće upotrebljen kao školski avion za obuku pilota. Nazvan *Wingeel*, avion ima maksimalnu brzinu od 180 milja na čas. On treba da zameni *Tiger Moth*, avion za početnu obuku u letenju i *Wirraway*, za glavnu.

Avion ima ukupnu težinu od oko 2.000 kg.

(*Military Review*, oktobar 1955)

FRANCUSKA I ZEMLJE BENELUKSA

PROŠIRENJE NADLEŽNOSTI NAČELNIKA GENERALŠTABA KOPNENE VOJSKE U FRANCUSKOJ

Dekretom od 1 septembra prošle godine ponovo su vraćena izvesna prava i proširena je nadležnost načelnika Generalštaba kopnene vojske u Francuskoj.

Poznato je da je general de Latr, 1947 godine, bio poslednji načelnik Generalštaba kopnene vojske koji je u isto vreme imao i funkciju generalnog inspektora vojske. Posle njega došlo je ovde do izvesne podelje nadležnosti.

U novom se dekretnu najpre ističe da je dužnost načelnika Generalštaba kopnene vojske da, po ministarskom odobrenju, priprema kopnenu vojsku za izvršenje njenih raznolikih zadataka. U tom smislu u njegovu nadležnost spadaju: organizacija, mobilizacija, nastava, obuka, naoružanje i oprema, organizacija i održavanje snabdevanja. Njegova se prava sada proširuju na sve kopnene formacije, čime se one sada izuzimaju iz nadležnosti ministra narodne odbrane i oružanih snaga, zatim na kolonijalne trupe (sa izvesnom rezervom) i snage žandarmerije koje učestvuju u teritorijalnoj odbrani. To proširenje prava ide ovim dekretom još i dalje. Tako je dužnost načelnika Generalštaba kopnene vojske i da »potstiče i koordinira« rad pojedinih uprava (direkcija) i službi centralne administracije, zaduženih za podmirenje potreba armije. Rukovodioći ovih uprava i službi, zadržavajući u principu svoju nezavisnost, dužni su da rade u duhu njegovih direktiva. Svi projekti i odluke moraju prethodno da se njemu daju na mišljenje. Na taj način on je stalno u toku stvari.

Načelnik Generalštaba kopnene vojske donosi, saobrazno ministarskim odlukama, propise kojima se reguliše brojno stanje ljudstva u vojsci, zatim godišnji broj regruta, unapređenja i službe pojedinih vojnih i građanskih lica u vojsci. Kao punopravni član komisije za unapređenje, njega konsultuju prilikom raznih nazimanovanja, podrazumevajući ovde i generala, određivanja dužnosti i položaja.

Pošto ima u rukama celokupni sastav ljudstva u vojsci, načelnik Generalštaba kopnene vojske ujedno je i njen generalni inspektor. Inspекtori pojedinih rodova vojske i službi, koji su dosad bili neposredno vezani za ministarski kabinet, potčinjeni su sada njemu. Pored toga, on preuzima na sebe i rukovođenje raznim službama Generalštaba kopnene vojske, čije šefove imenuje, a ujedno rukovodi i nastavom. Zbog toga on ima za pomoćnika jednog general-majora.

Na kraju treba podvući da, i pored ovog proširenja nadležnosti i prava načelnika Generalštaba kopnene vojske, on ostaje i, nadalje potčinjen načelniku Glavnog generalštaba.

Ovaj dekret, vraćajući ponovo sva prava i vlast načelniku Generalštaba kopnene vojske, može, prema mišljenju pisca ovog članka, imati velikog uticaja na dalje jačanje francuske vojske — pod uslovom da njegove odredbe u celini budu primenjene.

(*Revue militaire d'information* od 25 septembra i
Figaro od 20 septembra 1955)

ŠVAJCARSKA

PROBLEM ŠVAJCARSKE NARODNE ODBRANE¹⁾

Pitanje narodne odbrane podjednako interesuje kako velike tako i male zemlje. Ono je uvek privlačilo pažnju i za svaku zemlju pretstavljalo specifičan problem, a danas je postalo problem prvog reda čije rešavanje zahteva naročito obimne studije, s obzirom na pojavu atomskog faktora. Shvatajući svu težinu i važnost ovog problema, i švajcarski državnici i vojnici bave se njegovim rešavanjem, uprkos tome što je Švajcarskoj zagarantovana neutralnost i što ona ima povoljan geografsko-strategiski položaj.

¹⁾ Probleme der Landesverteidigung, von Bundesrat Paul Chaudet, *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift*, jun 1955.

Tako je državni savetnik Pol Šode, šef Federalnog vojnog departmana, izneo na glavnoj skupštini društava švajcarskih oficira probleme narodne odbrane u Švajcarskoj.

*

U početku predavač napominje da će izneti planove i ideje državnih savetnika i načelnika departmana odgovornih za narodnu odbranu, da su prilike u kojima oni imaju da rade protivrečne: s jedne strane, narod je uznemiren zbog moguće ratne opasnosti, a sa druge, treba se suprotstaviti opasnosti da ova uznemirjenost ne ustupi mesto neopravdanoj bezbrižnosti.

Predavač naglašava da je zategnutost u opštoj svetskoj situaciji u izvesnom stepenu popustila, ali to još ne znači kraj hladnog rata, jer mnogi osnovni problemi ostaju i dalje nerešeni. Kod velikih sila i njihovih saveznika ne mogu se utvrditi znaci radikalnog popuštanja u vojnim naporima; jer smanjenje roka služenja u pojedinim zemljama nije za to dovoljan dokaz.

Danas se oružje, nastavlja predavač, stvara manje kvantitativno nego k v a l i t a t i v n o, a t. zv. »konvencionalno« oružje prezentuje još uvek bitni sastavni deo vojne jačine pojedinih zemalja, tako da bi u početku rata ono igralo značajnu ulogu. No, danas se ratni obračun ipak ne može zamisliti bez taktičke i strategiske uloge čitavog niza novih borbenih sredstava kao što su: atomsko oružje, dirigovani projektili, rakete i roboti svih vrsta.

Predavač ističe da se veliki broj država još nije prilagodio novim zahtevima nametnutim razvojem posleratne tehnike. Uvođenje novog oružja nameće svuda slične probleme, a još nigde nisu nađena zadovoljavajuća rešenja. Za reorganizaciju Armije, nametnuto razvojem novog oružja, pojavljuju se sledeći problemi: vatrema i udarna snaga; velika pokretljivost; raščlanjivanje jedinica i podešavanje njihove međusobne veze da bi se preživelo dejstvo atomskog oružja.

Što se tiče samih jedinica, vrše se pokušaji sa mešovitim jedinicama velike pokretljivosti, s tim što se postavlja pitanje najboljeg ostvarenja ove pokretljivosti: sa zemaljskim vozilima ili helikopterima. Predavač naglašava da je švajcarsko Savezno veće, u odgovoru na izveštaj generala, navelo »da lake brigade treba preobraziti u udarne jedinice snabdevene tenkovima i motorizovanim protivavionskim oruđima, a da tenkove u prvoj liniji treba smatrati kao PT oruđa«; u isto vreme ono je postavilo načela švajcarske strategiske defanzive, taktički aktivne odbrane, obaveze da se oslanja samo na sopstvena sredstva i da Armija bude u svaku dobu u pripravnosti za angažovanje u ratu. Na kraju je pomenuta i upotreba atomskog oružja, a s tim u vezi i uslovljeno raščlanjivanje jedinica; istaknuta je i potreba studija o atomskoj energiji i zaštiti civilnog stanovništva.

U Zelenoj knjizi iz 1953 godine istaknuta je potreba za modernizovanjem naoružanja, uvođenjem tenkova, ojačanjem avijacije, kao i povećanjem gotovosti Armije. U srazmernom kratkom vremenu bili su zauzeti protivrečni stavovi. Mnogi švajcarski viši oficiri zastupali su često različita mišljenja, a većini Švajcaraca bilo je nejasno dejstvo atomskog oružja. Na polju vazdušne zaštite nedostajali su jedinstveni propisi, a delatnost starijih godišta, za izvršavanje raniye manje važnih zadataka, zauzela je prvo mesto, zajedno sa borbenim zadacima trupa na frontu.

Autor smatra da je važno da se postojećoj organizaciji u najvećoj meri pokloni delotvorna sila, dokle god je ona na snazi. Ako bi švajcarski narod utvrdio da postoje oklevanja i sumnje u Armiji, a naročito u oficirskom koru — što je, nažalost, već bio slučaj, to bi povećalo zabunu kod onih koji se trude da budu načisto sa sadašnjim stanjem i držanjem. Predavač podvlači da švajcarska iskustva iz poslednjih godina i očigledne protivrečnosti u međunarodnoj politici zahtevaju naročite napore za uspostavljanje tesnog kontakta između vojske i naroda, pri čemu treba obratiti naročitu pažnju na obaveštavanje.

Oficirima — divizijskim i brigadnim komandantima — davaće se obaveštenja o problemima kojima se bavi Komisija narodne odbrane putem armiskih izveštaja, zatim putem predavanja i vežbanja da bi se utvrdila i načela upotrebe oružja. Obaveštavanje civilnog stanovništva treba vršiti putem štampe. U ovom smislu ispitujte se reorganizacija dotične službe saveznog Vojnog departmana, da bi ova u svaku dobu bila u stanju da orijentise švajcarsku javnost. U ovom cilju treba unapred predvideti dve vrste mera: jednu, da se odgovori na kritiku u svakom pojedinom

slučaju i da se isprave lažni ili tendenciozni izveštaji; drugu, da se narod kroz dobro pripremljena obaveštenja orijentiše po pitanjima opšte prirode, a na osnovu temeljnog poznavanja materije. Za ovo se dopisnici Savezne skupštine, kojima ovi zadaci u prvom redu pripadaju, moraju smatrati saradnicima.

Predavač smatra da ograničenje vojnih napora, nezavisno od finansijske strane, ima za posledicu nazadovanje nivoa obuke, a pre svega pretstavlja veliku opasnost jer smanjuje gotovost u vremenu napada. U daljem izlaganju po ovom pitanju on zaključuje da, dokle god ne budu postojale istinske garancije za mir, dokle god ne bude efikasno dejstvovao jedan svetski kolektivni aparat sigurnosti, za Švajcarce može da važi samo jedno, a to je obezbeđenje privredne i vojne baze narodne odbrane.

Prelazeći na pitanje reorganizacije Armije predavač ističe da će ona izazvati iste izdatke — ako ne i više — kao i oni iz poslednjih godina. Zato treba zahtevati da ta reorganizacija zajemči najcelishodnije i najbolje moguće korišćenje sredstava stavljenih na raspolaganje. Postoji mišljenje da je Švajcarska armija suviše glomazna i velikog brojnog stanja i da ima organe koji ne odgovaraju borbenim jedinicama. Prema tome, jedan od zadataka jeste da se preduzme izdavanje potrebnog i onoga što je samo korisno. Verovatno da ništa nije nekorisno, ali možda nije sve neophodno.

Pred švajcarsku narodnu odbranu, jedini i pravi problem koji se postavlja jeste onaj o Armiji — da ona bude sposobna da ispunji svoje zadatke. Sadašnja organizacija Armije zasniva se na konцепцијama narodne odbrane iz 1950. Istina, mnoge stvari koje su važile pre pet godina imaju još punu važnost, ali isto tako mnoge su od njih već zastarele.

Postavljajući pitanje kako стоји sa opštom konцепциjom narodne odbrane, predavač ujedno i odgovara da će ova konцепциja biti opširno prožeta kroz sistem Armije, kroz službene dužnosti, kroz prostranstvo i obim zemljišta i kroz tesne odnose između naroda i vojske. Jedno je tačno, a to je da švajcarski narod nikad ne bi bio saglasan sa nekom vrstom delimične kapitulacije, koja bi se sastojala u tome da se odbrana ograniči na o d b r a n u r e d u t a, koja isključivo znači samo simboličnu akciju kojom bi se žrtvovao najveći deo stanovništva i najbitniji izvori zemlje. Izgled na mogući atomski rat nipošto ne uzima osnovnim švajcarskim konцепцијama njihovu vrednost.

Kod problema osnovne konцепциje švajcarske odbrane nameće se u prvom redu pitanje kako njena Armija treba da bude pripremljena i obučena za ispunjenje svojih zadataka.

Predavač ističe značajna poboljšanja švajcarskih metoda obuke kojima se koristi i inostranstvo. Sada se ispituje kako da se olakša obučavanje kadra, da bi se na taj način on unapredio. Dalje, ukazuje i na kvalitet oružja; no, odnos između privatnog i državnog pogona mogli bi ubuduće da nađu na povećane teškoće, pošto je Armija danas sa opremom snabdevana, a program proizvodnje je po obimu opao. Ne može se doneti opšte važeće pravilo da li da se pri izradi oružja da prvenstvo saveznim ili privatnim pogonima, jer je činjenica da danas postoji i jedno i drugo.

Kao na dalju pozitivnu činjenicu predavač ukazuje na postojeći sistem mobilizacije, tj. na njenu brzinu i mogućnost brze gotovosti svakog pojedinca. Podelači takođe značaj švajcarskih materijalnih i prehranbenih rezervi koje, u težnji da se budžet rastereti, ne smeju više biti dalje smanjivane. Broj i decentralizacija sklađista, kao i sistem rekvizicije, osiguravaju snabdevanje i pod teškim okolnostima.

Predavač smatra da treba istaći i vrednost stalnih utvrđenja koja su izrađena programom naoružanja; jer, ma kako izgledao atomski, biološki, ili hemiski rat, ono što je izgrađeno u stenama održaće nesumnjivo trajnu vrednost. Najzad, značajnu stranu Švajcarske armije pretstavljaju i vojničke tradicije, ljubav narcda prema Armiji, koja se ispoljava u razočaranju svakog mладог čoveka koji nije oglašen sposobnim za službu.

Bilans aktivne strane ima čvrstu osnovu, koju sačinjava dragoceni kapital tehničke, duhovne i materijalne vrednosti. Ali svaki bilans ima i svoju pasivnu stranu. Ona se u prvom redu sastoji u snazi i veličini Armije, čije je brojno stanje u odnosu na državnu teritoriju i broj stanovništva vrlo veliko. To neprestano povećanje brojnog stanja može se objasniti opštim švajcarskim odbranbenim konцепцијama i zbog mogućnosti jednog totalnog rata.

Miliciski sistem i sistem opšte vojne obaveze koji se razvio od osnovnog načela jednakosti svih građana pred zakonom, doveli su do toga da je otežano rešavanje organizacionih pitanja i pitanja brojnog stanja. Neke brze promene u izgradnji Armije ne mogu doći u obzir, jer to spada u kompetenciju Parlamenta i naroda. Međutim, ova sporost ima i koristi jer je garancija sigurnosti i kontinuiteta.

U organizacionom, tehničkom i taktičkom pogledu, nastavlja predavač, Armija stoji onako kao što je bila 1950. Na osnovu pouka iz poslednjeg rata i s obzirom na odbranbeni sistem koji je pod pritiskom dogadaja morao biti usvojen, učinjena je izvesna reorganizacija, ali se ne može tvrditi da je Armija danas tako organizovana kako bi to trebalo da bude — s obzirom na savremeni rat.

Predavač naglašava da sve što je napred izneo dovodi do zaključka da Švajcarska armija, iako ne zadovoljava sve današnje zahteve, ipak je celishodno oformljena. U svakom slučaju, preduzete promene ne smeju ni jednog trenutka oslabiti postojeći organizam. Priprema jednog radikalnog preobražaja zahteva u prvom redu određivanje pravca kojim bi trebalo da se ide. Ovo je odlučivanje sva-kako potrebno, uprkos tome što osnovne koncepcije švajcarske narodne odbrane ostaju nepromenjene i što zadatak Armije u atomskom ratu ostaje isti, kako je to bilo i u prošlosti. Prema tome kakvo je stanje u Švajcarskoj, može se razmatrati angažovanje jedne masovne armije, koja bi bila izrazito poljskog karaktera, sa raznolikim i jako raščlanjenim naoružanjem. U osnovi, radi se o načelu koje je već dosad postojalo, kad je održavano brojno stanje Armije od 800.000 ljudi i naoružanje od 8-14 različitih oružja od pešadijske čete do pešadijskog puka. No, ovakav sistem, na pomolu atomskog oružja, kao što je već rečeno, ne može više da ostane na snazi.

Da bi se stalo na put prodorima i da bi se otstranili upadi u odbranbeni raspored, moglo bi se predvideti formiranje poljske armije čije bi se pokretne i sa jakim vatrenim naoružanjem rezerve mogle brzo uvesti. Vatrena snaga i potkrepljivost mogu se znatno pojačati, uprkos smanjenju brojnog stanja. — Kretanje i angažovanje ove armije bilo bi štićeno mnogobrojnim vazduhoplovstvom, a bilo bi osigurano i ojačano graničnom zaštitom. Smanjenje brojnog stanja moglo bi da koristi da ojačanje drugih delova armije, kao i da eventualno stavljanje ljudi na raspoloženje onim organizacijama na koje je preneta zaštita civilnog stanovništva.

Pročišćavanje načela za angažovanje armije, ističe predavač, iziskuje prirodno mnogobrojne i temeljne studije. One se odnose na sve probleme koji se postavljaju zbog moguće upotrebe atomske i hidrogenske bombe, na upravo opisanu reorganizaciju vojske, na saradnju između kopnenih jedinica i vazduhoplovstva, na usavršavanje inžinerijskog materijala, kao i na podelu zadataka vazdušne odbrane između vojnih i civilnih instanci.

Uskoro će se moći uporediti različiti planovi koji se danas nalaze u radu. Ima se osećaj da će se između odgovornih vojnih rukovodilaca bez velikih teškoća postići saglasnost po tome kako Armija ubuduće treba da bude oformljena. Bitno je da će se stvoriti jedno trajno delo u kome će se ostvariti pravilno shvaćena načela — nezavisno od promena koje će se uvek pojaviti na polju oružane tehnike. Ovako je postupljeno i kod utvrđivanja.

Na završetku predavač navodi da je ovim osvrtom pomenuo samo glavne crte programa koji je tek u začetku. Treba biti na oprezi da se njegovo dejstvo ne koči. Razumljivo je da će finansijski problemi stvarati teškoće. Staviće se pitanje da li treba rasteretiti vojni budžet, ili ga ostaviti u današnjem stanju, ili pak predviđeti mogućnost njegovog pojačanja.

Danas je još prerno odgovoriti na jedno takvo pitanje, jer se ne raspolaže svim potrebnim podacima. Kad bi se uprkos toga htelo da pokuša da se ovo oceni sa čisto političkog stanovišta, podvlači pisac, moglo bi se reći sledeće:

— Ukoliko povećanje vojnog budžeta bude usvojeno, bilo bi najprostije Armiju pojačati, a ne menjati joj strukturu. Bilo bi dovoljno, od izvesnih jedinica koje bi se mogle rasformirati, preuzeti sastav da bi se jedinicama nove formacije stavilo na raspoloženje potrebljno ljudstvo. Ali jedan takav postupak ne bi bio štetan samo zato što je skup, nego i zato što bi se ona šteta koja se danas već karakteriše kao pasivna stavka švajcarskog budžeta još više povećala, a to je jačina i proširenje Armije. Prema tome, to ne bi bilo rešenje.

Predavač zaključuje ukazivanjem da su današnji događaji na polju međunarodnih odnosa utoliko dobrodošli ukoliko pokazuju vrednost tradicionalne politike švajcarske neutralnosti. Međutim, ono što se danas u svetu dešava ne sme zato za Švajcarce da bude mekan jastuk za odmor, već im stavlja u dužnost da se late onih mera koje su potrebne da njihova neutralnost bude poštovana. Predavač je ubeden da ako se vojna sredstva prilagode zahtevima vremena, Švajcarci će i pred opasnošću jednog svetskog rata moći da očuvaju položaj koji je njihova zemlja uzimala.

Na zaključku predavač upućuje trupama, kao i celom narodu apel da je potrebljeno menjati strukturu Armije, kako bi se ovaj cilj ostvario. Narod treba za to da dâ svoju saglasnost. On će sigurno razumeti ove surove potrebe i besumnje će se složiti u tome da bi bilo bolje nemati Armiju, nego tražiti od švajcarskih sinova da se bore pod uslovima u kojima njihovo učešće unapred znači nepotrebne žrtve.

*

Smatram da je prikazan članak interesantan ne samo po tome što se iz njega vidi kako Švajcarci gledaju na problem narodne odbrane, a u vezi s tim i na reorganizaciju Armije u uslovima postojanja nuklearnog oružja, već i po tome što se ovim pitanjem bavi baš Švajcarska, zemlja čija je neutralnost zagarantovana i poštovana od pre 100 i više godina i zemlja čiji sam geografski položaj pruža izvesne sanse da neće ući u vrtlog eventualnog novog rata.

Članak doduše nije konkretn u čemu i kako se preduzima željena reorganizacija, što je i razumljivo, ali ipak daje dosta podataka o problemima o kojima treba voditi računa pri rešavanju problema narodne odbrane uopšte.

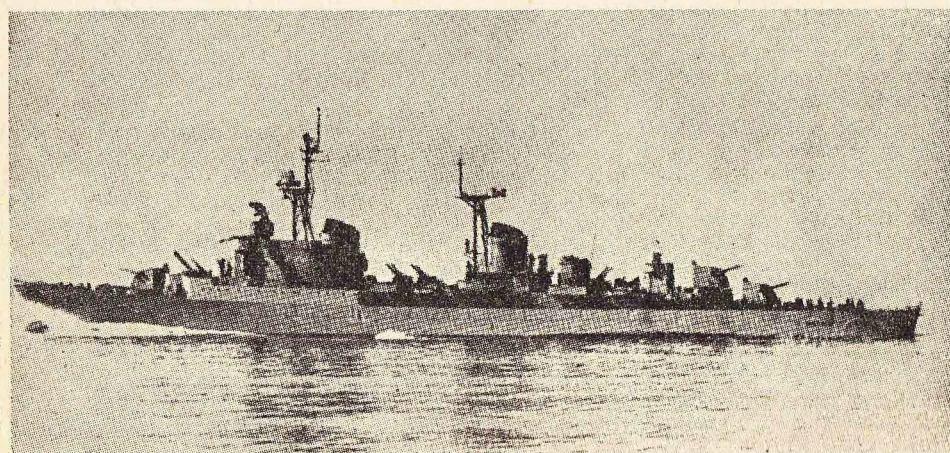
D. L.

ITALIJA

NOVI RATNI BRODOVI ITALIJANSKE MORNARICE

Italijanski eškortni brod *San Giorgio* nastavlja sa uspešnim probama svojih novih pogonskih strojeva koji su dosada već uspeli da prebace 39 čvorova na sat.

San Giorgio je ušao u brodogradilište 1939 pod imenom *Pompeo Magno*. U vodu je spušten 1941, a njegova rekonstrukcija započeta je 1953 godine. Pripada klasi 12 malih, lakih krstarica, od kojih danas postoje još samo 4 i to: *Guichen* (ranije *Scipione Africano*) i *Chateaurenault* (ranije *Attilio Regolo*), uključene sada

u francusku mornaricu, *San Giorgio* i *San Marco* (ranije *Giulio Germanico*), koje se uđa dovršavaju u italijanskim brodogradilištima.

Trup broda i pogonski strojevi kod ova dva zadnja istovetni su sa onima kod *Guichen-a*, mada im je naoružanje različito:

*Chateaurenault
Guichen*

- 6 topova 105 mm na 3 dvostruka lafeta (bivši nemački topovi)
- 10 topova 57 mm *Bofors* na 5 dvostruktih lafeta
- 12 torpednih cevi za dejstvo protiv podmornica
- 2 bacača
- 1 bacač granata
- Elektronski uređaji francuskog porekla

*San Giorgio
San Marco*

- 6 topova 127 i 38 mm na 3 duple turele (ustupljeni od strane američke mornarice)
- 20 topova 40 mm (2 dvostruka i 4 četvorostruka lafeta)
- 1 bacač raketa za dejstvo protiv podmornica na prednjem delu broda
- 4 bacača
- 1 bacač granata
- Elektronski uređaji američkog porekla

Eskortni brod *Indomito* spušten je u vodu 7 avgusta prošle godine iz brodogradilišta u Livornu. Njegove su karakteristike sledeće:

— Deplasman	— — — — —	2.700 t — 3.600 pri punom opterećenju
— Dimenzije	— — — — —	122,43 m x 13,10 m
— Jačina pogona	— — — — —	60.000 KS
— Maksimalna brzina	— — — — —	34 čvora (32 pri punom opterećenju)
— Naoružanje	— — — — —	4 topa 127 mm na dve duple turele 16 PA topova 40 mm 1 bacač raketa za dejstvo protiv podmornica 4 bacača 1 bacač granata

Jedan drugi eskortni brod istog tipa, *Impetuoso*, još je u izgradnji. Pomorska brodogradilišta u Monfalkoneu isporučila su italijanskoj mornarici, 1 avgusta prošle godine, *topovnjaču 490*. To je prvi ratni brod izgrađen u ovim brodogradilištima po svršetku rata. Ustvari, radi se o jednoj velikoj i brzoj vedeti čije su karakteristike sledeće:

— Deplasman	— — — — —	150 tona
— Dimenzije	— — — — —	38 m x 5,75 m
— Brzina	— — — — —	38 čvorova
— Naoružanje	— — — — —	2 topa 40 mm 2 torpedne cevi 450 mm

(*La Revue maritime*, oktobar 1955)

ZAPADNA NEMAČKA

PONOVNO OBRAZOVANJE I SASTAV ZAPADNONEMAČKE MORNARICE

Prema Pariskim sporazumima, Savezna Republika Nemačka dobila je pravo da ponovo formira mornaricu stim da deplasman pojedinih plovnih objekata ne može preći 3.000 tona, odnosno da pojedinačna tonaža brzih vedeta, brodova za iskrčavanje, minopolagača, minolovaca i podmornica ne sme ići preko 350 tona. Prema postojećim programima nova mornarica Zapadne Nemačke treba da broji oko 250 plovnih objekata sa nekih 20.000 ljudi.

Pomorske baze za novu mornaricu biće izgrađene u Kili, Flensburgu, Kappelnu, Kukshafenu, Vilhelmshafenu i Emdenu. Predviđa se da će nova zapadno-nemačka mornarica tesno saradivati sa danskim i norveškim mornaricama. Prema dosada utvrđenom programu zapadnonemačka mornarica će raspolagati sledećim plovnim objektima, ne računajući pomoćne:

Vrsta	Broj	Pojedinačna tonaža	Ukupna tonaža
Minolovaca	16	750	12.000
Minolovaca	36	160	5.760
Eskortnih brodova	18	1.400	25.200
Brzih motornih čamaca	36	140	5.040
Torpiljarki	12	1.900	22.800
Podmornica	12	350	4.200
Brodova za iskrcavanje	30	350	10.500
Minopolagača	2	2.500	5.000
SVEGA:	162		90.500

Pored ovoga, predviđeno je i 30 aviona za pomorsko izviđanje i 24 za protivpodmorničku borbu.

(*Rivista marittima*, oktobar 1955)

SSSR

NOVI SOVJETSKI RAZBIJAČ ATOMA

Prema nekim podacima, u SSSR se bliži kraju izgradnja najvećeg postroja za razbijanje atoma koji postoji na svetu, dvaput moćnijeg od onoga koji je nedavno dovršen u SAD i koji već ima džinovske razmere.

Ovaj novi sovjetski razbijач atoma usmerava protone na njihove ciljeve sa ogromnom energijom od 10 milijardi elektron-volti. — Ove mašine služe kao »kosmički mikroskop«, za ispitivanje unutrašnje citadele materijalnog sveta.

U SAD kosmotron u Brukhhevnu ima snagu od 3 milijarde elektron-volti, a bevatron na Kaliforniskom univerzitetu razvija snagu od najviše 6 milijardi elektron-volti.

(*Military Review*, novembar 1955)

BLISKI I SREDNJI ISTOK

POBOLJŠANJE SAOBRAĆAJA NA SUECKOM KANALU

S obzirom na to da je Suecki Kanal suviše uzan i ne odgovara savremenom brodskom saobraćaju, na njemu će se izvesti radovi za ozbiljno poboljšanje. Pošto je u toku posleratnih godina na Kanalu od 103 milje saobraćaj znatno povećan, dolazilo je do ozbiljnih zakrčavanja, a pored toga, izgradnja brodova koji su imali veću širinu nije više odgovarala širini Kanala (197 stopa = oko 60 m).

Da bi se stvar popravila, Društvo Sueckog Kanala pokrenulo je program poboljšanja u vrednosti od 22 miliona dolaru. U cilju rasterećivanja saobraćaja izgrađena su dva nova kanala za mimoilaženje brodova. Jedan od njih nalazi se bliže severnom, a drugi južnom izlazu. Treći, srednji prolaz, služio je u toku protekle četiri godine.

Ova dva nova prolaza omogućiće da kroz Kanal dnevno prođe prosečno 48, umesto dosadašnjih 36 brodova, sa maksimumom od 60 brodova.

Pre rata je taj dnevni prosečni iznos bio svega 14 brodova.

Po novom sistemu, brodovi će morati da plove u konvojima. — Pored pomenuta dva prolaza, i sam kanal biće na izvesnim mestima proširen i produbljen na više od polovine svoje dužine, da bi se time omogućio prolaz brodova koji gase 36 stopa (oko 12 m).

(*Military Review*, septembar 1955)

DALEKI ISTOK

RAZVOJ INDISKE RATNE MORNARICE

Indiska ratna mornarica dobiće — u toku narednih šest godina — više od 20 novih ratnih brodova iz Britanije.

Prvi od tih brodova — 2 obalska čistača mina — trebali su da stignu u Indiju već pre oktobra 1955. — Među novim brodovima biće i jedna krstarica. Svi dosadašnji indiski ratni brodovi biće ovim isporukama zamenjeni, izuzev 3 razarača.

Bivši načelnik indiskog Pomorskog generalštaba, britanski admiral Pizi, izjavio je na oproštajnoj konferenciji za štampu da će krstarica *Mysore*, raniji britanski brod *Nigeria* (ali potpuno obnovljen) postati indiski admiralski brod. 12 protivpodmorničkih brodova i protivavionskih fregata, 8 obalskih čistača mina i izvestan broj istih manjih jedinica biće takođe predati Indiji.

Admiral Pizi je izjavio da je u toku prošlih sedam godina većina britanskih oficira u Indiskoj mornarici bila zamenjena Indijcima, te danas ostaju samo dva viša britanska oficira — načelnik Pomorskog generalštaba i admirал — komandant indiske pomorske flote. No, i oni će u doglednom vremenu biti zamenjeni Indijcima.

(*US Naval Institute Proceedings*, septembar 1955)

INDIJA UVODI METARSKI SISTEM

U okviru svojih planova za modernizaciju industrije i trgovine, Indija će usvojiti metarski sistem za mere i težine. Dosada su u raznim mestima postojali razni sistemi mera. — Ovim promenama u merama prethodiće decimalizacija indijskog novca. Smatra se da će za sprovodenje svih ovih promena biti potrebno oko 10 godina.

Očekuje se da će ovaj korak imati veliki uticaj na druge aziske zemlje, koje takođe razmatraju uvođenje promena u svojim sistemima za mere i težine.

(*Military Review*, septembar 1955)

INDISKA RAFINERIJA NAFTE

U Rajkotu, u indiskoj državi Sauraštri, dovršeni su planovi za izgradnju rafinerije nafte, koja će stajati oko 31,5 miliona dolara i imati kapacitet od 1,500.000 tona sirove nafte godišnje.

Rafinerija će biti izgrađena u Bhavnagaru, luci u Kambejskom Zalivu. Upotrebljavaće iransku naftu, a izgleda da će iranska vlada učestvovati u investicijama na ostvarenje ovog projekta. Ovo je već četvrta rafinerija u ovoj zemlji i prva kojom će upravljati isključivo Indijci.

(*Military Review*, oktobar 1955)

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

General Paolo Supino: POGLEDI NA MODERNI RAT¹⁾

Ova knjiga privlači pažnju svojim naslovom i ličnošću autora. U četrnaest članka, sistematizovano po paragrafima, autor-komandant italijanske Ratne škole, razmotrio je faktore koji po njegovom mišljenju pretstavljaju čvorne probleme za studiju i razumevanje savremenog rata.

Prikazujući ovo delo, iznećemo u najkraćim potezima neke postavke i gledišta, koji su najreljefnije istaknuti i načroćito podvučeni.

Postavljajući pitanje o kakvom se zapravo ratu radi, pisac odgovara da se radi o takvom ratu koji će biti znatno drugičiji nego oni prošli. U Prvom svetskom ratu vojske su maršovale ka bici. U Drugom su takođe maršovale, ali dok se veliki deo kretao drumovima, manji je već bio premešten vazdušnim putem. U Trećem, pak, svetskom ratu, čitavi armiski korpsi stizaće na bojište vazduhom i snabdevaće se istim putem. Ovaj metod transporta uticaće na samu dinamiku operacija i zahtevaće primenu najmodernejše tehnike transporta. Promene u strategiskim i taktičkim situacijama biće još brže i složenije. Korišćenjem treće dimenzije ratna dinamika znatno će porasti, a ovo će zahtevati rešavanje novih problema na svim stepenima hijerarhije. To je osnovna postavka od koje pisac polazi u daljim razmatranjima. (Ona je u skladu sa postavkama koje je već dao Fuller u pogledu perspektiva vazdušnog transportovanja, u svom delu *The second World War*, analizirajući događaje u Drugom svetskom ratu i mogućnosti bliže perspektive.)

Problemu doktrine pisac prilazi sa aspekta da »danас u pogledu formulisanja doktrine, manje-više sve armije (iz teksta se vidi da se misli uglavnom na zapadne armije) pade od iste bolesti, a ta

bolest ima svoje uzroke i korene u pomajkanju linija i smernica, jasnih i odlučnih, koje mnogi naslućuju, ali je malo onih koji ih usvajaju«. Pisac smatra da problemi koji se odnose na organizaciju moderne oružane sile, a ustvari su zajednički svim zapadnim armijama, otvaraju široke vidike i zahtevaju obimnu aktivnost u svakom pogledu. Problem doktrine razmotren je i sa teorijske strane, pri čemu se ukazuje na protivrečnosti gledišta kod različitih vojnih autora i teoretičara. Iznoси se mišljenje da je doktrina, ustvari, vrsta kodifikacije usmerenе na to da reguliše operativnu delatnost. Jedna vojna doktrina, strategiska ili taktička, sadrži suštinske ideje koje treba da posluže kao putokazi oružanim snagama, u ratu — za dejstvo, a u miru — za obuku. Ona nije nikakav recept za postizanje uspeha u operacijama i ne može to da bude iz prostog razloga što takvi recepti ne postoje. Ona se konkretizuje u nekoliko logičnih principa proverenih na praksi i trudi se da definije specifičnu tehniku rata, saglasno ciljevima i mogućnostima u duhu jednog određenog političko-socijalnog organizma i u određenom istoriskom momentu. Izgradnja vojne doktrine prestavlja, dakle, suštinski zadatak. (Iz izlaganja se, mogli bismo reći, ogleda tendencija da se ukaže na aspekt rata u okviru potreba izgrađivanja zapadnih armija, a posebno italijanske — sa čitavim nizom specifičnih problema.)

Prilazeći pitanju ratnih principa, pisac daje vidno mesto teoriskim razmatranjima i ukazuje na različita gledišta, nastojajeći da im nađe pravo mesto uopšte, a posebno s obzirom na stvarnost modernog rata koju sagledava. On ukazuje i na opasnost shvatanja principa kao recepta i argumentovano objašnjava svoje gledište. Principi koji »pretenduju da budu usmeraci ratnih dejstava« pretstavljaju ustvari ograničen broj recepta koji vredne više kao saveti nego kao zakoni. Zbog toga pisac preporučuje da se u operativnoj oblasti radije upotrebljavaju izrazi

¹⁾ Generale Paolo Supino: Aspetti della guerra moderna, izd. *Rivista Militare* u posebnoj knjizi, 1952.

kao »norme« i »postavke«. Pritom i sam ističe neke postavke, kao što su:

— da je strategija naše epohe ustvari strategija interkontinentalnih koalicija, svetskih razmara;

— da prostor i sredstva, potrebni za pobjedu u ratu svetskih razmara, prelaze mogućnosti većeg broja država koje dolaze u obzir.

Iz odeljka o principima vidi se gledanje pisca na celovitost rata u okviru određenog bloka država.

Govoreći o uzrocima rata pisac daje dosta mesta teoriskim razmatranjima. Pri tretiranju pojma pravednog i nepravednog rata on se zadovoljava citiranjem Cicerona i Monteskijea. Zastupa gledište da su ratovi sukobi ideologija (ovo je tezu razradio i Fuler, u pomenutom delu). Smatrajući da su posle Drugog svetskog rata brojni i teški problemi ostali nerešeni, što opravdava strahovanje od novog svetskog požara, pisac navodi i sledeće: »Pošto su ratovi obično uvek ratovi ideologija, može se smatrati sigurnim da se sve više nazire tendencija ka pobedi ideje, pri čemu se protivnik prisiljava da prihvati novo »Vjeruju ili obratno. Ne može se isključiti mogućnost da će se jedan narod ili više njih, čitava jedna civilizacija, naći jednog dana u situaciji da kao poslednji adut uzmu u ruke oružje. — Polazeći sa ove platforme i ne ulazeći u sve probleme savremenog društveno-političkog razvitka, probleme agresije, razvoja međunarodnih odnosa u svetu Ujedinjenih nacija i narastanja naprednih snaga, to jest dinamike razvoja društva uopšte i odgovor na pitanje o uzrocima rata ostao je svakako nepotpun, bez obzira na društveno-političko gledanje samog autora.

Posebna glava knjige posvećena je razmatranju t. zv. »opštih ideja«, ili »opštih parola«, u kome se autor dokumentovano i interesantno bori za jasne pojmove i realna shvatanja o pojedinim pitanjima rata, protiv zanošenja izvesnim idejama i parolama, što je obično više od štete nego od koristi. Tako se često stara izreka, da je istorija učiteljica života, shvata idealistički na štetu suštine. Često nema jasnih pogleda na pojedina ratna sredstva, te se ona ili potcenjuju ili precenjuju; ovde pisac ukazuje na razna i često raširena shvatanja o prednosti vazdušnih, odnosno, pomorskih snaga i prioritetu u njihovom razvitku. Isto tako ističe važnost pravilnog shvatanja odnosa čoveka i tehnike, ukazujući na različita gledišta po pitanju tog odnosa. Na ovom

se pitanju zadržava, i u odeljku u kome govori o moralnim vrednostima i materijalu; suočava gledišta Fulera o nadmoćnosti tehnike i Ardan de Pika o vrednosti čoveka, i zaključuje da ne postoji pobjeda materijala nad čovekom i kao posledica toga negiranje vrednosti morala, već samo nadmoćnost materijalnih sredstava nad masom ljudi — u onim armijama gde ljudi postaju robovi mašina. Pisac takođe ukazuje na idealističke parole o pešadiji (»kraljica bitke«, »rod koji se žrtvuje«, »rod mučenik« itd.), koje mogu dovesti do prenebregavanja mera da se taj rod učini u svakom pogledu potpuno sposobnim za izvršavanje svojih teških zadataka. Smatra da, boriti se protiv tih štetnih parola, znači boriti se protiv sofizma u korist istinske logike.

U nekoliko glava pisac razmatra problem organizacije kopnene armije. Pre svega, on ističe važnost pravilnog odnosa između ideja i organizacije. Razmatrajući tehnički progres i rat, on ukazuje na ogromne materijalne probleme koji proizlaze iz motorizacije i mehanizacije. (Jedna oklopna brigada ima oko 1.300 motornih vozila sa ukupnom moći od oko 125.000 KS, a potroši za jedan dan operaciju 60.000 litara goriva. Jedna oklopna divizija broji do 2.500 vozila i potroši dnevno oko 100.000 litara benzina.) U pogledu problema organizacije trupnih jedinica, pisac ukazuje na potrebu pokretljivosti, brzine, lakoće. U razmatranju pešadije posebno dodiruje problem suštine taktičkih i borbenih grupa, kao i pitanje podešnosti četvorne podele u tom redu. Baveći se pitanjem tehničkog progrusa i strukture rata, pisac ukazuje na to da tehničko iznenadenje započinje u laboratoriji, produžava se u fabrikama i završava na bojnom polju. Pisac dalje podvlači tezu da će rat, uvez u celini, dobiti ustvari naučnici. Pritom ukazuje na mogućnosti i perspektivu zamene čelika aluminijumom.

U pogledu strukture armije budućnosti, pisac ističe prednosti koncepcije o maloj, savršeno obučenoj armiji specijalista. Moderna kopnena armija ne treba da ima mnogo nepotpuno naoružanih i opremljenih ljudi, već mnogo efikasnije tehnike, posluživane od striktno određenog i neophodnog broja specijalista. Osnovna teza za uspeh u savremenom ratu koja privlači jeste, po mišljenju pisca, pobjeda u prvoj rundi, odnosno preduzimanje svih mogućih mera da se ne izgubi ta prva runda. Prema tome, indikacija za usmeravanje or-

ganizacije mirnodopske armije trebalo bi da bude da se stvori najefikasnija snaga za neposrednu i neodložnu upotrebu. To bi bio njen suštinski zadatak. Sa naslonom na ovu armiju koja bi imala da snosi početni teret rata, treba da se u početku i toku rata razvije proizvodnja (koja u miru ne može sve da pripremi) i da se postepeno stvori velika armija. U vezi sa ovom malom mirnodopskom armijom pisac ističe mišljenja fon Sekta, na koga se često poziva, a u pogledu roka službe ukazuje na mišljenje Fulera, koji je za dugačak rok službe. Pisac smatra da je za organizaciju moderne armije od interesa teza o smanjivanju efektiva, povećanju i usavršavanju naoružanja i tehničkih sredstava, kao i strogoj specijalizaciji ljudi. Pritom smatra da se *taktička grupa*, uz podršku iz vazduha, može smatrati kao tipičan primer moderne združene jedinice. U vezi s tim pisac ističe mogućnosti postepenog kidanja konvencionalne veze i odnosa između rodova, upravo sve većeg smanjivanja njihove izolacije; po njemu, moglo bi se reći da bi se pojam roda mogao razvijati ka pojmu specijalnosti u okviru jednog jedinstvenog roda koji je oličen u *taktičkoj grupi*.

U vezi sa problemom obezbeđenja armije novom tehnikom, pisac razvija interesantan misao o zastarevanju tehnike i o uslovima kako se može stvoriti nova. On smatra da su uslovi postavljeni Versajskim ugovorom Nemačkoj, da ne sme imati oklopna kola i da se imaju uništiti svi tenkovi, imali za posledicu to da je Nemačka u 1940 imala najbolji materijal.

On dalje ističe štetnost poklanjanja zastarelog ratnog materijala i smatra da takvo oružje može služiti samo za mirnodopsku obuku i kaže doslovno: »Nema sumnje da je jedan od veoma efikasnih

metoda da se razoruža jedan partner ne da se on liši oružja već, naprotiv, da mu se pokloni tehnika druge klase, škart, ostaci iz rata, i to sa malo municije.«

Što se tiče pitanja početka budućeg rata, pisac smatra da treba imati u vidu njegov iznenadan početak, sa munjevitim udarom napadača, i ponovo ukazuje na privlačnost postavke o efikasnoj profesionalnoj armiji, dopunjenoj odgovarajućim rezervama.

Odeljci o psihologiji borca, o hladnom i podzemnom ratu, ne sadrže momente koje bi ovde trebalo posebno istaći.

*

Od izdavanja ove knjige prošlo je više od dve godine u toku kojih se dogodilo mnogo štošta, kako u opštepolitičkom, tako i naročito u tehničkom pogledu, a prvo mesto zauzima aspekt rata posmatran kroz prizmu upotrebe atomskog oružja, razvoj raketnog projektila i sve većeg uspona avijacije. To je, svakako, jedan od momenata koji utiče na aktualnost knjige, ne uzimajući u obzir i činjenicu da se ona bavi uglavnom vojnotehničkim problemima, te se ne upušta u društveno-politička razmatranja u obimu koji izgleda neophodan da bi se mogla shvatiti prava suština rata. S druge strane, izlaganje je od interesa i danas, jer se u njemu nastoji da se formulise jedno celovito gledanje na probleme rata, učvrste i objasne pojedini osnovni pojmovi i suština tehnike rata, imajući u vidu, svakako, i potrebe svoje zemlje i njene perspektive (iako autor upozorava da je to njegovo lično gledanje i da knjigu ne treba smatrati kao neku zvaničnu doktrinu ili napisanu naročito za Ratnu školu).

V. Kl.

S. O.: O NEKIM PITANJIMA UTICAJA NUKLEARNOG ORUŽJA NA PROBLEME TAKTIKE I ORGANIZACIJE

Moja je namera da ovde dam samo kratak — sintetičan — prikaz nekih članaka objavljenih u stranoj vojnoj literaturi o problemima taktičke upotrebe nuklearnog oružja. Principi, izloženi u tim člancima, plod su isključivo ličnog razmatranja pojedinih oficira-stručnjaka. Prema tome, njima treba prilaziti sa izvesnom opreznošću i kritički, tim pre što ni sami pisci nisu uvek kategorični u svojim tvrdnjima, a pogotovo što i samo

taktičko nuklearno naoružanje predstavlja još uvek vojnu tajnu. No, i pored toga, podaci u pomenutim člancima bazirani su na izvesnim zvaničnim materijalima objavljenim u izjavama viših vojnih rukovodilaca stranih armija, obično posle manevara i vežbi čiji je cilj bio taktička upotreba nuklearnog naoružanja, ili su pak sami ti pisci bili učesnici u tim vežbama (manevrima).

Sva razmatranja data u ovom članku, zašnovana su na upotrebi takozvane »normalne« (20-kilotonske) bombe, čiji su efekti dovoljno poznati te ih ne treba ovde ponovo iznositi.

Inostrani izvori koje sam pri izradi članka koristio, razmatraju, uglavnom, pojedina pitanja upotrebe taktičkog nuklearnog oružja i zahteva koje njegova pojava postavlja na polju organizacije taktičkih formacija.

*

Treba odmah na početku istaći da se u većini članaka skoro redovno kritikuju mišljenja pobornika tzv. »atomskog rata« koja potpuno odbacuju dosadašnje borbene principе. Smatra se, uglavnom, da su predviđanja o verovatnoj upotrebi strategiskog, termonuklearnog oružja danas skoro neodrživa zbog opšte poznatih razloga. Neki pisci misle da do njegove upotrebe verovatno neće ni doći, a da će, ukoliko i dođe, postojati takva sredstva koja će ograničiti njegove mogućnosti.

Nasprot tome pojedini pisci smatraju da bi taktički nuklearni projektil mogao, vrlo verovatno, postati jedno od normalnih oružja u budućem ratu. Izvršeni opiti pokazali su kakve su njegove mogućnosti i kakvo se uništavajuće dejstvo može nije postići, odnosno da taktičko nuklearno oružje može biti upotrebljeno samo u kombinaciji sa ostalim dosadašnjim tzv. »klasičnim oružjem« i da ono pretstavlja dalji korak u tehničkom napretku naoružanja uopšte, ali ne može i neće izazvati potpuno odbacivanje »klasičnog naoružanja«. S obzirom na svoje destruktivno dejstvo, taktičko nuklearno oružje izaziva potrebu za bitnim izmenama u taktici i organizaciji taktičkih formacija za budući rat.

Ovo stanovište pretstavlja uglavnom bazu za taktička razmatranja koja su kod izvesnih pisaca prilično smela, kod nekih možda i preterana, a kod drugih opreznija — sa jačom težnjom čuvanja dosadašnjih principa. U osnovnim pitanjima upotrebe taktičkog nuklearnog naoružanja, atomskog napada, u principima napada i odbrane, kao i u organizacije novih jedinica, ima kod zapadnih pisaca daleko više zajedničkog stava nego kad se radi o konkretnim pitanjima formacije i sistemu komandovanja. Izložiš u glavnom ono što im je zajedničko.

Pri razmatranju upotrebe taktičkog nuklearnog projektila prilično se ujednačavaju mišljenja o tome šta bi pretstav-

ljalo objekte napada. Tu se uglavnom navode veći ciljevi kao, naprimjer: korpus u borbenom poretku, veće koncentracije trupa i sredstava, koncentracije artiljerije, jedinice i ustanove za snabdevanje viših jedinica, viši stabovi sa koncentrisanim štapskim ustanovama, komunikacijski čvorovi većeg značaja i drugi slični objekti. Međutim, ne odbacuje se ni mogućnosti upotrebe taktičkog nuklearnog projektila i na manje taktičke jedinice, ukoliko su one gusto grupisane na manjim prostorijama. Ovo utoliko pre ako zemljšni uslovi ne pružaju povoljne uslove za organizaciju zaštitnih mera. Prema dosad iznetim mišljenjima može se očekuti da bi samo komandant armiskog korpusa (u Američkoj armiji) mogao da računa da mu taktičko nuklearno oružje bude pridato ili dato kao podrška.

Jedno od važnijih pitanja pretstavlja i izbor najboljeg načina upotrebe taktičkog nuklearnog naoružanja. Na tom planu navodi se izbor između artiljerije, taktičke avijacije i dirigovanog projektila.

Od sva tri načina upotrebe, artiljerija poseduje najveću preciznost. Međutim, ona ima nedovoljan domet, do sada ograničen (uz dovoljnu preciznost) na 30 km. Tehničkim usavršavanjima taj će domet, verovatno, biti nešto povećan, ali će uvek pretstavljati izvesnu slabost artiljerije, čemu još treba dodati i veliku težinu i zapreminu oružja, teškog za pokret, ukopavanje i maskiranje. S druge strane, artiljerija nudi i dobar cilj neprijateljskoj avijaciji, ali je to zajednička slabost sva tri načina upotrebe.

Taktička avijacija ima svakako veći domet od artiljerije, ali zato manju preciznost. Osim toga, avion je uobičajiv cilj za neprijateljsku avijaciju. Što se tiče vazduhoplovnih baza, one su takođe izložene atomskom napadu. Ako je, naprimjer, bomba eksplodirala na visini od 600 m, voletno-sletne staze obično nisu oštećene, ali zato avioni moraju biti van dometa efikasnog dejstva i dobro zaštićeni. Ukoliko, pak, bomba padne na samo zemljište, ili jako nisko, smatra se da su voletno-sletne staze toliko oštećene da je lakše graditi novu nego popravljati oštećenu. Ukoliko bomba eksplodira na zemljištu, ona stvara rupu poluprečnika 250 m i dubine 30 m, a dužina radioaktivnog dejstva produžuje se, pri polovinim uslovima i u samoj rupi, i na nekoliko dana.

Avioni bez pilota imaju veliki domet i njihova se snaga, zbog velike

brzine, sastoji u postizanju iznenadenja, mada im je preciznost manja nego kod artiljerije. Osim toga, izvestan procenat tih aviona može uništiti neprijatelj još u toku leta, pre nego što stignu na željeni cilj, ili ih raznim sredstvima skrenuti sa pravca na koji su upućeni. To, svakako, zavisi od stepena tehničkih dostignuća kako kod aviona bez pilota, tako i kod protivsredstava.

Što se tiče dirigovanih projektila, o njima se vrlo malo zna, jer se ispitivanja vrše u najvećoj tajnosti.

Iz dosad izloženog ne može se izvući zaključak o tome koji bi od gornjih načina upotrebe bio najbolji. Najverovatnije je da bi atomska nuklearno naoružanje moglo biti iskorišćeno u kombinaciji svih gore navedenih, a svakako i sa svim drugim vrstama dosad poznatog i upotrebljavanog oružja.

Pošto se smatra da više neće biti velikih koncentracija trupa, kao što je to bio slučaj prilikom iskrčavanja u Severnoj Africi ili Normandiji, odnosno prilikom priprema velikih ofanziva na Istočnom frontu, to će jedan od najvažnijih zadataka komandovanja u budućem ratu biti izvođenje što veće dekoncentracije sopstvenih snaga i sredstava na širokim prostorijama, koja treba da ide sve do bataljona zaključno. U svakom slučaju, bataljoni moraju biti udaljeni jedan od drugog najmanje 1.500 m kako ne bi predstavljali zajednički objekt za jedno isto nuklearno oružje. Ova potreba predstavlja neobičnu veliku pokretljivost jedinica i njihovu brzinu akcije. Samo veloma brza akcija svih jedinica može se suprotstaviti slabostima koje proizilaze iz zahteva dekoncentracije jedinica. Ovi zahtevi mogu biti ostvareni samo preko malih taktičkih grupacija, brzih, pokretnih i sa velikom vatrengom moći, jer za dobijanje bitki, kako to ističu pojedinci, neće ubuduće biti dovoljna samo pasivna odbrana od atomskog napada.

Jedan atomske napad ili protivnapad trebao bi po zamisli pojedinih pisaca da se, načelno, ovako odvija: napadač ili branilac grupisu svoje snage dekoncentrišući ih na širokoj prostoriji, a posle izvršenog atomskega napada brzo ih koncentrišu (u napadu, prema stvorenoj atomskej breši, a u protivnapadu protiv neprijatelja koji nadire) i ponovo ih dekoncentrišu čim završe akciju. Napadač, dakle, traži da iskoristi rezultate atomske eksplozije gurajući masom svojih oklopnih jedinica kroz »atomske hodnik« ili pred njega, neposredno posle eksplozije,

jer su te jedinice zaštićene oklopom od mehaničkog, toplovnog i radioaktivnog dejstva. Time se spaja brzina sa snagom vatre. Branilac, pak, mora da raspolaže jakim, brzim i pokretnim rezervama, dekoncentrisanim tako da se mogu brzo angažovati u borbi protiv neprijatelja koji prodire. Rezerve koje bi bile nedovoljno pokretne, ne bi, kao dekoncentrisane, bile u mogućnosti da dovoljno brzo dejstvuju protiv nadirućeg neprijatelja, a ukoliko bi bile koncentrisane, onda bi još pre prodora bile izložene uništavajućem dejstvu nuklearnog oružja. Nesumnjivo je da neposredan momenat pred atomske napad prepostavlja odlepljivanje jedinica napadača od braniočevih jedinica i stvaranje tzv. atomskega rastojanja (zone sigurnosti) jer, ukoliko se obe strane nalaze u neposrednom kontaktu, mogućnost atomskog napada po prednjim neprijateljskim delovima ozbiljno se smanjuje. Osim toga, atomski napad teži iznenadju neprijatelja.

Jedini, dakle, primenljivi sistem odbrane jeste odbrana na širokom frontu, sa malim odbranbenim jezgrima i vrlo pokretnim rezervama ešeloniranim po dubini, tj. nekoliko odbranbenih položaja na udaljenju od više kilometara jedan od drugog.

Napad, pak (ili protivnapad), na objekte u dubini neprijateljskog položaja moći će da se ostvari po nekoliko pravaca i iz međusobno udaljenih baza, koristeći sva moguća sredstva koja su dosad poznata i primenjivana u napadu. U početku se, uglavnom, smatrao da je glavni problem u tome da se jedinice tako dekoncentrišu da bi se izbeglo, odnosno, što više umanjilo, uništavajuće dejstvo taktičkog nuklearnog oružja. Međutim, pri tako velikom razornom dejstvu, dekoncentracija jedinica postavila je daleko ozbiljnije probleme. Da bi se umanjilo uništavajuće dejstvo mitraljeza, jedan se četa može dekoncentrisati tako da komandir čete uopšte ne izgubi kontrolu nad izvesnim svojim delovima. Dekoncentracija jedinica sa ciljem da se umanji dejstvo taktičkog nuklearnog naoružanja postavlja, pre svega, vrlo težak problem u pogledu ostvarenja jedinstvenog komandovanja, a zatim i niz drugih, kao što su: efikasno dejstvo celine, sadejstvo, a da i ne govorimo o pridatim sredstvima, vezl i dr. Problem je, dakle, u tome da se umanji dejstvo taktičkog nuklearnog oružja koje se postiže izbegavanjem bilo kakvih većih koncentracija na malim prostorima, što praktično pretstavlja de-

koncentraciju jedinica na većim rastojanjima i po frontu i po dubini — sa što manjim gubitkom snage jedinice, koja se u suštini i svodi na njenu jedinstvenost i kompaktnost. Dakle, treba spojiti dve suprotnosti, odnosno pronaći način da se te dve suprotnosti što više približe.

Dosadašnja rešenja ovog problema sastoje se u tome da se jedino obezbeđenjem maksimalne pokretljivosti jedinica može naći zajednička tačka u izmirenju ovih dveju suprotnosti. Jedino, tvrde pojedini pisci, ako su jedinice obezbedile maksimalnu pokretljivost, one su sposobne da se efikasno odupru atomskom napadu, da se neposredno posle njega brzo koncentrišu i spreme za bilo kakvu akciju u napadu, odbrani ili protivnapadu.

Stoga su tom osnovnom i primarnom zahtevu pokretljivosti jedinica podređeni svi principi u organizaciji jedinica, izloženi u raznim člancima, koji se uglavnom sastoje u sledećem:

— uzima se za bazu tzv. borbeni jedinica, koja bi trebala da bude sposobna za samostalne akcije u produženom roku od nekoliko dana i čija jačina ukupnog brojnog stanja, sa jedinicama za samostalno snabdevanje, ne bi prelazila 2.000 ljudi;

— takva bi jedinica morala biti potpuno motorizovana i sposobna za pokrete i dejstva noću;

— ona istovremeno mora biti sposobljena i da se vrlo brzo maskira, utvrđujući gradi zaklone od atomskog napada;

— sastav te jedinice treba da bude kombinovan od pešadije, tenkova, artiljerije, pionira, jedinica za snabdevanje, sredstava za protivatomsku zaštitu i sredstava za vezu;

— naoružanje ove jedinice treba da bude što lakše: pešadisko, lako protivavionsko artiljerisko, i to sve automatsko ili poluautomatsko;

— jedinica bi trebala da ima svoja sopstvena sredstva za snabdevanje municijom i ostalim potrebama, evakuaciju, sanitet;

— sistem komandovanja sa što manjim brojem štabova i stalnih službi, vrlo pokretan i gibak, koji treba da obezbedi što direktnije izdavanje naređenja, idući za što većim smanjenjem ili potpunim ukinjanjem posrednih komandnih ešelona, bez fiksirane liste formaciskog stanja.

Ostvariti gornje principе u jednoj jedinici nije svakako nimalo lako, a pogotovo za tipove divizija zapadnih armija čija je osnovna karakteristika glomaz-

nost, veliki broj službi i veliko opterećenje. Diskusije se uglavnom vode oko toga koliko ih i do koje mere treba smanjivati i šta treba uvoditi novo da bi se ostvarili gornji principi. Iz tih diskusija se kao zajedničko može konstatovati, pre svega, to da se oklopnim i motorizovanim jedinicama daje prvorazredna uloga. Manje-više se svi slažu da bazu nove borbeni jedinice treba da pretstavlja bilo tenkovska borbena grupa, bilo bataljon motorizovane pešadije. Tenkovima i oklopnim jedinicama daje se uvećana uloga ne samo zbog pokretljivosti, nego i zbog toga što oklop pretstavlja i izvesnu zaštitu od dejstva nuklearnog oružja. Tvrdi se da tenkovi mogu da uđu u »atomski hodnik« 2-3 minuta posle eksplozije (od debljine oklopa zavisi i jačina zaštite od radioaktivnog dejstva). Pešadija, pak, može da prelazi »atomiziranu zonu« tek 2 časa posle eksplozije. U nekim se armijama radi na stvaranju malih oklopnih transportnih sredstava ili čak i kamiona sa izvesnim oklopolom, bez krovova, koji bi služili za transport pešadije sa tenkovima zajedno, da bi se dobilo u brzini dejstva, jer tenkovi bez pešadije nisu u stanju da dejstvuju samostalno. Obični kamioni, upotrebljavani dosada za motorizovanu pešadiju, nisu sposobni da ulaze u opasnu zonu. Osim toga, za bazu nove borbene jedinice uzimaju se tenkovske ili motorizovane pešadijske jedinice i zbog toga što je kod njih snabdevanje organizованo na principima samostalnosti, što se postavlja kao jedan od vrlo važnih uslova u navedenim principima, pogotovo što se od ovakve borbene jedinice zahteva da ima rejon samostalnog dejstva oko 160 km i da bude odvojena i po nekoliko dana.

Odmah pada u oči da se, s obzirom na predviđeno ograničeno brojno stanje ovakve jedinice, smanjuje broj artiljerijskih oružja koja, navodno, treba da budu zamjenjena artiljerijom na tenkovima ili čak i samohodnom artiljerijom.

Vezi se, po gornjim principima, uloga još više povećava. Zbog navedenih principa, u obzir dolaze samo radio sredstva veze.

Istovremeno se postavlja zahtev maksimalnog olakšavanja pešadijskog naoružanja, artiljerije, inžinjeriskih i drugih sredstava, da bi se sve to podredilo navedenom zahtevu što veće pokretljivosti jedinica.

U pogledu organizacije divizije, broj ovakvih borbenih jedinica kod raznih pi-

saca je veoma različit i tu su neslaganja veća. Svi se manje-više slažu da bi on trebao da bude veći od 3, a broj predloženih kreće se od 4 — 6, pa kod nekih Amerikanaca i do 12. Prema tim predložima, brojno stanje divizija kretalo bi se od 7.200 (minimum) do 24.000 (maksimum). Međutim, najveći broj mišljenja se kreće oko 12.000 — 15.000.

Osnovni razlog povećanja broja borbenih jedinica u diviziji jeste predlaganje ukidanja posredničkog komandovanja preko puka (brigade). Smatra se da je puk pri gornjim principima i organizaciji jedinica ne samo nepotreban kao ešelon komandovanja, nego je čak i nekoristan, jer je broj rukovodećeg kadra u nižim jedinicama dovoljan da obezbedi dobro komandovanje, te bi ovaj samo sprečavao neposredno izdavanje naređenja i njihovo brzo izvršavanje. Osim toga, smatra se da je uloga komande divizije pod ovakvim uslovima daleko umanjena i da se svodi od izdavanja naređenja i zapovesti na izdavanje direktiva podređenim borbenim jedinicama, s obzirom na njihovu rasturenost na širokoj prostoriji i nemogućnost divizije da ostvari sve uslove potrebne za izdavanje naređenja. Komandant divizije imaće tada zadatku da koordinira rad pojedinih jedinica. Njemu u tom slučaju neće biti potreban glomazan štab, jer neće komandovati izolovanim pešadijskim, artiljerijskim ili tenkovskim jedinicama, već izvensim brojem taktičkih kombinovanih jedinica u kojima će razni rodovi biti homogeno sjedinjeni. Prema tome, u štabu divizije bi otpale sve komande robova i službi, a i neke druge ustanove. Komandant divizije bio bi okružen izvesnim brojem oficira (taj broj ne bi morao, niti trebao da bude striktno određen stalnom formacijom), što bi mu omogućilo da ima staln uvid u rad svojih podređenih jedinica kako bi mogao da uspešno koordini-

ra njihova dejstva. Što se tiče jedinica za podršku, stoji se, uglavnom, na stanoštvu da bi one, načelno, trebale da budu pridate borbenoj jedinici i da njima treba da komanduje komandant te jedinice.

Uporedo sa gornjim pitanjem tretira se i pitanje da li uopšte pod ovakvim uslovima treba ići na dalje održavanje jedinica robova i podelu divizija na pešadijske, motorizovane, tenkovske, mehaničke i druge, ili pukova na artiljerijske, inžinjeriske i druge. Ovo, uglavnom, u okviru divizija i korpusa, ne ulazeći u to u kom obimu jedinice robova i druge specijalne jedinice treba da postoje kao armiske, odnosno rezerve vrhovnog komandovanja.

Izloženi problemi svakako nisu jedini. Ako bi ovi principi u osnovi bili prihvaćeni, zahtevali bi krupne izmene u svim domenima organizacije jedne armije, među kojima bi svakako kao primarni nastupili problem obuke kadrova, organizacija regrutovanja i mobilizacije, organizacija nižih i viših organa za snabdевање, teritorijalne odbrane i niz drugih. Osim toga, primena gornjih principa uslovljena je i velikim i obimnim zahtevima taktike za novim naoružanjem, u prvom redu oklopnim transportnim sredstvima, a zatim i maksimalnim usavršavanjem svih vrsta naoružanja i sredstava gde, pre svega, spada povećanje njihove pokretljivosti.

Takve izmene u principima i njihovo konkretno sprovođenje zahtevaju, svakako, duži period, te niti mogu, niti smeju biti sprovedeni naprečak. Izlažući svoja mišljenja u ovom smislu, neki pisci članaka predlažu i konkretne mere za laganu prelaz na nove principe u taktici, koji su verovatno uzeti u obzir, delimično ili u celini, u pogledu izmene stavova i mera reorganizacije u armijama NATO-a o čemu nema dovoljno podataka.

General Ž. Revol: NEKI ELEMENTI FRANCUSKE TERRITORIJALNE STRATEGIJE

U poznatom švajcarskom vojnom časopisu¹⁾ izšao je članak generala Revola u kome on razmatra neke elemente francuske teritorijalne strategije. Pisac se pritom, uglavnom, zadržao na isku-

¹⁾ Eléments d'une stratégie territoriale française, par le général J. Revol, *Revue militaire suisse*, oktobar 1955.

stvima koalicija kroz istoriju — aludirajući, besumnje, na sadašnje učešće Francuske u Organizaciji Severnoatlantskog pakta i perspektivama koje ona od tогa saveza može da očekuje u eventualnom ratu; zatim, na problemu njene teritorijalne odbrane i, najzad, na geografsko-strategiskoj ulozi masiva Alpa — redvija u Francuskoj i koristi koju bi on mogao

da pruži u jednom budućem ratu u slučaju ponovnog povlačenja francuskih armija ka jugu i lukama Sredozemnog Mora.

Iskustva koalicija. — Odmah napočetku pisac citira reči generala Saraja, vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Solunu za vreme Prvog svetskog rata, koje je ovaj često ponavljao: »Otakao znam šta znači jedna koalicija, imam mnogo manje divljenja prema Napoleonu«. Ovim rečima general Saraj je, kako kaže pisac, želeo da istakne bezbrojne i svakodnevne teškoće na koje je on lično nailazio prilikom objedinjavanja akcija raznih armija koje su bile pod njegovom neposrednom komandom na Solunskom frontu.

To je, po mišljenju pisca, sudska bina svih koalicija. Pritom on dodaje da nikada neće biti u stanju da se dovoljno nadivi komandantima koji, na čelu snaga koalicije, uspeju da održe potrebnu harmoniju među njima i da svakoj pravilno odrede deo zasluga ili odgovornosti koji im pripada po ishodu jedne operacije, već prema tome da li se radi o pobedi ili neuspelu.

Maršal Foš se izvanredno vešt snalažio na takvom položaju. U Dulansu, marta 1918., prilikom stvaranja skoro do krajnosti jedinstvene komande, bilo je ugovorenato da komandanti pojedinih savezničkih snaga koji se ne bi slagali sa izvešnjim Fošovim narednjima, mogu o tome izveštavati svoju vladu. Daglas Heg nije koristio ovo pravo, odnosno — kako pisac duhovito kaže — taj »ventil sigurnosti«, dok je Peten poslao jednog dana svoj prigovor francuskoj vlasti na jedno takvo naređenje. Klemanso nije htio ni da čuje za tu reklamaciju i pozvao je Petena da se ubuduće bezuslovno pokorava Fošovim naređenjima.

Žofr, mada u sasvim različitim uslovima, postupao je isto tako sa puno takta i obazrivosti. Baš pred bitku na Marni, koja ga je najviše i proslavila, morao je da se liši jednog od svojih komandanata armija u koga je polagao najveće nade. Radilo se o generalu Lanrezaku, komandantu V armije. U francuskom strategiskom rasporedu snaga ova se armija nalazila na levom krilu gde je bila u dođiru sa Britanskim ekspedicionim korpusom maršala Frenča. Međutim, Lanrezak i Frenč nikako se nisu slagali. Žofr je zbog toga bio prisiljen da, uprkos lične naklonosti, smeni Lanrezaka i komandu nad V armijom poveri Franše d'Epereu.

Pošto je navedo još neke primere u kojima je lično učestvovao, pisac nastavlja izlaganje tvrdjenjem da su se sve done davno među snagama koalicija, još u doba mira, a pogotovo u periodu političke napetosti, tj. kada su se na horizontu već dovoljno jasno ocrtavali znaci pretstojecé sukoba, pojavitivala veća ili manja neslaganja koja su se izgladivila ili diplomatskim putem ili su se, u najviše slučajeva, rešavala tajnim razgovorima među četiri zida u pojedinim savezničkim kancelarijama.

Danas, ističe pisac, situacija je nešto drugačija. Na jednoj strani nalazi se Organizacija Severnoatlantskog pakta (NATO), a na drugoj zemlje povezane Varšavskim paktom. I jedna i druga organizacija započele su sa vojnim pripremama. Formirane su snage obezbedenja koje sačinjavaju oružane snage zemalja-članica; u-spovstavljeni je infrastruktura koja dopušta upotrebu moćne bombarderske avijacije; izvršena je potrebljena organizacija pozadine u okviru eventualnog svetskog rata i sve je to stavljeno pod jedinstvenu komandu, snabdevenu još u doba mira neophodnim mehanizmima koji treba da u slučaju izbjeganja neprijateljstava omoguće njihovo normalno funkcionisanje. Postoji uverenje, nastavlja pisac, da su na ovaj način uklonjeni nedostaci i improvizacije koji su bili karakteristični prilikom izvođenja operacija kod ranijih koalicija.

Nadnacionalni karakter ove komande (pisac dalje razmatra samo Organizaciju NATO-a, — prim. V. H.) pretstavlja stvarnost kojoj se svaka zemlja — članica mora pokoravati. Na taj način se na vojnem planu stvari odvijaju tako kao da su političke veze već ranije sjedinjavale pojedine zemlje ove koalicije. U pogledu izvođenja eventualnih operacija pisac je mišljenja da bi se klasična granična bitka, kao nekadašnja bitka za Loren ili Belgiju, odvijala negde u Nemačkoj, na liniji dodira dveju suprotnih koalicija.

Ranije, dok je postojao sistem nadnacionalnog komandovanja, ističe pisac, Gas konjci, Provansalci i Bretonci, sjedinjeni u Lorenu prilikom vođenja granične bitke, ostajali su i dalje međusobno povezani bez obzira na ishod bitke; zajedničko osećanje prema Francuskoj činilo ih je solidarnim jedne prema drugima i u dobru i u zlu. Međutim, kod sadašnjeg nadnacionalnog komandovanja (u okviru NATO-a) Francuzi, Nemci, Belgijanci, Englezi i Amerikanci, dovedeni na tuđe tle radi vođenja početne bitke, ne mogu više, po

njegovom mišljenju, imati ta ista osećanja koja su u stanju da ostvare samo duga tradicija i istovetne vojne institucije. Da li će i sam komandant ove Organizacije, bez obzira na situaciju u kojoj bi se nasaо, zaboraviti na svoju nacionalnost da bi se brinuo samo za interese zajednice čiju je komandu preuzeo? Neće li se on potsetiti da je, pre svega, Amerikanac i da su pažnja i brige njegove vlade više orijentisane na perifernu strategiju i ono što se dogada u Aziji? — pita se pisac ovog članka. Kao odgovor na ova pitanja on potseća na Prvi svetski rat kada je Britanija postepeno slabila svoj napor na Zapadnom frontu u korist svojih interesa na Bliskom Istoku, odnosno kada je u Drugom svetskom ratu (1940) sve svoje brige bacila na odbranu Britanskih ostrava, iako je njena vlada izjavljivala u to doba, pa i ranije, kako se granice Britanije nalaze na Rajni. Najzad, podvlači pisac, bilo je slučajeva da su pojedine zemlje, još u početku formiranja koalicija, ograničavale svoje učešće u zajednici kako bi zadovoljile svoje posebne — nacionalne vojne potrebe.

Iz svega ovoga pisac izvlači zaključak da komandanti pojedinih savezničkih snaga, još pre nego što se pristupi izradi zajedničkog plana operacija, ne treba da izgube iz vida bezbednost svoje sopstvene teritorije. U vezi s tim on je mišljenja da bi svaka vlada morala da odvoji jedan deo predviđenog vojnog budžeta, koji zahteva njeno učešće u zajednici, radi odbrane — zaštite svoje zemlje. To bi staranje vremenom ili prevagnulo nad omim prema zajednici ili bi bilo obratno. Ovo bi, opet, zavisilo od situacije svake zemlje ponaosob. Velika Britanija, ističe pisac, iako joj je ostrvski položaj, bar dosada, davao izvesnu prednost po pitanju njene teritorijalne bezbednosti, stavlja je uvek interes sopstvene sigurnosti iznad svoga vojnog doprinosu na Kontinentu. Zapadna Nemačka se, naprotiv, nalazi u takvoj situaciji da mora svim svojim sredstvima doprineti jačanju ove koalicije. To je možda i razlog zbog koga su se SAD pokazale tako nestrpljivim po pitanju njenog ponovnog naoružavanja.

Slučaj Francuske se, po mišljenju pisca, sasvim razlikuje. On smatra da je njoj, svakako, u interesu da se buduća granična bitka odigra što dalje s one strane Rajne i da bude pobedonosna. Međutim, pod pretpostavkom da ova prva bitka bude izgubljena i da se snage koalicije povuku na njenu teritoriju gde će

se, besumnje, odigrati druga runda, Francusku u najvećoj meri interesuju odbrambene mere na svojoj teritoriji. Verovatno, napominje pisac, da francuska Vrhovna komanda i ovaj problem ima u vidu, kao i onaj u pogledu doprinosa Atlantskoj zajednici. No, važno je odrediti red hitnosti kod ova slučaja, s obzirom na to da je francuska Vrhovna komanda odvajkada, prilikom izvođenja priprema za rat, zapostavljala drugostepene zadatke, bilo da se radilo o materijalu, naoružanju i fortifikacijskim radovima, slagalištima i snabdevanju, ili da je u pitanju bilo ljudstvo, tj. formiranje i obuka rezervista.

Francuska teritorijalna odbrana. — Prelazeći na ovo pitanje pisac kaže da su danas avijacija, dirigovani projektili i ostala savremena sredstva proširili zonu razaranja, nekada ograničenu na bojište i njegovu neposrednu okolinu, na celokupnu teritoriju jedne zemlje. U vezi s tim pojavio se nov i složen pojam teritorijalne odbrane. Složen utoliko što ova odbrana, iako obuhvata izvesne mere koje se mogu primeniti na sve krajeve jedne zemlje, zahteva i specifične mere samo za pojedine oblasti kojima su namenjene, što zavisi od prirode i stepena ugroženosti tih oblasti. Među prve mere treba ubrojiti civilnu zaštitu i preduzimanje mera bezbednosti kako bi se za vreme rata osiguralo održavanje reda u pozadini zemlje.

Civilna zaštita postaje sve značajnija sa povećanjem akcionog radiusa bombarderskog vazduhoplovstva. Pisac je mišljenja da se u Francuskoj ne može više odlagati sa donošenjem mera za zaštitu civilnog stanovništva, kao što je to, manje-više, rađeno dosada pod izgovorom da su te mere drugostepene ili trećestepene hitnosti. Te mere, kako on kaže, moraju doći u prvi plan briga francuske vlade. Uostalom, od civilne zaštite zavisi, najvećim delom, održavanje morala kod stanovništva i volje da se bez kolebanja podnesu iskušenja koja jedan duži rat može da doneše.

Pisac smatra da se isto tako moraju preduzeti i mere PA odbrane, i to kako na teritoriji same metropole, tako i na Korzici i teritoriji Severne Afrike. Ove bi mere obuhvatile: stvaranje radarske mreže i plana upotrebe PA artiljerije, uspostavljanje infrastrukture koja bi bila pravilno raspoređena, postojanje lovačke avijacije specijalno namenjene zadraćima ove zaštite, kao i izradu plana najtešnje saradnje kopnenih, pomorskih i

vazduhoplovnih snaga. Međutim, kako se aktivnost neprijateljskog vazduhoplovstva neće podjednako izraziti na celokupnu teritoriju zemlje — svakako da će biti intenzivnija na izvesne oblasti preko kojih vode pravci njegovih kopnenih operacija — to će PA odbrana biti obavezna da se prilagođava neprijateljskim postupcima.

Pri razmatranju organizovanja teritorijalne odbrane u Francuskoj, nastavlja pisac, posebna se pažnja mora pokloniti uklanjanju razlike u pogledu kvaliteta, obuke i izvežbanosti između snaga na bojištu i onih određenih za teritorijalnu odbranu. U tom smislu u Francuskoj je oduvek postojala razlika i sada se postavlja kao hitan zadatak da se ona svede na neizbežan minimum. Uostalom, to izjednačavanje francuskih oružanih snaga bilo je već i ranije pokušano između dva svetska rata. No, nažalost, kako kaže pisac, visoki vojni rukovodioци koji su naizmениčno izvodili reorganizaciju francuske vojske uzimali su za zajednički imenitelj ono što je bilo najmanje dobro, umesto da se orijentisu ka onome što je bilo najbolje.

Masovna pojava padobranksih i ostalih vazdušnodesantnih jedinica može se očekivati, uglavnom, u blizini bojišta. Poznato je da se bitka oduvek sastojala u manevru na bok i pozadinu neprijateljskih snaga angažovanih na frontu. Nепrekidni frontovi, našljeni na nesavladive prepreke, nametnuli su u toku Prvog svetskog rata problem probaja fronta. Pojava tenka rešila je ovaj problem. Današnje vazduhoplovstvo omogućuje da se pozadi fronta bace jedinice sposobne za odlučni manevar, koje u zajednici sa oklopnim jedinicama treba da dovedu do raspada protivničkih snaga. Otuda, po mišljenju pišca, u eventualnom ratu mora da postoji saradnja između jedinica na frontu i onih u pozadini, jer će se skoro uvek ukazati prilika i naći mesta da neprijatelj upotrebi značajne formacije svojih vazdušnodesantnih jedinica.

Ukoliko se početna-granična bitka u budućem ratu bude razbuktala daleko izvan francuske teritorije, pisac misli da će vođenje ove bitke pasti, uglavnom, u nadležnost komandovanja Severnoatlantskog pakta i da će francuske jedinice teritorijalne odbrane imati u tom slučaju više pomoćnu ulogu. Međutim, ako bi se operacije prebacile s ove strane Rajne i približile francuskoj teritoriji, njihova bi se aktivnost znatno pojačala. U tom bi slučaju francuska Vrhovna komanda, kao i u

prošlosti, bila direktno zainteresovana za dalji razvoj operacija i, verovatno, da bi u njima učestvovala svim raspoloživim snagama. Isti bi slučaj bio i kod dognjih operacija ukoliko bi se snage ove koalicije (NATO-a), usled neuspeha, povlačile i dalje preko Francuske. Svakako da bi ovom prilikom mnogo više došlo do izražaja dejstvo jedinica teritorijalne odbrane. Iskustvo iz 1940 ukazalo je na potrebu da u unutrašnjosti zemlje postoje solidna uporišta za koja bi se odbrana mogla čvrsto vezati u cilju usporavanja neprijateljskog nadiranja, što bi ujedno dalo vremena i snagama koalicije da pripremi sledeći manevr.

Na kraju svojih razmatranja o teritorijalnoj odbrani pisac kaže da se pokazuje kao sasvim opravdano da se ona ubuduće zasnova na kombinaciji dejstva jedinica ove odbrane po pojedinim oblastima zemlje, koje bi se stavljele pod oružje tek u slučaju rata, sa jedinicama koje bi postojale još za vreme mira. U vezi s tim on predlaže stvaranje jedne armije u Šampanskom, na domaku eventualnih operacija koje bi se odvijale na Rajni; jedne armije na severu ili u Bulonji, sa zadatkom obezbeđenja odbrane obala Lamanša i olakšanja povlačenja na Britanska ostrva; jedne armije na zapadu koja bi štitila luke na atlantskoj obali i puteve ka Španiji; najzad, jedne armije na jugoistoku u Francuske, čiji zadatak pisac detaljnije izlaže u sledećem poglavljiju ovog članka.

Svaka od ovih armija postojala bi još u doba mira i imala bi svoju organizaciju, komandanta, potrebne efektive i opremu, što bi sve imalo da olakša njen prelaz na ratnu formaciju u slučaju opšte mobilizacije.

Značaj doline Rone i uloga masiva Alpa. — U okviru teritorijalne odbrane Francuske specijalna uloga pripala bi ponenujto armiji na jugoistoku zemlje. Bilo da se radi o povlačenju snaga koalicije (NATO-a), ili samo francuskih snaga angažovanih u metropoli, to povlačenje, po mišljenju pisca, izvodilo bi se, uglavnom, u dva pravca: ka lukama na Atlantiku, odnosno ka Španiji ili dolinom Rone ka lukama Sredozemlja. On ujedno dodaje da povlačenje francuskih snaga ka Severnoj Africi neće ubuduće pretstavljati nikakvu neizvesnost kao što je to bio slučaj 1940 godine. Pritom potseca na Čerčilovu izjavu za vreme Drugog svetskog rata da će se britanske snage povlačiti sve do Amerike da bi odande nastavile borbu — što je, kako on kaže, u to doba značilo

afirmaciju volje celog britanskog naroda za daljim otporom.

Međutim, Francuska nije u to vreme vodila računa o mogućnostima koje joj je pružala Severna Afrika u cilju produženja otpora. Štaviše, ništa nije ni bilo predviđeno što bi omogućilo da francuske snage u povlačenju budu tamo prihváćene i osvežene za nastavljanje borbe. Danas su u tom pogledu preduzeti izvesni koraci na taj način što je Severna Afrika obuhvaćena odbranbenim merama i predviđena evakuacija ka njoj svim raspoloživim sredstvima. Prilikom te evakuacije važnu će ulogu imati dolina Rone. Glavno je, podvlači pisac, da se ovaj prilaz Sredozemlju sačuva što je moguće duže jer će on pretstavljati glavni pravac povlačenja groba francuskih snaga, kako operativnih, tako i jedinica teritorijalne odbrane.

Prelazeći na pitanje organizovanja ovog povlačenja, odnosno eventualnih uzastopnih linija otpora, pisac razmatra pojedine rečne tokove i to: Rone (uzvodno od Liona), Izera, Droma i Diransa. Tom prilikom napominje da je iskustvo pokazalo da vodeni tokovi nikad nisu pretstavljali, a danas još manje, nesavladive prepreke. U tom smislu mnoštvo ovih uzastopnih linija (rečnih tokova), postavljenih upravo na pravac neprijateljskog nadiranja, pretstavljalo bi suviše tešku celinu za organizovanje (utvrđivanje), pogotovo što svaka od ovih reka ponaosob nudi povoljne uslove u pogledu njenog obilaska bilo uzvodno, kroz planinu, bilo nizvodno. Zato pisac smatra da bi najefikasnije bilo ako bi francuske snage bile postavljene prema boku neprijatelja koji bi se kretao od Liona ka Marselju i predlaže da se ove snage osalone na francuske Alpe. Taj bi alipiski masiv imao dvostruku ulogu: osiguravajući povlačenje francuskih snaga ka Severnoj Africi on bi istovremeno bio i redvi same metropole, tj. u neku ruku njenih citadelu. Da bi ispunio ovaj dvostruki zadatak potrebno je da sistem njegovog organizovanja ne bude statičan. Drugim rečima, ovaj masiv tre-

ba da posedaju jedinice jedne dinamične armije koja bi se samo oslanjala na ovaj redvi, a, ustvari, dejstvovala bi izvan njega.

Pisac je mišljenja da je održavanje ovakve armije neophodno radi bezbednosti Francuske. Na taj bi se način postigla tesna saradnja između sva tri vrsta oružanih snaga: mornarice (obuhvatajući pomorske jedinice na Sredozemlju, kao i brodove trgovачke mornarice), vazduhoplovstva, sa njegovim važnjim aerodromima u ovom delu zemlje, gustom radarskom mrežom, eskadrillama pomorskog i kopnenog vazduhoplovstva, i kopnene armije, sa njenim utvrđenjima i alpiskim jedinicama.

*

Koalicija, teritorijalna odbrana i alipiski redvi pretstavljaju, po mišljenju pisca, elemente francuske teritorijalne strategije. S obzirom na to da su krediti za narodnu odbranu u Francuskoj dosta ograničeni, postavlja se pitanje kako ih rasporediti da bi se zadovoljile potrebe ova tri različita elementa. To sve zavisi, kaže na to pisac, od važnosti koja se pridaje svakom od njih. Sam geostrategiski položaj zahteva da Francuska posveti gro svojih napora koaliciji čiji je član; uostalom, od ishoda prvih sudara snaga ove koalicije zavisi i sudbina Francuske. Pa ipak, i pored svog doprinosa zajednici u kojoj je angažovana, Francuska mora da vodi računa i o specifično svojim elementima, koji se tiču odbrane njene sopstvene teritorije. Zasada se ti interesi poklapaju sa interesima koalicije i pretstavljaju izvesnu celinu. Otuda se Francuskoj često i pripisuje uloga katalizatora ove zajednice. No, da bi se izbegli mogući nesporazumi u jednoj ovakvoj zajednici potrebno je, ističe pisac na kraju članka, da francuski politički i vojni rukovodioči raspolažu velikom dozom umešnosti i elastičnosti.

V. H.

Potpukovnik F. O. Mikše: ATOMSKA ODBRANA

Kakav će oblik imati sutrašnje bitke? Da li nam o tome daje realnu i istinitu sliku rovovski rat sa svojim dubokim zeklonom i sklonistima, ili »munjevit rat« sa svojim brzim i dubokim probojima? Na ova pitanja je, prema mišljenju pisca¹⁾, vrlo teško dati određen odgovor.

S obzirom na to da se vatrena moć savremenog naoružanja, naročito pronalaškom atomskih oruđa, povećala u ogrom-

¹⁾ Atomic Defense, by Lieutenant Colonel F. O. Miksche, *Military Review*, jul 1955.

nim razmerama i da je pokretljivost kopnenih snaga ostala skoro nepromjenjena (pošto sredstva za izvršenje pokreta na zemlji nisu bitno evoluirala), pisac smatra da je snaga odbrane u odnosu na napad još više porasla. Taktika će i ubuduce zahtevati mnogo više brzine, živosti i gipkosti u izvršenju pokreta. Međutim, teško je i u mašti pretstaviti kakva treba da izgledaju sredstva za manevr na zemlji, koja bi se mogla takmičiti sa atomskim sredstvima namenjenim za prenos mlaznim avionima brzinom od oko 1.000 km na čas i sl. Ovaj se problem može rešiti jedino pronalaskom takvih sredstava za pokret koja će u ovaj domen uneti pravu »revoluciju«, sličnu onoj koju je doneo nuklearno naoružanje. Prema tome, po mišljenju pisca, stara Klauzevicova postavka da je »odbrana jači vid borbe«, još je uvek na snazi. Za potvrdu ovakvog gledišta pisac navodi i to da je napadač prinuden da dejstvuje na otvorenom polju, usled čega što je izložen većim gubicima nego branilac, kome poljska fortifikacija, a naročito maskiranje, pružaju u izvesnom smislu zaštitu od dejstva atomskog naoružanja. Pored toga, uspeh u napadu presudno zavisi od fizičke koncentracije snaga i sredstava, jer se bez odgovarajuće koncentracije ne može ostvariti potrebna probojna snaga i zamah. Međutim, svaka koncentracija snaga i sredstava pretstavlja vrlo rentabilan cilj za atomska oruđa. Pod takvim okolnostima vrlo je verovatno da će mehanizovane jedinice izgubiti svoj raniji značaj, a pitanje je da li će i padobranske jedinice naći veću primenu.

U Prvom svetskom ratu borbeni frontovi su se stabilizovali uprkos volje obeju zaraćenih strana da do toga ne dođe, dok će u budućem ratu, prema mišljenju pisca, biti moguće da se, koristeći sadašnja taktička atomska oruđa u kombinaciji sa taktičkom avijacijom, jedinicama dirigovanih projektila i kopnenih snaga, organizuje i vodi atomska robovski rat, sa ciljem da se izbegne neprijateljski upad (invazija) i stvari potreblno vreme za izvršenje mobilizacije.

Za razmatranje organizacije atomske odbrane, pisac uzima za primer front širine oko 600 km i u njegovom sklopu zamislja raspored i upotrebu atomske artiljerije po sledećem:

— zona dejstva treba da se kreće od oko 5 do 30 km pozadi linije neprijateljskog fronta, radi sigurnosti sopstvenih jedinica;

— VP atomske oruđa treba da budu oko 9-12 km pozadi fronta i na međusobnom rastojanju od oko 6—10 km, kako bi se obezbedila podrška svakog ugroženog sektora, kao i podjednak efekat dejstva duž celog fronta;

— domet od oko 40 km dopušta da se na sektoru od 30 km sasredi vatrica 4 do 6 atomskih oruđa.

Rastresitost rasporeda atomske artiljerije umanjuje mogućnost uništavanja pojedinih oruđa bombardovanjem iz vazduha ili na neki drugi način. Sigurnost u ovom smislu može se povećati češćim menjanjem VP i primenom lažnih radova.

Grupisanje ovih specijalnih oruđa nije podjednako na celom frontu; ono je veće na pravcima pogodnim za napad, a manje pozadi prirodnih prepreka, kao što su reke, planinski lanci i dr.

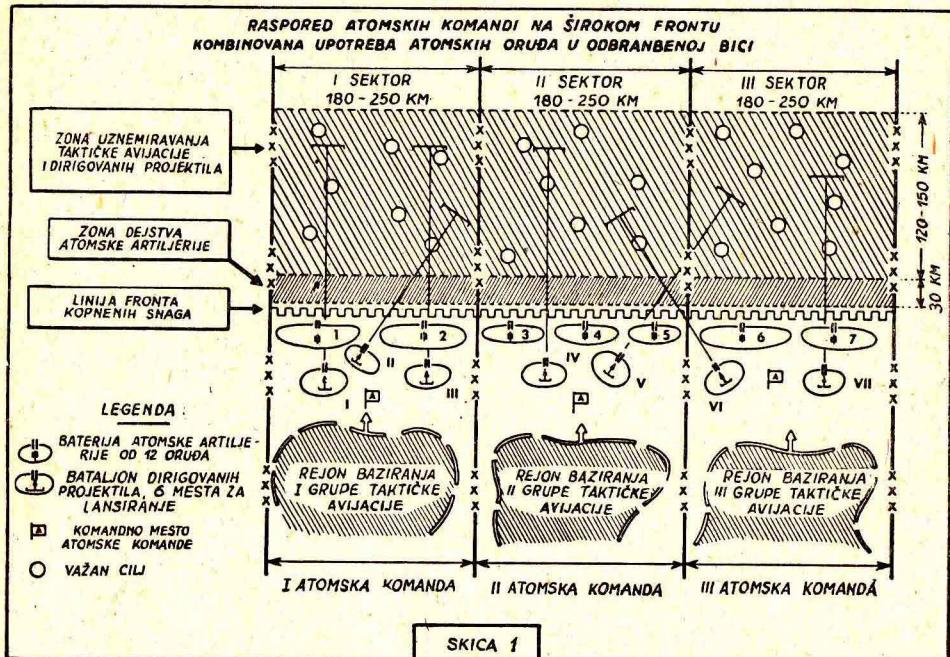
Za atomsku artiljeriju je veoma karakterističan ogroman efekat dejstva. Dok jedna baterija klasične artiljerije pokriva front od oko 1000 m, dotele baterija atomske artiljerije pokriva front od oko 60 do 80 km, tj. front koji obično drži jedna armija od 6 do 10 divizija. Iz ovoga pisac zakљučuje da je za odbranu fronta širine oko 600 km potrebno oko 80 atomske oruđa.

Veoma težak problem, prema shvatanjima pisca, pretstavlja snabdevanje atomske oruđa municijom. Atomska zrna su veoma skupa i sa njima se raspolaze u ograničenim količinama. Zbog toga, kao i zbog sigurnosti sopstvenih kopnenih snaga, atomska artiljerija se teško može snabdevati na dosad ustaljeni način. Izgleda da bi za prvo vreme bilo dovoljno imati na VP svakog oruđa po 1 zrno, a na izloženijim delovima fronta i 2 — 3 zrna, što praktično znači da bi za 80 atomske topove bilo obezbeđeno oko 100 do 120 atomske zrna kao prva popuna koja bi bila dovoljna za suzbijanje prvog, iznenadnog napada. Dalje snabdevanje vršilo bi se iz malih, dobro zaklonjenih skladišta koja se postavljaju oko 120 km pozadi fronta. Teško je izvršiti realno upoređenje efekta dejstva atomske i klasične artiljerije. Radi ilustracije, pisac iznosi podatak da jednom atomskom topu, prema efektu dejstva, približno odgovara 5.000 topova klasične artiljerije, što znači da bi za podršku odbrane na frontu od oko 600 km trebalo, umesto 80 atomskih topova, oko 400.000 topova klasične artiljerije.

Pošto atomska artiljerija, s obzirom na svoj domet, može da tuče samo bližu

pozadinu neprijatelja, to će taktička avijacija, u zajednici sa jedinicama dirigovanih projektila, prvenstveno imati ulogu da proširi dejstvo na veću dubinu. Pri tome je njihov glavni

12 komunikacijskih čvorova pa da se potkrepljivost neprijatelja smanji za oko 50 do 60%. (Vidi skicu 2.) Bombardovanje dublje neprijateljske pozadine pripada strategiskom vazduhoplovstvu.

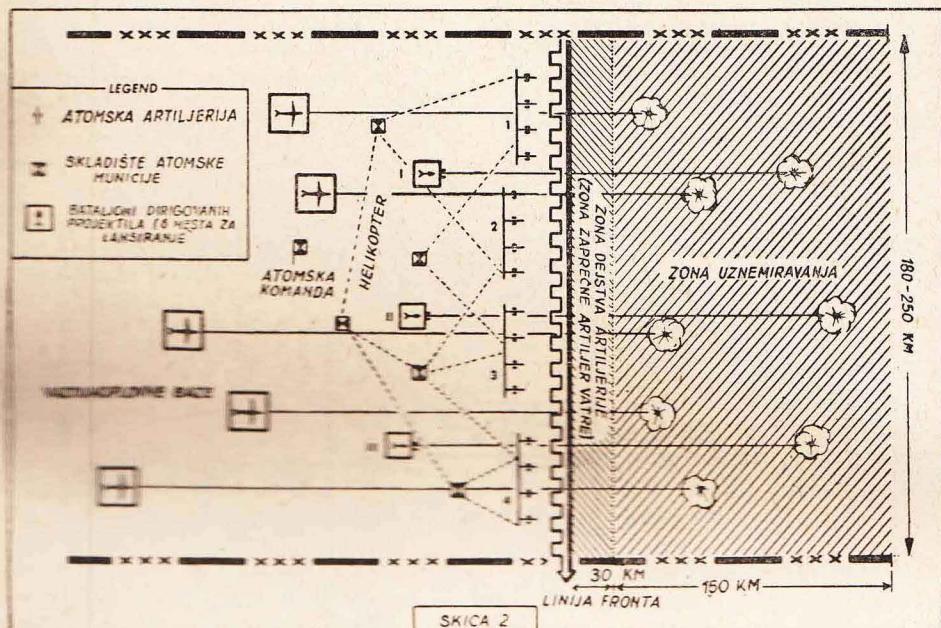
zadatak sprečavanje prikupljanja neprijateljskih snaga ka frontu, kako bi se otežalo otpočinjanje ofanzive, a za vreme bitke, neprekidnim dejstvima, izolovanje napadačevih snaga i sprečavanje njihovog ojačavanja, popune i snabdevanja. (Vidi skicu 1.) Obadva ova zadatka će se izvršavati upotrebom i atomske i klasičnih bombi. Dejstvo taktičke avijacije i jedinica dirigovanih projektila ne treba da se proteže dublje od 150 km u neprijateljsku pozadinu. Ukoliko bi se ova »zona uznemiravanja« još više proširivala, postoji opasnost da se ne ostvari potreban efekat. Pisac naglašava da i ovde važi dobro poznato taktičko pravilo da biti jednovremeno na svakom mestu znači nemati dovoljno snaga ni na jednom mestu. Za potkrepljenje ove postavke pisac uzima za primer Evropsko ratište i tvrdi da je na prostoriji širine oko 250 km i dubine oko 150 km dovoljno uznemiravati vatrom 8 do

Pisac smatra da se celokupni mehanizam savremene odbrane u principu zasniva na kombinovanom dejstvu atomske artiljerije, dirigovanih projektila i avijacije naoružane atomskom bomboom. Ova sredstva treba da predstavljaju srž oko koje se moraju grupisati klasični rodovi vojske i kojima se oni moraju prilagođavati. Celokupna borba na zemlji i u vazduhu razviće se u međusobni sukob atomske oruđa, koja postaju glavni činilac u borbi. Strana koja uspe da parališe atomska oruđa protivničke strane oslobađa put za napredovanje sopstvenih kopnenih snaga.

Imajući u vidu ulogu i značaj atomske oruđa, pisac smatra da bi, u cilju njihove najracionalnije upotrebe, bilo nužno obrazovati više jedinica novog tipa, koje proizvoljno naziva atomskim komandoma, čiji bi sastav načelno trebalo da bude ovakav:

- komanda i štab za planiranje i rukovodjenje,
- specijalne jedinice (radarske, topografske, balističke i meteorološke),
- izviđačke eskadrile,

dejstvovaće na neuporedivo većim prostorijama (na frontu oko 180-250 km i dubini oko 150 km), nego što je to slučaj sa »klasičnim« armiskim korpusima. Odatle proističu teškoće u pogledu organizacije

- 1 do 3 baterije atomske artiljerije
- 12 do 36 oruđa,
- 1 do 3 bataljona dirigovanih projektila — 6 do 18 mesta za lansiranje,
- borbena avijacija (lovačka i bombarderska — posljednja nosi atomske i klasične bombe i rakete),
- pešadijske i PA jedinice za odbranu vazduhoplovnih baza, VP atomske i raketnih oruđa,
- jedinice veze, inžinjeriske jedinice i službe za snabdjevanje i održavanje.

Razumljivo je da *atomska komanda* može imati vrlo različit sastav i jačinu, što zavisi od osobina ratišta na kome ima dejstvije.

I pored ogromnog efekta dejstva i velikih dometa, pisac je mišljenja da atomska oruđa nisu u stanju da promene klasična načela strategije i taktike, već ona samo povećavaju razmere u kojima će se ova načela primenjivati u budućnosti. *Atomske komande*

cije sadejstva sa jedinicama kopnene vojske i potčinjavanja uopšte. Izgleda da bi najracionalnije bilo ako bi se atomske jedinice potčinjavale samo višim atomskim komandama i jedinicama.

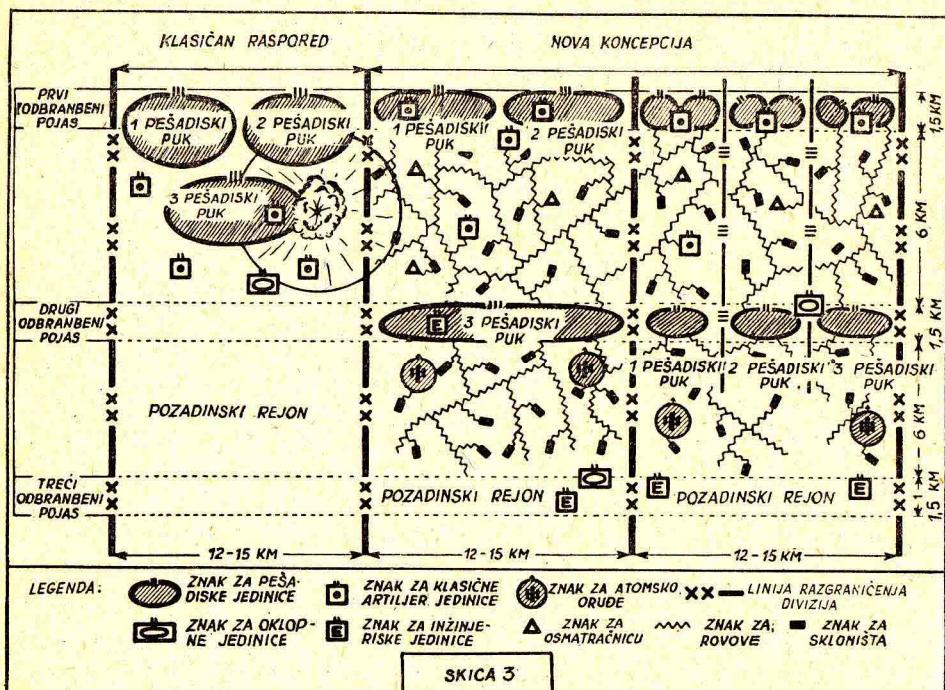
Atomske jedinice mogu odigrati odlučujuću ulogu u svim operacijama i zbog toga će one postati najvažniji sastavni deo modernih armija i naći široku primenu u pripremi i podržavanju ofanzivnih operacija, obezbeđenju otkrivenih bokova, zaštiti povlačenja itd. No, to ne znači da će atomska oruđa dejstvovati za sve vreme trajanja operacija. Na mnogim delovima fronta, i ubuduće će se izvoditi dejstva pomoću klasičnih sredstava i metoda, dok bi atomske jedinice intervenisale samo u odlučujućim momentima i to sa relativno malim brojem zrna. Takode se može desiti da se atomske jedinice drže u pripravnosti samo kao poslednje sredstvo.

Klasične kopnene jedinice igraju veoma značajnu ulogu u zaštiti položaja atomskih oruđa. Bez ove bi zaštite

položaji atomskih oruđa visili u vazduhu. Kopnene jedinice treba da organizuju čvrst i neprekidan front na kome bi bile u stanju da spreče infiltraciju neprijateljskih jedinica i primoraju neprijatelja da koncentriše što jače snage za probot fronta i da se na taj način stvore rentabilni ciljevi za dejstvo atomskih oruđa.

Konstatujući da uspešan radius dejstva jednog atomskog zrna ili bombe iznosi oko 3 km i da obuhvata prostoriju od oko 30 km², pisac smatra da pojedini

ešelonirana po dubini. U Prvom svetskom ratu je otstojanje između pojedinih odbranbenih linija, ešeloniranih po dubini, bilo toliko da ih neprijatelj nije mogao tući artiljeriskom vatrom ne menjajući vatrene položaje. U atomskom ratu, međutim, odbranbene linije treba da budu dovoljno udaljene jedna od druge da ne bi bile obuhvaćene poljem dejstva jednog atomskog zrna (bombe). Prirodno je da se pritom moraju zadovoljiti i ostali »klasični« činioци, kao što su dobro vatreno dej-

odbranbeni pojasevi (položaji) ne treba da budu suviše raščlanjeni po dubini, da ne bi bili potpuno poklopljeni zonom dejstva jednog zrna — bombe. Dovoljno je da dubina pojasa bude oko 1,5 km, kako bi se smanjila tučena zona na oko 10 km², tj. da se efekat dejstva jednog atomskog zrna — bombe svede na 1/3. Usto se smatra da je ova dubina dovoljna za zadržavanje napadača, čija će ofanzivna snaga i inače biti znatno smanjena prethodnim bombardovanjem. (Vidi skicu 3.)

Da bi se ipak ostvarila potrebna dubina odbrane, treba po mišljenju pisca organizovati ovakva tri ili više pojasa,

stvo, lako maskiranje, dobro osmatranje, a naročito solide prepreke, koje u atomskom ratu dobijaju izuzetno veliki značaj.

Inače, pisac zamislja da će se jedan takav pojaz sastojati iz velikog broja dubokih rovova, zaklona, skloništa i bunkera, zaštićenih bodljikavom žicom, minskim poljima i drugim preprekama. Ašov će i nadalje ostati neophodan sastavni deo pešadijske opreme, kao što su to sada mitraljezi, minobacači, bazuke, bestrzajna oruđa i dr. Manje grupe tenkova, ukopane i brižljivo maskirane, biće rasute po celom pojazu. U ovaj sistem ući će i potreban broj artiljerijskih baterija, čiji će zadatak

biti dejstvo po rejonima koji, iz potreba sigurnosti, nisu mogli biti stavljeni pod dejstvo atomskih oruđa; zatim, produžavanje ili upotpunjavanje dejstva atomskih oruđa, podržavanje protivnapada i uništavanje specijalnih ciljeva — bunkera, vatrenih tačaka i dr.

Glavni otpor, prema mišljenju pisca, trebalo bi organizovati i pružiti na prvom pojasu, koji treba što više približiti napadaču, kako bi se onemogućila *priprema atomskim oruđima*. U slučaju da napadač, radi izvršenja pripreme atomskim oruđima, izvuče svoje snage iz neposrednog doleta, pisac tvrdi da takav manevr teško može ostati neprimeti u uslovima radarskog osmatranja i za takav slučaj preporučuje da taktičke rezerve dovoljne jačine sleduju svaki pokret napadačevih snaga unazad. Osim toga, povlačenje napadačevih prednjih snaga može poslužiti kao siguran znak da neposredno pretstoji ofanziva, što braniočeva atomska artiljerija treba bez odgovraćenja da iskoristi za koncentraciju vatre na napadačeve polazne baze.

No, nastavlja pisac, ovaku odbranbenu taktiku neće biti mogućno uvek primeniti, naročito ako su obe zaraćene strane odeljene kakvom značajnom preprekom — kao što su Elba ili Rajna. U takvim se situacijama ne može slediti povlačenju neprijateljskih snaga. Sem toga, poznato je da se forsiranje reke može znatno otežati ako se reka drži pod snažnom vatrom, a za to su veoma pogodna atomska oruđa sa svojom ogromnom vatrenom moći. Zbog toga ovaj metod zahteva da se prednji kraj obrane povuče od reke za 10 do 15 km, kako bi se obadvje obale, a naročito mesta pogodna za forsiranje, mogle držati pod vatrom atomskih oruđa.

Uopšte uvezši, taktičke situacije koje su ranije bile izuzetne, mogu u atomskom ratu postati normalne i uobičajene. Tako se, smatra pisac, kao korisno može pokazati i to da branilac, radi veće sigurnosti svojih snaga, stvori između sebe i napadača »ničiju zemlju« dubine 2 do 15 km.

Obrana, organizovana na izloženi način, prema koncepciji pisca, treba da funk-

cioniše kao veliki filter. Naime, taktička avijacija, zajedno sa jedinicama dirigovanih projektila, ometaće pokrete neprijateljskih snaga na velikoj dubini; snage, koje uspeju da prođu kroz ove vatrene zastore, uči će u zonu dejstva braniočeve atomske artiljerije, da bi najzad naišle na prvi odbranbeni pojaz; u slučaju da napadačeve snage probiju taj prvi pojaz, nailaziće na sledeće uzastopne pojaseve, na koje prelazi uloga da zadrže napadajuća.

Dok su u poslednja dva rata taktičke jedinice bile primorane da se u dometu artiljerije i mitraljeza kreću u malim formacijama, puzeći i koristeći svaki zaklon, u modernom ratu, smatra pisac, usled povećane vatrene moći i znatno većeg dometa, moraće se rasturati čitave operativne jedinice po velikim prostranstvima i vršiti podilaženje »bauljajući na stomačima« i ukopavajući se gde god to bude moguće.

Na kraju članka pisac razmatra mogućnost upotrebe atomskih oruđa većih i manjih kalibara od postojećih i zaključuje da će veći kalibri samo potencirati iznete karakteristike atomske odbrane, uslovljavajući još veću rasturenost snaga, a atomska oruđa manjih kalibara (120 i 90 mm) omogućiti elastičniju primenu vatre prema karakteristikama ciljeva i racionalnije iskorišćavanje raspoloživih vatrenih sredstava. I atomska oruđa manjih kalibara više idu u korist odbrane nego napada.

*

U nizu razmatranja i mišljenja o upotrebi nuklearne energije u vojne svrhe, koja se sve češće pojavljuju u vojnoj literaturi, ovaj članak zauzima vidno mesto, jer konkretnije mere i postupke za organizaciju odbrane uz pomoć taktičkih atomske oruđa. Međutim, ovim razmatranjima treba, razume se, pristupiti kritički i sa potrebnom rezervom, s obzirom na to da se radi o nedovoljno ispitanoj oblasti nauke i njenoj praktičnoj primeni, kao i da kroz članak u izvesnoj meri provejava shematisam u pogledu rasporeda i upotrebe atomske artiljerije i da o ovim pitanjima postoje i drugačija mišljenja.

D. B.

Vilhelm Hadeler: RAZMIŠLJANJA O ODNOŠU VOJNIKA PREMA TEHNICI

U početku članka pod gornjim naslovom¹⁾ pisac iznosi da se novoj Nemačkoj armiji postavljaju pri njenom stvaranju dva osnovna zadatka. Prvi je, stvoriti pravu *armiju*. To znači: armija kao integracija, kao zajednica svih vojnih faktora (ne samo vidova oružane sile), mora da obezbedi jedinstvo cilja, a istovremeno i korisnu upotrebu oružanih snaga i borbenih sredstava.

Drugi je zadatak, naoružati armiju potrebnom tehnikom. Bazirajući svoja razmišljanja na bivšoj nemačkoj vojsci, pisac ističe negativne pojave koje se javljaju u odnosu oružane snage prema tehnicima. Odnosi borca prema tehnicima koju on upotrebljava stari su kao i sama istorija čovečanstva. Razlika između prošlosti i sadašnjosti leži u tome što borac nije bio svestan kriza nastalih zbog promene u tehnici koju je upotrebljavao i koja je upotrebljavana protiv njega. Tehnika se razvijala laganim tempom te su nastale krize bile samo lični doživljaji borca. Karakter kriza uočavan je tek docnije, pri osvrtu na prošlost.

Međutim, krize koje se danas doživljavaju u zaoštrenom obliku, imaju svoju osnovu u periodu pojave parne mašine, kada se ručna radljivost (tehnika) pretvorila u industrijsku tehniku. Kod ručne radljivosti (tehnike) pojedinac je bio stvaralač koji je kao pomoćnu radnu snagu koristio životinje, vodenu snagu i vetar, mada ga ona nije mogla potisnuti sa njegovog merodavnog položaja.

Kod industrijske tehnike osnovu čini *energija*. Ona se može definisati i meriti, ali za nedovoljno školovanog čoveka ona je postala sve teže i teže shvatljiva. U industrijskoj tehnici tok rada i stvaranja dobio je takve razmere da oni koji ne učestvuju u njoj ne mogu to uopšte sebi da pretstave.

Pisac podvlači da je u taj vrtlog neminovalo morala biti uvučena i ratna tehnika, koja je često ubrzavala razvoj tehnike uopšte. U početku XX veka rat je sve više ispoljavao svoje tehničko razrađujuće i uništavajuće dejstvo. Sve je više potiskivana borba prsa u prsa, koja je do nedavne prošlosti donosila odluku. Iz ovoga, pak, proizlazi dvojaka uloga čoveka u izvođenju i sprovodenju uništava-

jućeg dejstva. Jedna se sastoji iz rukovanja i opsluživanja oruđa, kao i njegovog taktičkog i operativnog angažovanja u okviru strategiskog planiranja i razvoja borbe. Druga je uloga obuhvaćena pojmovima: razvoj, projekat, konstrukcija i izrada oruđa, borbenih sredstava i raznovrsne opreme, a vezana je za pitanje kvaliteta, količine snabdevanja sirovinama i energijom, izgradnjom tvornica i nadleštava a naročito radne snage — sve do najvišeg domena moderne strategije. Obe su uloge međusobno tesno povezane i u svom su spoljnjem zbijanju tehničke prirode. One obe poznaju jasno obeleženu razliku između posluge — specijalista i rukovodećih univerzalista.

Da se ne bi ponovile greške i zablude iz prošla dva svetska rata, koje su donele toliko zla, a čiji su uzroci ležali i u nedovoljnom ovladavanju tehnikom i slabom uvidu vojske u industriju i privredu, pisac ističe da ovaj njegov članak treba smatrati kao doprinos za savladavanje teškoča u pravilnom shvatanju ličnog odnosa vojnika prema tehnicima.

Lični odnos vojnika prema tehnicima, nastavlja pisac, iscrpljuje se kod onih koji je upotrebljavaju u rukovanju i posluživanju kao i u taktičkoj upotrebi oruđa. Izgleda da, ukoliko je u pitanju veći čin, utolikо ti odnosi sve više isčezavaju. Dok su vojnici i podoficiri ustvari specijalisti, jer se bave isključivo posluživanjem i taktičkom upotrebom oruđa, izgleda da se kod viših oficira — komandanata pukova, divizija, korpusa itd. — poznavanje tehnike svodi delom na poznavanje opštih odlika, a delom na poznavanje određenih i utvrđenih brojnih vrednosti iz oblasti saobraćaja, dubine prodiranja i stanja municije, oklopnih kola, aviona i brodova, vreme rada motora, utroška goriva motorizovanih jedinica; primenu pojedinih sredstava veze itd.

Razumljivo je da su funkcionalne dužnosti posluživanja i gomila brojeva zntna podloga za odnos vojnika prema tehnicima. Oni se ne smeju potcenjivati jer obrazuju osnovnu i polaznu tačku za sve ostalo. Sadržaj, pak, o kome se ovde radi je umno-psihičke prirode. Naime, radi se o problemu vojnog rukovođenja u veku tehničkog rata.

Problem rukovođenja u veku tehničkog rata, po mišljenju pisca, zahteva od onih koji hoče da ovlađaju ratnom tehnikom i korisno je upotrebe više no pravilno vežbanje u rukovanju oružjem i

¹⁾ Wilhelm Hadeler, *Gedanken über das Verhältnis des Soldaten zur Technik, Wehrwissenschaftliche Rundschau*, avgust 1955 god.

pamćenje brojnih podataka, pravilskih odredaba i stečenih iskustava. — Ma gde i kako se pojavila tehniku, ona uvek ostaje samo sluga čoveku. Ali to ne znači da se njoj samo komanduje; nju treba i pravilno voditi. Stoga treba poznavati granice njenih mogućnosti — na temelju pravog, širokog, znanja, kao i najdublje razumevanje njenih osobina, zasnovanih na prirodnim zakonima. Samo tako mogu se iscrpiti sve njene mogućnosti. Onaj koji u punoj meri potcenjuje tehniku, a uzdiže apsolute zahteve komandovanja i čak teži da ih ostvari, vrši nasilje nad prirodom tehnike, a naročito ratne tehnike; u okviru oružane snage i problema koji obuhvataju državnu egzistenciju on unosi zabunu i nanosi štetu.

Greške i nesporazumi koji se pripisuju tehnicima ili su stvarno tehničke prirode, ili su konkretno kao početno podbacivanje tehničke ratne maštine u Koreji, često posledica toga što odgovorni rukovodioci nisu bili dorašli tehničari. Oni nisu poznavali granice njenih mogućnosti, jer su pred očima imali samo funkcionalisanje tehničkih sprava i brojne vrednosti njihovog učinka. Materijalna osnova je važan faktor za odnos vojnika prema tehnicima kod rođiva vojske, a naročito kod vidova oružanih snaga. Pisac pritom upoređuje:

— na nižem nivou: vojnika tenkista, pešaka, vezistu i poslužioca ultramodernog dirigovanog projektila;

— na višem nivou: komandanta tenkovske divizije, komandanta velike, sавремene formacije borbenih i ratnih brodova u toku jedne amfibiske operacije, i komandanta velike jedinice teških bombardera.

i podvlači koliko su različite stručne oblasti ratne tehnike poverene ljudima koji moraju ovladati tom tehnikom i postati specijalisti za svoja oruđa.

Odnosi prema tehnicima kod različitih rođiva vojske jasno se pokazuju u svakodnevnoj obuci. Sasvim je drukčije stanje kod vidova oružane sile. Iako vojska većovima ima izrazito tehničke jedinice, kao što su: železničke jedinice, balonske, jedinice za vezu i dr. sa izrazito tehničkim zadacima, odnos prema tehnicima bio je ranije, a i danas, relativno slab. To je iz vojne literature jasno uočljivo i može se lako dokazati. Skoro do današnjeg dana ratna tehnika kopnene vojske ograničila se na nekomplikovano posluživanje, a taktička upotreba oruđa se po formi nešto, a po sadržaju jedva, promenila. Pioniri i jedinice za vezu, a u novije vreme

i neke druge jedinice kod kojih je tehnički pogon bio skuplji no kod pešadije, nisu osetno uticale na celokupnu tu sliku. Tome treba dodati izvestan ostatak ranijeg feudalnog odnosa oficira. Mnogi u osnovi pametni i odvažni oficiri gledali su sa visine na trupe sa srebrnim dugmadićima i crnom jakom, koje nisu smatrali za tako otmene kao stare konjičke puškove. Ali je u psihološkom pogledu značajno to da je armija do poslednjeg dana »primala« i »predavala« oruđa i sprave. Ona ih je primala kao svršen čin, te njihova tehnička egzistencija nije više bila dostupna kritici. Kako se teško, naprimjer, moderna tehnika veze, i pored pokazanih sposobnosti u Istočnoj Aziji i Jugozapadnoj Africi u Prvom svetskom ratu, probijala u trupu i sa kakvim se neznanjem i naduvenošću suprotstavilo tenkovima u Prvom svetskom ratu. Razumljivo je što se otada mnogo štošta promenilo i poboljšalo. Ali još i danas, nastavlja pisac, pored mnogih takvih iskustava iz Drugog svetskog rata, stav prema tehnicama je još uvek daleko od onoga kakav bi trebalo da bude. I u najnovijoj vojnoj literaturi obično nedostaje duboko ulaženje u tehniku. Tehnika se kod mnogih vojnika još uvek smatra kao nešto strano i tuđe. I pored najbolje volje, ne postoji opravdavanja granica između posluživanja klasičnog — i zato smatranog kao netehničkog — i savremenog oružja i borbenih sredstava.

Pisac dalje ističe da je lična veza vojnika kopnene vojske sa oružjem bila uvek labavija nego kod ostalih vidova oružane sile. Način borbe na kopnitu zahteva drugi odnos čoveka prema oružju (tenku, južišnom topu i dr.) no što ga je borba na moru i u vazduhu stvorila prema brodu, odnosno avionu. Van sumnje je da tradicija i nacionalni psihološki momenti imaju znatan uticaj na ovo. Pisac se pita do kojih se granica mogu u tom pogledu vršiti upoređenja sa raznim inostranim armijama? Naročito bi bilo interesantno istraživanje u Armiji SAD, jer joj nedostaju vekovne tradicije zapadnoevropskih armija. Za Sovjetsku armiju važi to još više, mada na potpuno drugi način. Besumnje, temeljno istraživanje pitanja vezivanja borca za njegovo oružje daje važan kamen za zgradu koja se uzdiže nad naslovom ovog članka.

Kod mornarice postoje specifičnosti za koje ne zna nijedna druga trupa. Nesrećan slučaj pogoda celu posadu, od najmlađeg mornara do komandanta, te je zato sva posada zainteresovana za kvalitet bro-

da koji istovremeno svima pretstavlja prostor za život, stanovanje i borbu. U vreme drvenih ratnih jedinica — jedrenjaka — odnosi pomoraca prema tadašnjoj ručnoj radljivosti bili su skoro idealni. Celokupna tehnika, od izgradnje do održavanja broda, bila je pristupačna i shvatljiva svakome, od komandanta broda do najmladeg mornara. Oni su bili vični tesarskom, kovačkom i drugim zanatima i u slučaju nužde mogli su sami da obave mnoge radevo. Zato su im granice tehničkih mogućnosti bile sasvim razumljive. Izradom gvozdenih brodova i uvođenjem parne mašine stanje se iz osnova izmenilo; mnoge pojave u vezi sa tim bile su teško shvatljive. Sem toga, pogon mašina, sa svojom prljavštinom, pojavljuje se kao nepremostiva suprotnost čistoći jedrenjaka. Upočetku je mašinski pogon, zbog svoje potpuno drukčije prirode, smatrana kao manje vredan u odnosu na staro provereno jedrenje, bez obzira na svoje nove prednosti. Ukratko, nova tehnička dostignuća odvajala su pomorca od njegovog broda. Dovodenje mašinskog osoblja sa brodogradilišta, tj. sa nevojničkog sektora, nije ublažilo suprotnosti, već je stvorilo pukotinu koja se polako zatvarala. Kod izvesnih slojeva koji su u praktično-tehničkom radu uopšte, i u prljavom mašinskom pogonu posebno, videli nešto nedostojno za mornara i vojnika, razvilo se nešto što je vodilo do potpunog nepoznavanja stanja stvari. U pojedinih slučajevima dolazilo je do diskriminatorskog potcenjivanja mašinskog osoblja. Odavno su nestale pojave koje se odnose na potcenjivanje tehnike, ali je prošlost ipak ostavila izvesno nasleđstvo koje se osećalo čak i u Drugom svetskom ratu. Razumevanje za tehniku nije bilo svugde na potreboj visini, jer vojska nije išla ukorak sa brzim razvojem tehnike. Mada su u toku dva svetska rata prevagnule pozitivne pojave, još uvek se, nažalost, ne govorio o dobroj i pravilno postavljenoj tehnici, ali se zato svaki neuспех jako ističe.

Po mišljenju pisca, u vazduhoplovstvu, koje raspolaže modernom tehnikom kao nijedan vid ili rod, slika za objašnjenje postojećih međusobnih odnosa nije pozitivna. Naročito među oficirima postoji priličan broj onih koji tehniku smatraju kao neku vrstu zla. Leteće osoblje besprekorno shvata funkcionisanje tehnike, kao nešto sasvim razumljivo i nedostaje mu dublje shvatanje međusobnih odnosa. Naročito je česta pojava da na rukovodećim položajima nedostaje osećanje za stvara-

lačku stranu, za brz razvoj i posledice pogaona. Mnogim je letačima za vreme obuke postalo jasno da besprekorno funkcionisanje tehnike nije vezano samo za zanatsko znanje i umešnost, već i za bezgraničnu vernošć i poverljivost osoblja pri održavanju tehnike, kao i za sposobnost proizvodjačke industrije. Ovo se saznanje brzo zaboravlja. Većina starih oficira, avijatičara, koji potiču iz kopnene vojske, dovela je sobom izvesnu nenaklonost prema tehniki. To se ispoljavalо u negativnoj proceni grešaka tehnike, koje su samo u nekim slučajevima stvarne. Zbog nedovoljnog poznavanja tehnike smatralo se da je njeno funkcionisanje samo po sebi razumljivo i da je to čak nešto što se po naređenju može postići; dovoljno je da se zahteva i tehnika će stvoriti. Mali deo letača smatrao je da je upoznavanje tehnike u poređenju sa izučavanjem takтике i strategije nedostojno vojnika. Tehnika je prsto postala neprijatna, jer je zahtevala od vojnika i oficira nova znanja i nov trud, pored sve većeg nagomilavanja vojničkih predmeta. Mnogi vazduhoplovci tražili su stari riterski duh nekadašnjih konjanika i postali pozitivan sportski elemenat. Omladina koja je odlažila u vazduhoplovstvo zavolela je sportsko-tehnički elemenat, jer je od rane mlađosti bila zainteresovana za tehniku i u tom duhu vaspitavana. Ali ta se omladina, ističe pisac, koja je bila pozvana i u druge vidove oružane sile i htela da pokrene stvari nabolje, u mnogim zemljama dobrim delom iskrvarila u ratu, ili pak sa svojim korisnim snagama nije uopšte došla do izražaja. Mnogim vojnicima avijacije postalo je jasno da je njihovom oružju neophodan visoki vojnički duh, koji može samo onda da dođe do izražaja ako se najtešnje spoji sa majstorskim ovladavanjem tehnikom. Da to pravo razumevanja u najvišem rukovodstvu vazduhoplovstva i cele oružane snage nije pravilno shvaćeno, dokazuju mnoge pogrešne odluke sa tragičnim posledicama.

Pisac ističe da je bilo bezbroj vojnika svih položaja koji su virtuozno upotrebljavali poverenu im tehniku, od ručne granate do V-2. Mnogi najviši rukovodioci mogu da služe kao primer ostalima ali su, nažalost, prekasno došli do odgovarajućih položaja.

Izneti navodi, naglašava pisac, ne treba da budu optužbe. Oni sadrže dokaze koje su već mnogi autori na isti ili drugi način i sa raznim tendencijama izneli. Ovo se ovde još jednom podvlači da bi se zabeležilo izvesno stanje koje se na-

lazi na jedan ili drugi način u mnogim armijama, a koje je u Nemačkoj armiji, usled njenih vrlo konzervativnih elemenata, naročito uočeno. To je prouzrokovalo tragicne poteze, jer se sveobuhvatno razumevanje moderne tehnike u njoj još nije bilo dovoljno duboko ukorenilo.

Potrebne su promene. U novoj Nemačkoj armiji koja se izgrađuje, svaki se vojnik, po mišljenju pisca, bez obzira na rang i položaj mora tako sroditи sa tehnikom da će sva tehnička pitanja koja se prenesu na njega, moći potpuno razumeti i kritički posmatrati. On treba da donosi pravilne odluke koje neće delo-

vati suviše jednostrano i vojnički, ali ni suviše tehnički.

*

Razmišljanja o odnosu vojnika prema tehniци koja je izneo pisac pokazuju da se ni u ranijoj Nemačkoj armiji, mada se ona nalazila u industrijski jako razvijenoj zemlji, nije ovladalo tehnikom u onom obimu koji je bio potreban. Poznavanje tehnike pretstavlja, po momu mišljenju, uslov za pravilno postavljanje zadataka i iskorišćavanje osobina tehnike do svih granica njene moći, što će važiti i ubuduće.

I. F.

Dr F. M. fon Zenger und Eterlin: MARŠ JEDNE OKLOPNE DIVIZIJE ZA VREME BLATNOG PERIODA

U članku pod gornjim naslovom¹⁾ pisac opisuje marš jedne nemačke oklopne divizije²⁾ početkom 1944 godine na Istočnom frontu, za vreme t. zv. blatnog perioda. On upočetku posvećuje dosta prostora opisu zemljisnih i atmosferskih uslova koji su tako karakteristični za izvesne prostrane oblasti Sovjetskog Saveza. Primer koji opisuje odigrao se u Ukrajini, u velikom luku Dnjepra, gde je zemljište po geološkoj strukturi mekana lesna glina sa gornjim slojem crnice, debelim oko 2 m. Ova se crnica za vreme kiša i jugovne pretvara u duboko, neprohodno blato koje se pri niskim temperaturama mrzne i postaje tvrdо kao beton. Sem toga pisac ističe da prostrane oblasti crnice obiluju ogromnim jarugama koje je stvorila erozija. Ove jaruge menjaju svoj oblik pri svakom letnjem pljusku, proširujući se u okolnu ravnicu. Zbog toga one pretstavljaju znatne prepreke koje se teško savlađuju i zbog toga vozila moraju da prave velike obilaske. Na širokim prostranstvima ovih oblasti nema gradičinskog kamena, drveća i žbunja koji bi se

mogli upotrebiti kao materijal za izgradnju puteva. U čitavoj Ukrajini ima samo 7% puteva sa čvrstom podlogom. U niziji Dnjepra ovaj je procenat još manji. Samo glavni putevi imaju pošljunčenu (tvrdу) podlogu, dok su svi ostali od zemlje. Pri suvom vremenu zemljani putevi su prolazni i sa njih se tada diže veoma teška i sitna prašina.

Januar je mesec velikih padavina u Ukrajini. Skoro svakog dana pada vlažan sneg ili kiša. Jedino za vreme noći temperatura pada ispod nule, pri čemu se putevi privremenо zamrzavaju. Usled toga nastaju nove teškoće, pošto se duboke brazde, stvorene dnevним saobraćajem, uveče smrzavaju i čine put neprohodnim čak i za vozila sa gusenicom. Usled razrovanosti puta voda se u pojedinim udubljnjima duže zadržava, te zato pojedini delovi puta ostaju raskaljani mnogo duže nego susedno ravničasto zemljiste. Zbog toga se nepriklidno pojavljuju novi, naporedni putevi.

*

¹⁾ March of an Armored Division During the Muddy Season, by Dr F. M. von Senger und Etterlin, *Military Review*, septembar 1955.

²⁾ Ovde se, verovatno, radi o nemačkoj Panzergrenadier diviziji koja se razlikuje od oklopne u našem smislu reči. To se kasnije vidi i iz njene formacije — 2 puča oklopnih transportera i tenkovski puk — prim. K. A.

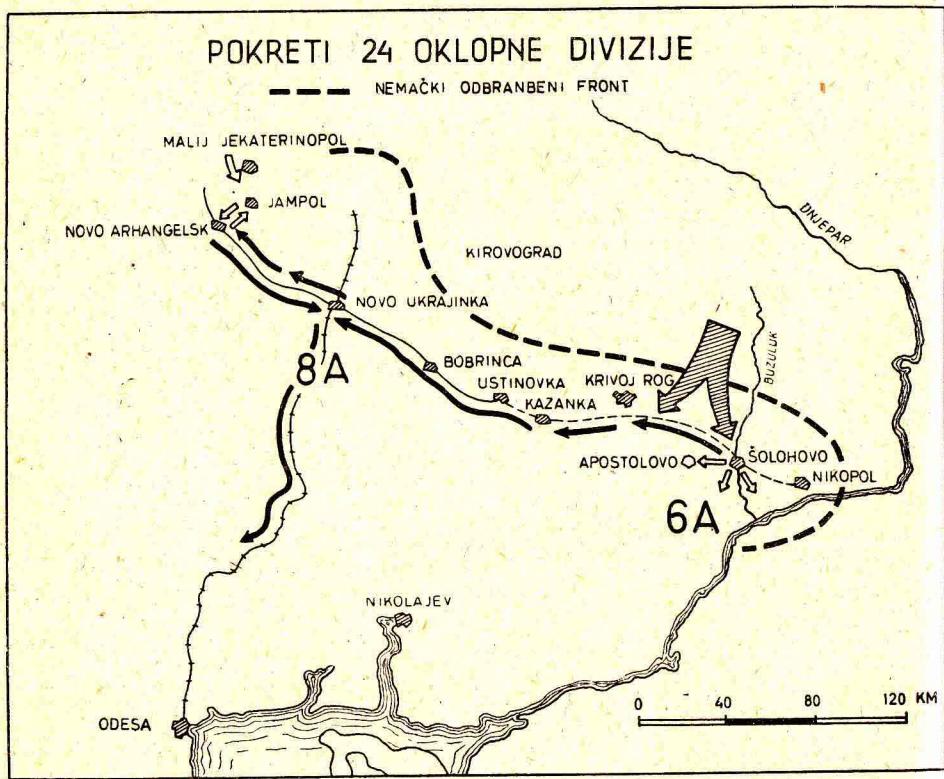
Dalje se u članku iznosi situacija u tom periodu na nemačkom frontu u Ukrajini. Odbranbeni front Šeste nemačke armije bio je Dnjeprom podeljen na dva dela. U mostobranu južno od reke nalazila su se dva korpusa, dok se dalje severno od reke front blago povijao ka zapadu, do rejona Krivoj Rog. Levo od Šeste nalazila se Osma armija, čiji se front dalje protezao, uglavnom, ka severozapadu i između Čerkasija i Kijeva izbijao na Dnjepar.

Ovde se naslanjao na front Prve oklopne armije.

Krajem januara sovjetske snage su uspele da na levom krilu Osme armije izvrše probor i u džepu kod Čerkasija okruže deset nemačkih divizija. Tada je 24 nemačka oklopna divizija, koja je upravo bila izvučena sa mostobrana i dovedena u rejon Šolohova, dobila zadatak da preko Šolohova, Krivoj Roga, Kazanke i Bo-

no vučnih sredstava. Divizija je raspolagala dobrim kadrom vozača i tehničara, a odbranbeni uspesi za prethodna tri meseca pozitivno su uticali na moral.

Divizija je, pod iznetim atmosferskim i zemljiskim uslovima, otpočela marš 28 januara iz rejona severno od Šolohova. Ona je iz taktičkih razloga bila podeljena u 6 marševskih ešelona. Najbolja vozila prednjih delova prvog ešelona prešla su

brineca izvrši marš do rejonu Nove Ukrainke. U tom je rejonu ona imala da bude u gotovosti za dejstvo prema severu, ka levom krilu Osme armije, u cilju deblokiranja okruženih nemačkih snaga.

Divizija je tek tri meseca učestvovala u borbama na Istočnom frontu. 85% vozila bilo je ispravno, iako je u diviziji postojalo nekih 30 različitih tipova. Rezervni delovi nisu se mogli uzajamno zamjenjivati. Radionice su bile dobro opremljene, mada se nije raspolagalo sa dovolj-

za 15 časova otstojanje od oko 80 km. Usled iskvarenosti puteva prolazom prvog ešelona, sledeći je ešelon uspeo da u toku čitavog dnevnog marša pređe svega oko 10 km. Čak su i vozila sa gusenicom postizala prosečnu brzinu od svega 2 km na čas. Većina vozila ostala je zaglibljena u jarugama i, u nemogućnosti da se sopstvenom snagom izvuku odatle, zamrzla se u toku noći u dubokom blatu. Pojedina vozila morala su se izvlačiti ili iskopavati, a neka čak i eksplozivom oslo-

badati iz blata, kako bi se jutarnji časovi, dok je tle još smrznuto, iskoristili za kretanje. Već od samog početka nije bilo moguće održavati normalni marševski poredak. 30 januara uveče prethodnica je stigla u koncentraciski rejon, oko 30 km severno od Nove Ukrajinke. Drugi marševski ešelon bio je u Bobrinecu, a treći u Ustinovki. Ostali ešeloni bili su potpuno izmešani. Čelo drugog ešelona stiglo je u koncentraciski rejon tek 31 januara. Pritom je 70% vozila oba ešelona ostalo pozadi, rastureno duž čitave maršute. Stanje puta se toliko pogoršalo da su se i vozila sa gusenicom zaglubljivala. Samo najteži traktori bili su u stanju da se kreću. U toku 1 i 2 februara u koncentraciski rejon pristizalo je jedno po jedno vozilo. Puk oklopnih transporterera uspeo je da prikupi oko 70% svojih vozila. Diviziske pozadinske jedinice, koje su još uvek bile u rejonu Nikopolja, nisu uopšte mogle da se na marš upute svim, a železnički transport nije im se mogao obezbediti. Tako se divizija pripremala za dejstvo bez svojih pozadinskih jedinica i ustanova.

Drugog februara uveče divizija je dobila zadatak da se u rejonu severno od Jampola pripremi za napad. Noćni marš je ponovo prouzrokovao izvanredno teške gubitke. Motodesantni puk je od svojih 192 vozila na ovom putu ostavio 50. Čak i manja oštećenja na teško opterećenim vozilima nisu mogla da se otklone, pošto su radionice ostale daleko pozadi. Da bi se vozila olakšala, ljudstvo je islo peške. Formirane su grupe od po 20-30 ljudi koje su povremeno gurale i vukle vozila. Sa jednim punjenjem goriva moglo se preći vrlo kratko ostojanje. Trećeg februara oko podne u rejonu sev. od Jampola bilo je prikupljeno i sposobno za dejstvo: 12 tenkova (od 50 koliko je krenulo na marš), jedna baterija (od čitavog artillerijskog puka), nešto pešadijskih jedinica iz dva puka oklopnih transporterera i delovi pionirskega bataljona. Usled ovakve situacije divizija nije bila u stanju da odbaci relativno slabe neprijateljske snage koje su bile zauzele Malij Jekaterinopol. Jedino su prednji osiguravajući delovi uspeli da u toku 4 februara uniše tri sovjetska izviđačka tenka. To je bilo jedino borbeno dejstvo divizije u zoni marševskog cilja, za čije je dostizanje utrošeno 8 dana marša, jer je već uveče istog dana divizija dobila naredenje da se odmah vrati u rejon iz koga je pre nedelju dana krenula.

Uzrok ovog novog pokreta divizije bio je sovjetski napad, započet 1 februara u luku Dnjepra. Jake sovjetske snage izvršile su proboj na otseku r. Buzuluk, presekla maršrutu divizije kod Soloanova i zauzele Apostolovo. Da bi se neprijatelju sprečio dalji prodor na jug, a time i okruženje Šeste nemačke armije, divizija je imala da se prebací u rejon južno od Apostolova. U toku 5 i 6 februara ona je maršovala do Nove Ukrajinke. Na ovom je maršu izgubljeno još oko 50% od preostalih vozila. Na taj je način divizija izgubila ukupno 1.958 vozila, što pretstavlja 55% od njenog formacionog stanja. Veći deo inžinjerijskih vozila, vozila bataljona za vezu, kao i vozila pozadinskih ustanova — bio je izgubljen. Osim toga, polovina od svih radionica i pozadinskih jedinica, 13 topova, 13 PA topova, kao i mnogobrojna druga oruđa ostala su izgubljena duž maršrute. Na taj način je borbena vrednost divizije bila smanjena za približno dve trećine.

Da bi donekle smanjila nepovoljne posledice marša, divizija je duž maršrute obrazovala dve stанице za ukazivanje pomoći: u Krivoj Rogu i Novoj Ukrajinki. Tako su vozila koja su ostala zaglobljena u blatu, uz pomoć sredstava sa ovih stаницa, postepeno izvlačena. Sem toga, obrazovan je centar za ukazivanje pomoći i opravku vozila u armiskoj pozadini, u rejonu severno od Odese. U ovaj centar trebala su da budu upućena sva vozila. Međutim, ovaj je plan izведен samo delimično, pošto je u toku februara došlo do ubrzanog povlačenja čitavog fronta. U martu je divizija sa ukupnim brojnim stanjem boračkih delova, od 4.000 ljudi i bez i jednakog vozila, krenula za Rumuniju. Preostala vozila su kasnije iz centra kod Odese upućena za Rumuniju i divizija je pomoću njih ponovo stekla izvestan stepen pokretljivosti.

U nastavku članka pisac podvlači kako mogu nastati ozbiljne posledice ako se pogrešno proceni situacija, nedovoljno poznaje šta je tehnički moguće, a pritom se zanemare zemljni i atmosferski uslovi. On smatra da upotreba oklopne divizije, sa opremom kojom je ona u to vreme raspolagala, nije mogla garantovati uspeh. Manji taktički uspesi koji su mogli biti postignuti, ne mogu opravdati velike žrtve u materijalu. U vezi s ovim maršem, u operativnom izveštaju divizije bila je i ova rečenica: »Blato je najveći neprijatelj oklopne divizije«. U članku se dalje citiraju izvodi iz armiskog operativnog izveštaja, iz kojih se vidi da je pokret 24

oklopne divizije bio ne samo nepotreban, već i krajnje opasan po stabilnost fronta Šeste armije. Proboj ovog fronta smatra se baš kao direktna posledica izvlačenja 24 oklopne divizije i dveju drugih jedinica na dva dana uoči početka sovjetske ofanzive. S druge strane, ni u zoni Osme armije dejstvo divizije posle njenog marša kroz blato nije moglo biti od odlučujućeg uticaja, jer udarna snaga divizije, koja je jedva bila ravna jednoj slaboj pešadijskoj diviziji, nije mogla biti iskorisćena pošto su pokretne operacije bile nemoguće. A drugačije ne bi bilo, kaže pisac, čak i da su delovi divizije železnicom prebačeni u rejon Nove Ukrajinke. Tako je divizija, koja za tri meseca najtežih borbi nije izgubila više od 3% svoje pokretljivosti, usled jedne pogrešne odluke svedena na trećinu svoje borbene vrednosti, a da u sleđi ovog nije postignut ni najmanji taktički uspeh.

Iz ovog istkustva autor u zaključku izvlači sledeće pouke:

— Motorizovane i mehanizovane jedinice, čija vozila nisu specijalno konstruisana za dejstvo po blatu, treba smatrati kao praktično nepokretna za vreme blatnog perioda.

— Ako se izuzetno i ovakve jedinice budu morale kretati po blatu, potrebno je preduzeti mere za obezbeđenje neprekidnosti marša. Pritom treba imati u vidu da će mnoga vozila na maršu biti izgubljena, da će se marševski poredak teško održavati i da snabdevanje neće biti u-redno.

— Komandant jedinice koja maršuje moraće lično da vrši kontrolu saobraćaja za čitavo vreme trajanja marša. Njegovo komandno mesto, treba po mogućству da bude na sredini maršrute. U tesnacima, na mostovima i drugim teškim mestima na putu, treba odrediti oficire za kontrolu saobraćaja koji će biti odgovorni za odvijanje saobraćaja na tim sektorima.

— Oficiri za kontrolu saobraćaja na pojedinim sektorima treba da imaju pod svojom komandom:odeljenje za vuču sa vozilima specijalno osposobljenim za kretanje po blatu, jedinice za opravku, pionire, civilnu radnu snagu, vojnu policiju, jedinice za obezbeđenje i sredstva za vezu. Da bi se obezbedio uspeh marša, svi ovi delovi treba da stignu na pojedine sektore puta pre glavnine jedinice koja vrši marš.

— Oficir za kontrolu saobraćaja odgovoran je za obezbeđenje najbržeg mogućeg prolaza marševskih ešelonata kroz nje-

gov sektor. On mora odmah preduzeti izvlačenje zaglibljenih vozila, naročito u blizini tesnaca ili raznih prepreka.

— Oficiri za kontrolu saobraćaja na pojedinim sektorima moraju biti u ne-prekidnoj vezi sa glavnim oficirom za kontrolu saobraćaja. Pojedini marševski ešeloni nalaze se pod komandom oficira za kontrolu saobraćaja za sve vreme dok maršuju kroz njegov sektor.

— Jedinica koja maršuje treba da bude podeljena u što više marševskih ešelona. Ospozobljena vozila za kretanje po blatu treba da budu ravnomerno raspoređena na pojedine ešelone. Sve pozadinske ustanove moraju se kretati sa svojim jedinicama. Treba preduzeti mere za što češće snabdevanje gorivom.

— Komandovanje za vreme marša treba da bude centralizovano. Da ne bi došlo do nagomilavanja i zastoja u tesnacima, marševski ešeloni treba da se kreću tako da sledeći ešelon ne stigne do tesnaca preno što sva sposobna vozila prethodnog ešelona prođu kroz njega.

— Oficiri za kontrolu saobraćaja ostaju na svojim mestima sve dok sva vozila, sposobna za kretanje, ne prođu kroz njihov sektor. Jedinica koja je po izvršenju marša stigla na marševski cilj, ne može se smatrati spremnom za dejstvo sve dok u taj rejon ne stignu i njene pozadinske jedinice, kao i snage koje su u toku marša bile angažovane za marševsko osiguranje.

*

Mišljenja sam da je prikazani članak interesantan zato što prilično reljefno iznosi probleme i teškoće koje je imala da savladaju jedna motorizovana jedinica u teškim zemljavišnim i atmosferskim uslovima. Ovo je utoliko značajnije što nedostatak dobrih puteva i duboko blato u kišnim periodima godine nisu svojstveni samo za one oblasti koje autor opisuje, kao što ni nedostatak specijalnih vozila za kretanje po blatu nije karakterističan samo za bivšu nemacku armiju. Ipak mi se čini da su izvesni detalji potencirani, a neki zaključci isuviše kategorični, pošto se iz članka ne vidi kako je suprotna strana, tj. Sovjetska armija, savladivala ovaj problem. Poznato je da dok se ne mačka divizija na svom maršu kroz blato topila i konačno postala nesposobna za borbenu dejstva, na drugoj strani su krupe sovjetske snage, a među njima i IV motomehanizovani korpus sovjetske

sme armije, vršile uspešnu ofanzivu i probio fronta pod istim zemljšnjim i atmosferskim uslovima. Ovo me navodi na pomisao da su, možda, izvesni navodi i zaključci naročito naglašeni u težnji da se neuspeh marša po blatu pripše samo ob-

jektivnim okolnostima. Sem toga, mislim da bi članak bio potpuniji da je u njemu prikazan uticaj blata ne samo na izvršenje marša, već i na borbena dejstva i pojedine taktičke postupke.

K. A.

Alfred Bajer: ZBRINJAVANJE RANJENIKA I BOLESNIKA NA DOMAČEM RATIŠTU¹⁾

(Predlog za formiranje motorizovanih bolničkih jedinica)

Pisac smatra da će se eventualan budući rat voditi i atomskim oružjem i da će doneti velike ljudske gubitke; naročito će biti pogodeno građanstvo i broj povredenih verovatno će preuzići onaj u trupi. Već se u prošlom ratu pokazalo da postojeće sanitetske ustanove nisu dorasle zadacima. Znači, treba u tome izvršiti mnogo veće pripreme i ne oslanjati se na improvizacije koje uvek dolaze kasno. Oštro odvajanje vojnih i civilnih sanitetskih ustanova neće biti izvodljivo. Rukovođenje celokupnom sanitetskom službom, kako u pogledu priprema tako i školovanja i opremanja, mora biti centralizovano u rukama vojno-sanitetskog rukovodstva, jer ono najbolje poznaje dejstvo oružja i odgovarajuće protivmere, a samoga, i upravlja ustanovama za obrazovanje potrebnog personala.

Pisac smatra da bi u okviru tih priprema trebalo formirati motorizovane bolničke jedinice, jer one omogućuju maksimalno približavanje mjestu katastrofe, stalnu gotovost za dejstvo, svestrano opremanje sa gotovo mirnodopskim medicinskim zbrinjavanjem, transport ranjenika bez pretvarivanja i povećavanje kapaciteta priključkom operacionih ili bolničkih kola. Znatna cena koštanja ne treba da igra veliku ulogu, jer su izdaci za sanitetsku službu mali u upoređenju sa izdatcima za oružje.

Sastav motorizovane bolničke jedinice bio bi sledeći: 1 operaciona kola, 10 bolničkih kola sa po 18 postelja, 1 apoteka-laboratorijska, 1 kola za rendgen, 1 dez-stanicu, a po potrebi i prijemno-triјažna i petnaestak kola za obezbeđenje hrane, vode, smeštaj osoblja, magacinskog prostora, struje, radioveze itd.

Operaciona kola sa vućom pomoću

tegljača, površine 8 x 2,5 m, imala bi izgrađen nepokretan inventar i to: operacioni sto, umivaonik, stalke za instrumente, pribor za narkozu, aparati za usisavanje itd., sve raspoređeno uz najveću racionalizaciju prostora. Zagrevanje bi bilo električno preko poda. Podesni prozori sa roletnama, ventilatori i filteri obezbeđivali bi svetlo, odgovarajuće zamraćenje i vazduh bez prašine.

Bolnička kola služila bi kao stacionar; površine 8 x 2,5 m i visine 2,35 m, ona bi primala 18 ležećih ranjenika u ležišta smeštena uzduž pored bočnih zidova na tri sprata, po tri na svakom spratu; ležišta na donjem spratu služila bi za teške ranjenike i bila bi prenošljiva. U kolima bi postojao odgovarajući inventar za negu bolesnika i potrebni uredaji za klimatizaciju vazduha i izvesnu ličnu higijenu.

Ostala kola bila bi takođe celishodno tehnički uredena i racionalno opremljena. Zbog verovatnoće dejstva atomskim oružjem u budućem ratu, u svakoj takvoj jedinici morala bi postojati i kola sa potrebnim sredstvima i posebnom radioloskom službom.

U miru, nastavlja pisac, bile bi motorizovane bolničke jedinice raspoređene smišljeno, raščlanjene, maskirane i izvan opasnih zona velikih gradova. Sanitetsko rukovodstvo moralo bi raspolagati i rezervom u tim jedinicama, decentralizovanom i bezbedno zaklonjenom. Iako bi one u miru bile uglavnom neiskorišćene (osim eventualnih dejstava prilikom katastrofa, poplava, železničkih nesreća), one su neopohodne, jer u ratu nedovoljna priprema i oskudna oprema mogu kod stanovništva i vojske uveliko skršiti volju za otporom. Pisac naglašava da, uprkos tome što se izdaci na armiju na prvi pogled ne rentiraju, ipak je potrebna jaka vojska, radi obezbeđenja mira. Sanitetska služba je deo oružane sile i za trupu neophodna; primenjivati druga merila za ovu službu značilo bi smanjivati moć dejstva trupe.

¹⁾ Verwundeten — und Krankenversorgung im Heimatkriegsgebiet. Vorschlag für die Neuschaffung von motorisierten Lazaretten. Vehrwissenschaftliche Rundschau, avgust 1955.

Za popunjavanje motorizovanih bolničkih jedinica, po mišljenju pisca, nedostajuće školovan i obućen personal. U miru ne bi sive te jedinice bile stalno popunjene, ali bi uz svaku veću bolnicu trebalo da postoji i formacijom predviđeno ljudstvo koje bi u slučaju rata odmah popunilo takvu jedinicu izvežbanim lekarskim i pomoćnim osobljem. Sa tako raspoređenim snagama povremeno bi se sprovodile i vežbe.

*

Smatram da je zamisao autora svakako interesantna. Ona pretstavlja novost u dosadašnjoj mediko-evakuacionoj praksi,

jer približuje bolničko zbrinjavanje ranjeniku, umesto uobičajenog evakuisanja ranjenika do bolnice. Začeci te preorientacije potiču još iz Drugog svetskog rata, rata u Koreji i Indokini, gde su hirurške ekipe išle ka ranjeniku. Eliminisanje gubitka vremena oko razvijanja i svijanja bolnice i transportovanje povređenih pretstavljalo bi osetnu dobit u radu sanitetske službe. Velika pokretljivost bolnica i mogućnost njihovog seljenja, iako su ranjenicima zasićene, pretstavljaće u budućem, pretežno manevarskom ratu, značajnu taktičku odliku.

Dr. A. S.

A. V. Kliver: RAKETNI POGON U SLUŽBI LJUDSKE ZAJEDNICE

Poznati stručnjak za raketne motore na tečna goriva A. V. Kliver, član Britanskog vazduhoplovног društva (*Royal Aeronautical Society*), i Društva za međuplanetarni let (*Interplanetary Society*), održao je na poziv britanskog vojno-naučnog društva (*Royal United Service Institution*), predavanje o raketnom pogonu i njegovoj primeni u službi ljudske zajednice.

Zbog neuobičajenog načina na koji je pisac razvrstao višestruke koristi od raketnog pogona, podelivši ih na materijalne (fizičke) i duhovne (psihološke), kao i njegovog realnog prilaženja samom problemu, donosimo prikaz pomenutog predavanja koje je objavljeno u jednom od najuglednijih britanskih vojnih časopisa.¹⁾

U uvodnom delu pisac ističe razliku između turbo-mlazne i raketne letilice. Za razliku od turbo-mlazne koja nosi svoje pogonsko gorivo, ali je upućena na kiseonik iz atmosfere, raketna letilica nosi u sebi sav materijal potreban za stvaranje potiska — i gorivo i kiseonik — tako da je potpuno nezavisna od atmosfere. Štaviše, potisak je u bezvazdušnom prostoru još i veći zbog toga što je smanjen spoljni pritisak na mlaznik. Druga je prednost raketnih letilica u tome što troše gorivo vrlo velike energije i gustine, tako da letilica male dimenzije i težine može da razvije vrlo veliki potisak. Baš zbog te svoje osobine, što je potpuno nezavisna od okoline, raketa je jedino sredstvo za lete-

nje izvan zemljine atmosfere.

Pošto je izneo istorijat razvoja rakete, pisac prelazi na konkretnu primenu raketnog pogona i, prema načinu na koji koristi ljudskoj zajednici, razvrstava je u dve grupe: fizičku ili materijalnu i psihološku ili duhovnu.

Materijalna. — Prva i nepobitna činjenica je, po mišljenju pisca, da će raketni pogon mnogo doprineti naučnom saznanju u svetu.

Često je naizgled apstraktno saznanje jedne generacije ili samo jedne decenije pretstavljalo već u sledećoj deceniji bazu za vojnu i civilnu primenu tog istuštva. Električni fenomen Faradijeve laboratorije već posle relativno kraćeg vremena snabdeva mnoge gradove svetlošću i energijom, a pomoći telegrafa, telefona, radija i televizije omogućuje vezu između udaljenih krajeva. Sadašnje su generacije bile nedavno svedoci kako se iz akademskih argumenata čiste fizike 20-tih godina ovog veka razvio najveći ratni potencijal, nova energija koja treba da uskoro zameni iscrpene rezerve uglja i nafte.

Raketa koja dostiže velike visine već je znatno doprinela upoznavanju prilika u gornjim slojevima atmosfere, naročito u odnosu na radiotilase, meteorologiju, uticaj sunca i kosmičko zračenje. Ovo poslednje je od ogromnog značaja za razumevanje nuklearne fizike, jer se primarni kosmički zraci (koji ne prodire kroz atmosferu) sastoje od delića sa daleko većom energijom od onih koji su proizvedeni po laboratorijama.

Kada raketne letilice, najpre bez podese, a docnije i sa njom, budu vršile

¹⁾ Rocket propulsion and its implications to human society, by A. V. Cleaver, F. R. Ae. S., *Journal of the Royal United Service Institution*, avgust 1955.

obimne satelitske letove u prostoru, biće u mogućnosti da prikupe važne podatke. I astronomi će, besumnje, pozdraviti mogućnost smeštanja svojih teleskopa i instrumenta van atmosfere koja im pri posmatranju pravi ozbiljne smetnje — čak i kada nema oblaka. Treba imati na umu da astronomija nije čisto akadem-ska nauka; blagodareći njoj izrodili su se mnogi praktični pronalasci, počev od navigacije pa sve do termo-nuklearnih reakcija.

Vrlo je verovatno, zaključuje pisac, da ćemo pri kraju ovog veka videti stalne satelitske opservatorije, raznih tipova, kako na različitim razdaljinama kruže iznad atmosfere. To mogu biti stanice u svemiru slične onima koje je zamislio fon Braun i drugi ili, što je još verovatnije, velike raketne letilice koje će periodično smenjivati jedna drugu. Jedne će imati zadatak da vrše astronomска posmatranja, druge da predviđaju vreme — pošto će imati uvid u vremenske prilike na celoj zemljinoj kugli, treće će se upotrebiti kao pomoć pri navigaciji, a ostale za razne vidove naučnog istraživanja koje je nemoguće već sad predvideti. Interesantno je predviđati do kakvih se novih zaključaka može doći u fizici pomoću eksperimenta u bezvazdušnim uslovima vasio-ne, gde ne deluje sila teže.

Od naročitog je interesa i praktična mogućnost primene raket-a-satelita kao radio-relejnih stаница за kratke talase, čiji je domet inače ograničen zemljinom oblimom. Signalni bi se odašiljali do jedne takve stанице, od nje bi bili relezani do druge itd. tako da bi bila obuhvaćena cela zemljina kugla. Ovim će se, verovatno, koristiti i televizija i telekomunikacije.

U daljoj budućnosti Zemlja će možda osetiti i materijalnu korist od sunčevog sistema. »Kroz nekoliko vekova, kaže pisac, naši će potomci, možda, biti zainteresovani za uvoz sa Meseca ili Marsa«. »Mi, kao što on to duhovito primećuje, ne možemo ništa više nagadati o proizvodima iz tog Novog sveta nego što su to mogli moreplovci XV veka. Slično njima, potrebno je da čovek prvo dospe tamо. Još za izvesno vreme mi to nećemo biti u stanju da ostvarimo, a i kad nam to uspe, to će biti prvenstveno pomoću letilica sa malom nosivošću.«

Duhovna — Fizička i astronomska posmatranja u prostoru mogu dovesti do novog saznanja o strukturi materije i zakona svemira. U tom će slučaju raketa već samim tim potvrditi svoj uticaj u ne-

materijalnom, odnosno u duhovnom pogledu.

Istorija nauke, nastavlja dalje pisac, pruža mnoge primere kako su izvesne teorije i pronalasci duboko uticali na svest civilizovanog čoveka. Ovakvi su uticaji bili u suštini daleko važniji od mnogih očiglednih praktičnih posledica koje su usledile takvoj teoriji ili pronalasku. Oni su izmenili čitave perspektive ljudske zajednice i celokupan stav ljudi, jednih prema drugima i prema čitavoj okolini. Reč je o Kopernikovoj revoluciji u astronomiji, Darvinovom radu o evoluciji i Frojdovim idejama u psihologiji.

Cinjenica da iza okeana postoji čitav Novi svet napravila je veliki utisak na Evropu Kolumbovog vremena, i to ne samo u čisto materijalnom pogledu. Svakog novo iskustvo ili saznanje, ističe pisac, u izvesnom smislu obogaćuje i mjenja pojedinca. Ono mu omogućuje da sebe i svet posmatra u nešto izmenjenoj svetlosti i da postane svestan da su stvari daleko od toga da budu onakve kakve u prvi mah izgledaju. Pa i u svakodnevnom životu, kaže pisac dalje, ne ceni se mnogo mišljenje onih koji su sav svoj život proveli u istom mestu; za njih se kaže da treba da odu malo u svet i prošire vidike.

Let u svemir značio bi proširenje vidiča za celu ljudsku zajednicu. Blagodareći filmu i televiziji, u tom poduhvatu ne bi učestvovalo samo nekoliko odvajanih pionira. Naprotiv, sa njima bi učestvovala cela ljudska zajedница. Možemo, kao što to pisac slikovito kaže, lako zamišliti ljude kako pred televiziskim aparatima sa strahopoštovanjem i čuđenjem posmatraju kruženje prvih satelita-raketa po svemiru. Kada te iste rakete prikažu Zemlju kao jedno nebesko telo, jedan svet među tolikim drugim, sa polovinom vasi-one iznad, a polovinom ispod te sićušne letilice koju je sagradio čovek — zar se može sumnjati u uticaj toga na ljudsku svest i način mišljenja?

Pri suvišnoj zaokupljenosti ličnim ili svetskim problemima sasvim se opravданo preporučuje posmatranje vedrog noćnog neba. Koliko bi jači utisak bio kada bi Zemlja mogla da se posmatra sa velike visine. Možda će ljudi doći do saznanja da njihovi sitni interesi i nisu tako važni; možda će, veruju pisac, u nekom budućem društvu, proučavanje vasiione dobiti prioritet nad mnogim problemima čoveka XX veka, a to bi značilo da bi takva proučavanja mogla apsorbovati sve

agresivne i ekspanzivne energije čovečanstva.

Pisac smatra da bi pronalazak života na nekoj drugoj planeti pretstavljaо, besumnje, veliku senzaciju. S druge strane, kada bi se utvrdilo suprotno — da su ljudi na Zemlji sami u vasioni — ta bi čijenjena proizvela isti ako ne i dublji utisak. Moguće je, nastavlja pisac, da u sunčevom sistemu nema drugih inteligenčnih bića; pouzdani autoriteti tvrde da je velika verovatnoća da druga bića ne postoje. Međutim, oni se isto tako slažu u tome da negde u vasioni postoji veliki broj planeta, pa bi bilo više nego antropocentrično verovati da je Zemlja jedina na kojoj žive, kao što se to obično smatra, inteligenčna bića. Naravno, ostaje još i pretpostavka da se život na nekom drugom mestu javio u potpuno različitom vidu: bića koja su prilagođena životu u vodi sasvim bi opravdano došla do zaključka da je život nemoguć na suvoj zemlji, pod žegom sunca i u gasovitoj atmosferi azota i kiseonika.

Prvi susret sa vanzemaljskim bićima može se dogoditi u bližoj budućnosti, ali može biti i tako udaljen kao što je sadašnjica od doba faraona. Možda do tog susreta nikad neće ni doći, ali ako do nje- ga ikad dođe, to će biti od neocenjive koristi po čovečanstvo. Ako se, kaže pisac, na ovaj susret gleda sa nepoverenjem, očekujući opasnost, to dolazi usled toga što se potvesno polazi od rđavih iskustava koja su ljudi u prošlosti imali sa sop-

stvenom vrstom. Verovatno je da bi ljudska rasa veoma mnogo dobila od kontakta sa naukom, umetnošću i filozofijom jednog drugog sveta koji se razvijao potpuno nezavisno od ovog i koji je možda čak i na mnogo većem stupnju kulture.

Kao što su urodenici sa Polinezije prešli na svojim primitivnim čamcima Pacifik ploveći od jednog ostrvaca do drugog, tako će, po mišljenju pisca, ranije ili kasnije i čovek sagraditi svoje brodove kojima će ispitati veličinu prostranstva i mnoge nepoznate svetove u njemu.

*

Vreme u kome živimo dalo je već više epohalnih pronalazaka. Na njihovu izvanrednu važnost obično se u početku gledalo sa skepsom i sumnjom da bi se, na sopstvenu štetu, najzad uvidelo da to nije bilo opravданo. To se lako moglo izbeći da je svet bio dovoljno psihološki pripremljen, odnosno upoznat sa mogućnostima korisne i praktične primene takvih pronalazaka.

Proričući raketnom pogonu veliku budućnost, pisac uvek ostaje u granicama realnog. Ali i pored toga što iznosi činjenice onakve kakve jesu, ne bi se moglo nazvati preterivanjem ako bi primena raketnog pogona imala za ljudsku zajednicu isto tako dalekosežne posledice kao i svaki drugi pronalazak, između ostalog i nuklearna energija.

Ing. B. D. K.